

jantarowe szlaki

BIULETYN TURYSTYCZNO-KRAJOZNAWCZY POMORZA

Rok XVII Nr 5 (131)

Gdańsk

Maj 1974 r.

STARGARD

STARGARD. Brama Portowa (Młyńska, XV wiek),
jedeny tego typu obiekt w Polsce.

Widok od strony wewnętrznej

Spis treści:

Lech Sarosiek

Problemy przystosowania Stargardu do pełnienia funkcji ośrodka krajoznawczego

Ryszard Rogosz

Początki Stargardu w świetle badań archeologicznych

Krystyna Loose

Średniowieczne mury obronne w Stargardzie

Krystyna Kroman

Zabytkowa architektura mieszczańska Stargardu na przykładzie zachowanych obiektów

Witold Szczepaniec

Gotycka architektura sakralna Stargardu

Władysław Stanisławski

Międzynarodowy ementarz wojenny w Stargardzie

Marian Golden

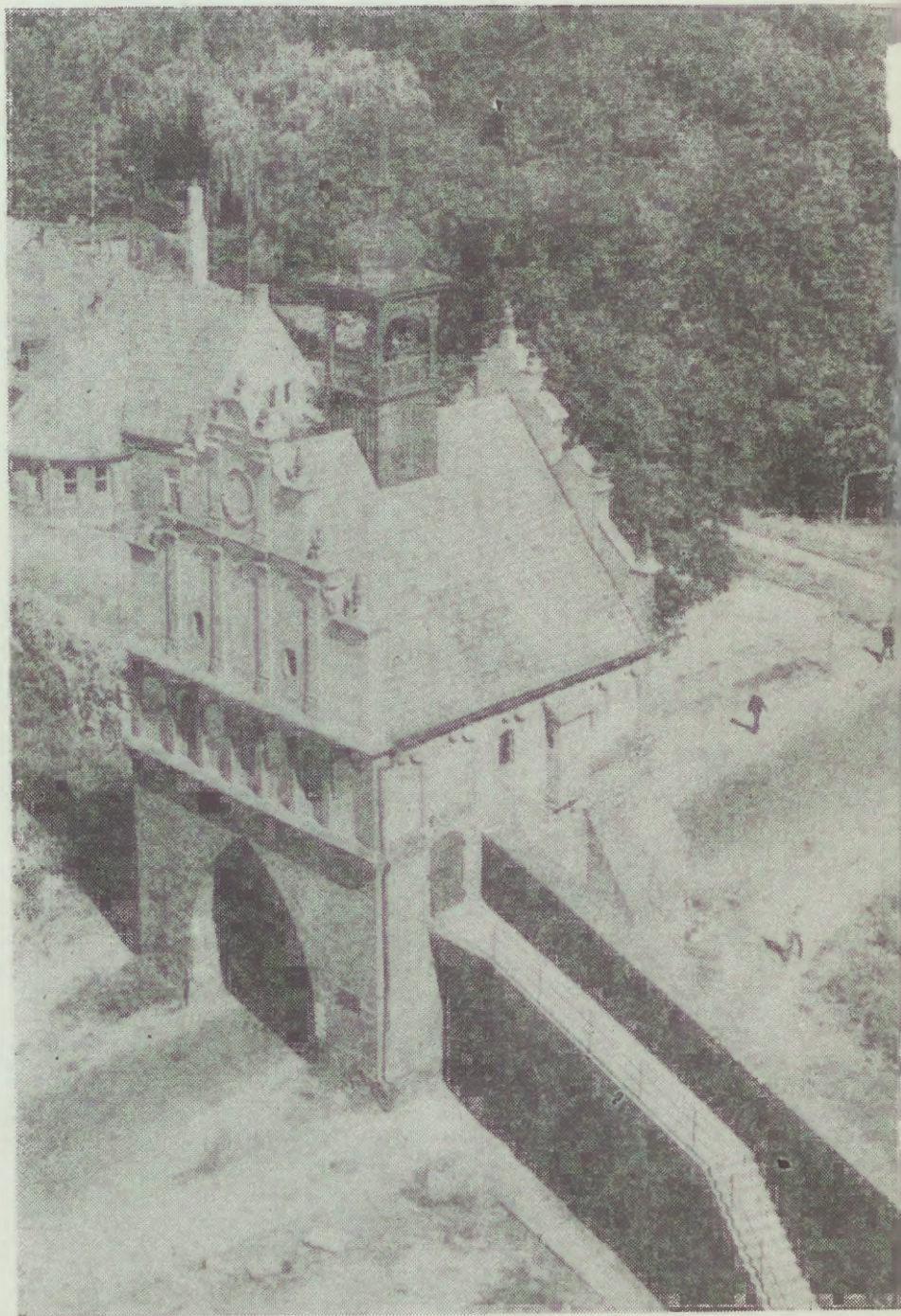
Zakłady Przemysłu Dziewiarskiego „Luxpol” w Stargardzie

NOTATKI WYDAWNICZE

KRONIKA

LISTY, LISTY

INFORMACJE

STARGARD. Brama Wałowa (XV — XVI w.)

Fot.: R. Hrycan

Lech Sarosiek

PROBLEMY PRZYSTOSOWANIA STARGARDU DO PEŁNIENIA FUNKCJI OŚRODKA KRAJOZNAWCZEGO

W początkowej fazie badań nad miejscowościami krajoznawczymi Polski podzielono je pod względem atrakcyjności na trzy grupy: wielkie centra krajoznawcze /8 miast/, ośrodki krajoznawcze /57 miast/, mniejsze zespoły i pojedyncze obiekty /420/.

Do kategorii drugiej zaliczono miasta, które turysta powinien poznać po zwiedzeniu wielkich centrów krajoznawczych, natomiast obcokrajowcy - w przypadku głębszego zainteresowania się naszym krajem. W tej grupie znajduje się m.in. z woj. szczecińskiego Kamień, Stargard i Świnoujście /2, 8, 11/.

Już wstępne analizy wykazały, że funkcja turystyczna, a szczególnie krajoznawcza w tych miejscowościach nie jest w dostateczny i prawidłowy sposób uwzględniana w planach zagospodarowania przestrzennego. Brakuje orientacji co do wielkości, struktury przestrzennej i stratyfikacji ruchu krajoznawczego w miastach, a dotychczasowe sposoby zagospodarowania nie zawsze uwzględniały istnienie atrakcyjnych walorów turystycznych, skupiających się głównie w zespołach staromiejskich. Inaczej mówiąc, miasta te koncentrują najatrakcyjniejsze walory krajoznawcze oraz ruch wycieczkowy, wymagają specjalnego potraktowania, innego aniżeli pozostałe miejscowości /2, 16/.

Dlatego też celem niniejszego opracowania jest:

- ocena stanu walorów krajoznawczych miasta w ujęciu dynamicznym;
- analiza rozwoju ruchu i zagospodarowania turystycznego miasta, ze szczególnym uwzględnieniem dzielnicy staromiejskiej;
- określenie głównych tendencji rozwojowych ruchu turystycznego w mieście;
- analiza realizowanego i przewidywanego rozwoju zagospodarowania przestrzennego i usługowego miasta, ze szczególnym uwzględnieniem dzielnicy staromiejskiej i centrum usługowego;
- określenie koncepcji ogólnej zagospodarowania turystycznego miasta;
- przedstawienie wniosków szczegółowych wynikających z tych analiz.

Stargard reprezentuje wiele cech typowych dla miejscowości zaliczanych do grupy ośrodków krajoznawczych. Wśród tych cech najważniejszymi są: dominujący typ walorów krajoznawczych i układ funkcjonalno-przestrzenny. Typowe są niestety także popełniane podstawowe błędy przy odbudowie zniszczonej dzielnicy staromiejskiej, tj. zastosowanie seryjnej zabudowy blokowej, realizacja punktowców na terenie historycznego ośrodka /naruszają one harmonię zabytkowego zespołu i stanowią konkurencję dla zachowanych architektonicznych dominant/ oraz chybiona funkcjonalnie modernizacja przelotowej trasy drogowej prowadzącej przez Stare Miasto /16/.

Analizy ruchu turystycznego oparto głównie na materiale statystycznym z lat 1969/1970 z powodu wyjątkowej sytuacji panującej w zakresie obsługi ruchu turystycznego w Stargardzie w latach 1971/72, tj. remontu obiektu noclegowego przyjmującego większość przebywających dłużej turystów w mieście oraz żywiołowego rozwoju turystyki w związku z otwarciem granicy z NRD /regulowanej później w trybie administracyjnym/. Tym niemniej podstawowe wskaźniki i proporcje nie uległy w następnych latach poważniejszym zmianom.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA MIASTA

Stargard leży w południowej części Niziny Szczecińskiej nad rzeką Iną. W stosunku do obszaru województwa położony jest centralnie; znajduje się w części zachodniej powiatu, którego jest ośrodkiem administracyjnym. Na wschodzie i północy otaczają miasto faliste obszary moreny dennej z niewielką ilością lasów i jezior, zaś na południu płaska Nizina Pyrzycka. Na zachodzie znajduje się duże jezioro Miedwie oraz dalej - Puszcza Goleniowska. Miasto jest położone na wschodnim obrzeżu aglomeracji Szczecina, w odległości około 40 km od jego centrum. W Stargardzie zbiega się większość tras komunikacyjnych łączących rejon ujścia Odry z resztą kraju. /3,5,17,22/.

Miasto należy do najstarszych grodów na Pomorzu Zachodnim; jako drugie po Szczecinie otrzymało prawa miejskie w połowie XIII w. Założono je nad Iną, w najwyższym miejscu doliny o dużych walerach obronnych, bliskie dogodnej przeprawy. Funkcje miastotwórcze spełnia-

ły od początku: handel i rzemiosło /później przemysł/, obsługa rolniczego zaplecza, węzeł komunikacyjny i ośrodek administracyjny. Dogodny rozwój wspomnianych funkcji możliwy był dzięki położeniu miasta na skrzyżowaniu szlaków handlowych, prowadzących z Wielkopolski w kierunku Szczecina i morza. Dłuższy czas Stargard był także portem, przez który rzeką Iną wywożono pażenicę z pobliskiego rejonu przyzyckiego.

Trwałym świadectwem okresu największego rozkwitu w wiekach XIII-XVI są wybudowane wówczas obiekty sakralne. W znacznej mierze zachowane do dziś, reprezentują wysoką klasę zabytkową o znaczeniu krajowym, a także międzynarodowym.

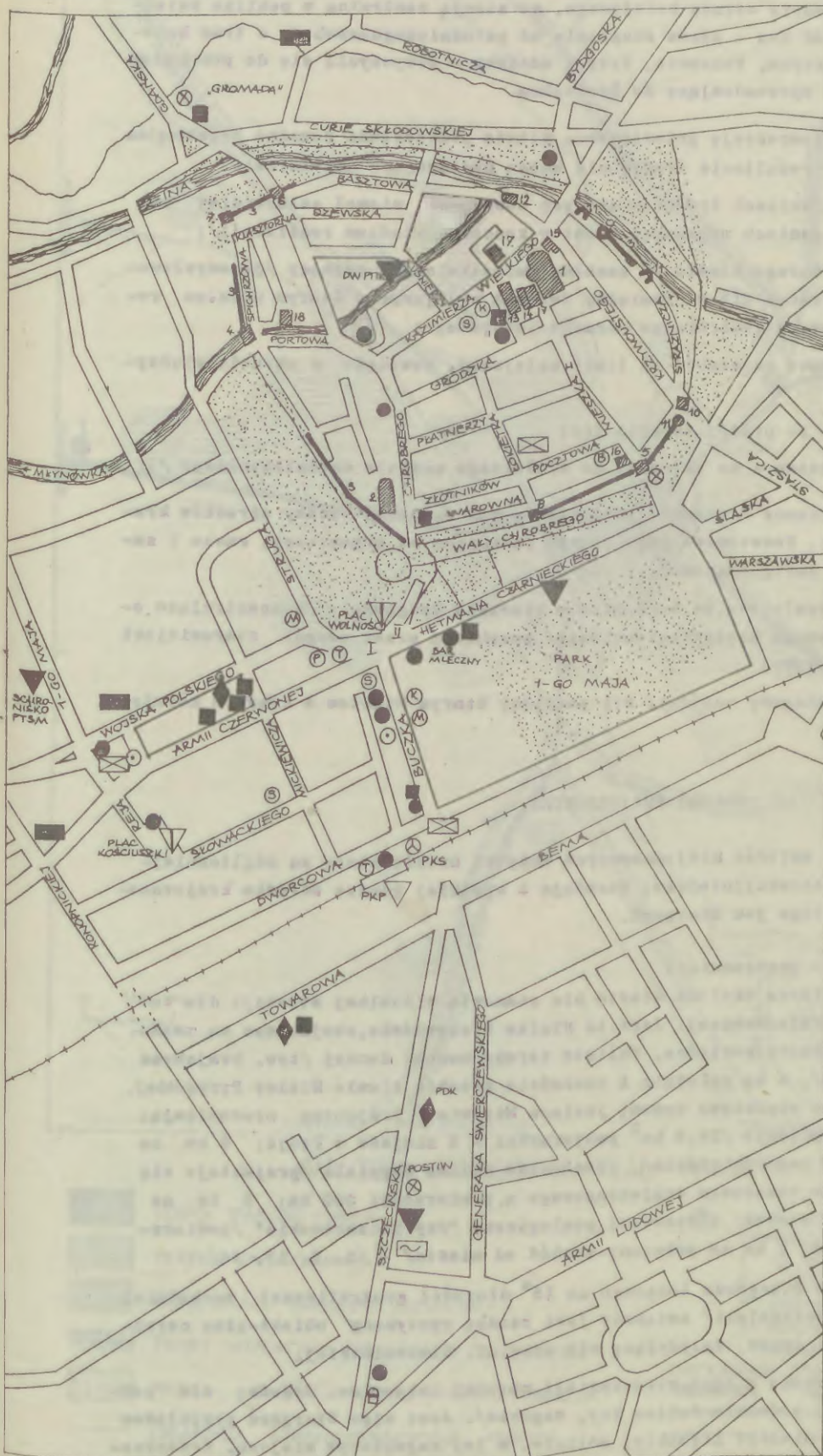
W XIX w., po dwóch wiekach stagnacji, nastąpił rozwój miasta we współczesnych już ramach. W I połowie XIX w. wzrosło znaczenie Stargardu jako węzła drogowego; krzyżowały się tu trasy z Berlina do Gdańska, ze Szczecina do Wielkopolski i z Nowej Marchii nad morze. W II połowie XIX w. w mieście powstał węzeł kolejowy; wybudowano połączenia do Szczecina, Poznania, Gdańska, Piły i Kostrzyna. Dominująca funkcja komunikacyjna spowodowała dynamiczny rozwój przemysłu i usług. Rozpoczęto także prace nad dostosowaniem średniowiecznego miasta do zmienionych potrzeb. Częściowo zburzono umocnienie obronne, zamieniając wały i fosy na tereny parkowe. W szybkim tempie zabudowano obszar pomiędzy Starym Miastem a linią kolejową, lokalizując tam nowy ośrodek usługowy. W okresie międzywojennym przestrzenny rozwój miasta objął tereny położone na zachód od linii kolejowej. W 1939 r. Stargard liczył 39,8 tys. mieszkańców.

W wyniku działań wojennych miasto zostało zniszczone w 70 %, w tym dzielnica staromiejska w 85 %. W pierwszych latach powojennych zabezpieczono i odbudowano obiekty najmniej zniszczone. Tymczasowy ośrodek usługowy /podobnie jak i w niektórych innych miastach/ skoncentrował się w rejonie dworca kolejowego i dalej - wzdłuż ul. Armii Czerwonej. Realizację nowego budownictwa na większą skalę rozpoczęto pod koniec lat pięćdziesiątych /5,15,17,18,22/.

Ludność miasta w latach 1950-1972 wzrosła z 20,7 do 46,8 tys., czyli o 126 % /był to rozwój szybszy aniżeli ludności miejskiej całego woj. szczecińskiego/. Przyczyniła się do tego w znacznym stopniu funkcja komunikacyjna miasta. W związku ze zmianą granic politycznych państw nastąpiła także zmiana układu ciążenia do portu szczecińskiego. Dawna główna linia kolejowa, przebiegająca przez Stargard z Lęborka do Szczecina, straciła znaczenie na korzyść szlaku GOP - Poznań - Szczecin, wykształcając w mieście podstawowy węzeł wlotowy do zespołu portowo-miejskiego.

Ze względu na położenie na obrzeżu aglomeracji szczecińskiej oraz funkcję komunikacyjną występują zwrotne sprzężenia gospodarcze i przestrzenne obu miast. Centralne położenie w województwie, wielkość i atrakcyjność miasta oraz powiązania komunikacyjne sprawiły, że oddziaływanie ono na środkową i południowo-wschodnią część regionu jako jeden z trzech /obok Gryfio i Myśliborza/ ośrodków subregionalnych. Stargard zaliczono do miast o silnych tendencjach rozwojowych. Oprócz funkcji komunikacyjnej jest on ośrodkiem przemysłowym /około 10% produkcji województwa/, usługowym i administracyjnym /9,13,14,17,20,21,22/. Funkcja turystyczna ma obecnie niewielkie znaczenie - znaczniejszą rolę odgrywa jedynie w sezonie letnim.

Obecna kompozycja przestrzenna Stargardu opiera się na dwóch układach:

WALORY KRAJOZNAWCZE I ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

0 100 200 M

- I KOLUMNA ZWYCIĘSTWA
II MAUZOLEUM ŻOŁNIERZY RADZIECKICH

ZABYTKOWE OBIEKTY ARCHITEKTURY

1. KOŚCIÓŁ MARIACKI
2. KOŚCIÓŁ ŚW. JANA
3. MURY OBRONNE
4. BRAMA PORTOWA
5. BRAMA PYRZYCKA
6. BRAMA WAKOWA
7. BASZTA BIAŁOGŁÓWKA
8. BASZTA MORZECZERWONE
9. BASZTA JENICÓW
10. BASZTA LODOWA
11. BASTEJE
12. ARSENAŁ
13. RATUSZ
14. ODWACH / MUZEUM /
15. ORGANISTÓWKA
16. DOM KLEGANÓW
17. KAMIENICE
18. SPICHLERZ

RZĘKI

PARKI

- ① POSTOJE TAKSÓWEK
- Ⓟ PARKING STRZEŻONY
- Ⓡ STACJA BENZYNOWA
- Ⓜ SPRZEDAŻ ART. MOTORYZACYJ.
- ▲ OBIEKTY NOCLEGOWE
- ZAKŁADY WYDAJĄCE OBIADY
- KAWIARNIE
- ⓧ BIURA TURYSTYCZNE
- ⓧ URZĘDY POCZTOWE
- ⓪ SPRZEDAŻ PAMIĄTEŁ
- Ⓢ SPRZEDAŻ ART. SPORT.-TURYST.
- Ⓢ KSIĘGARNIE
- ◆ KLUBY, DOM KULTURY
- KINA
- Ⓢ BIBLIOTEKA
- Ⓢ PŁYWAŁNIA
- ▽ SANITARIATY

- starszym, związanym z średniowiecznym założeniem miejskim, w którym z miasta prowadzą 4 trasy drogowe wiodące do Szczecina, Pyrzyce, Koszalina i Bydgoszczy;
- nowszym, opartym na schemacie więzła kolejowego, ze stacją centralną w pobliżu dzielnicy staromiejskiej. Układ ten - przez skupienie od południowego-wschodu 4 tras kolejowych, wiodących z Kostrzyna, Poznania, Piły i Gdańska - przyczynił się do przekształcenia Stargardu w miasto wprowadzające do Szczecina.

Te dwa układy usztywniają kompozycję przestrzenną miasta podkreśloną ponadto przebiegiem Iny wraz z jej rozwidleniem. W rezultacie wyodrębnić można następujące dzielnice:

- Stare Miasto, leżące w granicach średniowiecznych obwarowań, niemal całkowicie; od nowa zbudowane po zniszczeniach wojennych /jest w końcowym stadium realizacji/;
- tereny przylegające do Starego Miasta od zachodu /mieszkalne/ i północy /przemysłowo-składowe/, pochodzące z końca XIX w. Pomiędzy dworcem kolejowym a Starym Miastem realizowany jest I etap budowy centralnego ośrodka usługowego;
- osiedla mieszkaniowe leżące na zachód od linii kolejowej, powstałe w okresie międzywojennym;
- nieliczne przedmieścia - po prawej stronie Iny;
- osiedle przemysłowe Kluczewo - na południe od właściwego zespołu urbanistycznego /17/.

Układ funkcjonalno-przestrzenny Stargardu jest typowy dla znacznej liczby ośrodków krajoznawczych średniej wielkości. Podstawowe jego cechy, rzutujące na organizację ruchu i zagospodarowanie turystyczne są następujące:

- główna, drogowa trasa przełotowa ze Szczecina w kierunku Bydgoszczy /koncentrująca około 80 % ruchu tranzytowego międzyregionalnego/ przebiega przez zespół staromiejski i centralny ośrodek usługowy;
- ogólnomiejski ośrodek usługowy znajduje się pomiędzy Starym Miastem a dworcem kolejowym.

WALORY KRAJOZNAWCZE

Wśród walerów krajoznawczych zabytki architektury są najliczniejsze i najatrakcyjniejsze; decydują o wysokiej randze ośrodka krajoznawczego takiego jak Stargard.

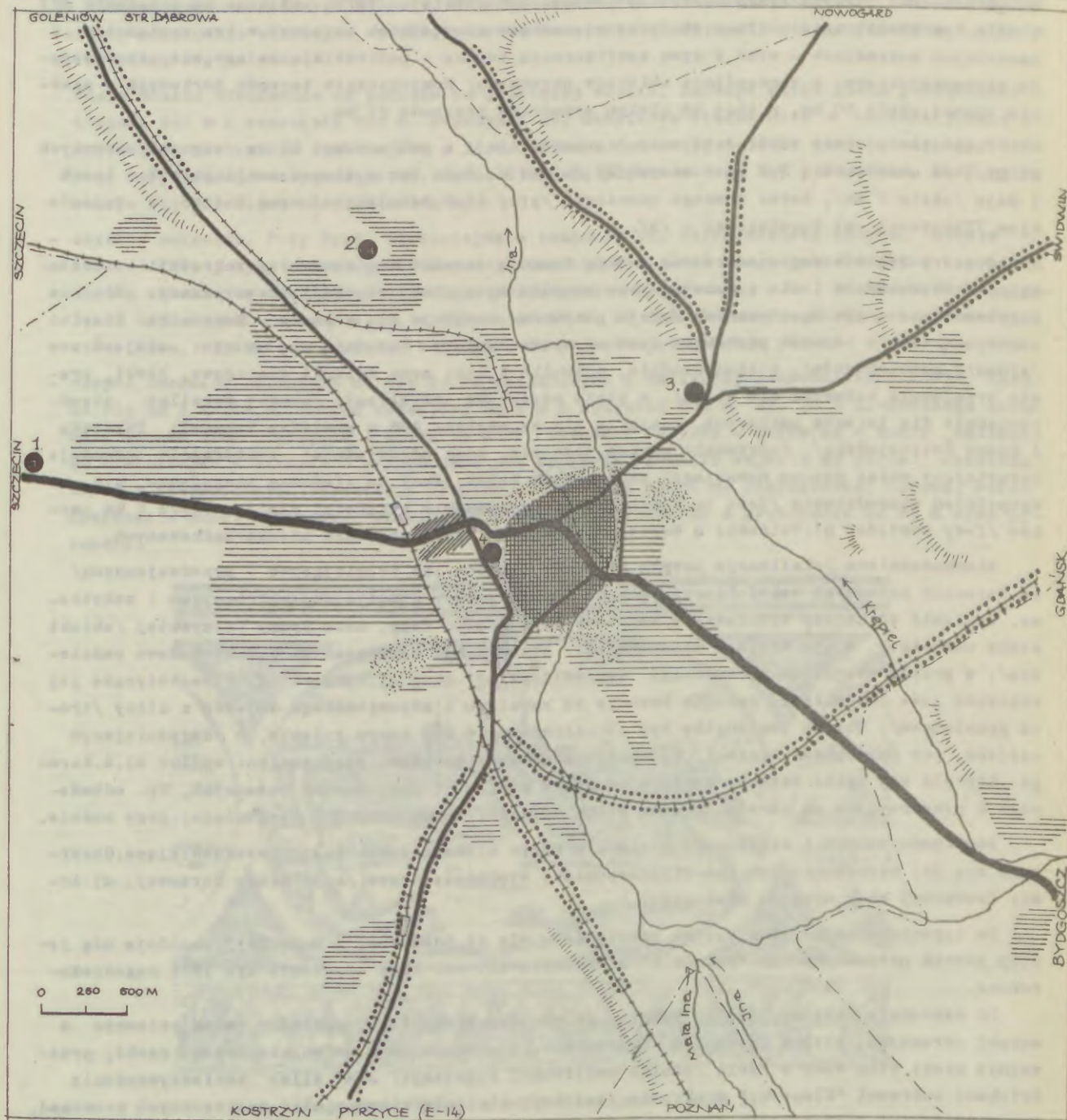
Środowisko przyrodnicze

Najbliższe okolice miasta nie stanowią wizualnej atrakcji dla turystyki krajoznawczej. Jest to Nizina Szczecińska, obejmująca na wschodzie i północy bezleśne, faliste tereny moreny dennej /tzw. krajobraz drumilowy/, a na południu i zachodzie płaskie ziemie Niziny Pyrzyckiej, wypełnione częściowo wodami jeziora Miedwie. Krajobraz urozmaicają: duże jez. Miedwie /36,8 km² powierzchni - 5 miejsce w kraju; 8 km na zachód od centrum miasta/, przełomowa dolina Krępieli /projektuje się utworzenie rezerwatu krajobrazowego o powierzchni 300 ha; 5 km na wschód od miasta/ i rezerwat geologiczny "Ozy Kiezarowskie" /powierzchnia 5 ha; 5 km na północny-zachód od miasta/ - /3, 5, 17, 22/.

Z położeniem geograficznym Stargardu leżącego na 15⁰ długości geograficznej wschodniej /wyznaczającej czas środkowo-europejski/ związany jest rzadko spotykany obiekt-głaz narzutowy z globusem oraz półkolami drzew, znajdujący się przy ul. Szczecińskiej.

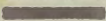
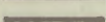
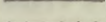
Budowniczowie średniowiecznego miasta wykorzystali warunki naturalne, dogodne dla podniesienia obronności /szeroka, podmokła dolina Iny, wzgórze/. Jest więc Stargard przykładem grodu położonego nad rzeką, w niezbyt głębokiej dolinie, w jej najwyższym miejscu. Zróżnicowanie rzeźby terenu w dzielnicy staromiejskiej dochodzi do 22 m na stosunkowo niewielkiej powierzchni - co dość istotnie urozmaica jej wygląd. Pozostałe dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe położone są na falistym terenie, zasadniczo już poza doliną Iny.

WALORY KRAJOZNAWCZE. MIASTA

- ZESPÓŁ STAREGO MIASTA
- TERENY ZABUDOWANE
- CENTRALNY OŚRODEK USŁUGOWY
- TRASY WIDOKOWE /DROGOWE I KOLEJOWE/
- PARKI
- RZĘKI
- ZBOCZA
- GRANICA ADMINISTRACYJNA MIASTA

- INNE NAJATRAKCYJNIEJSZE OBIEKTY KRAJOZNAWCZE :
 1. 15 POŁUDNIK
 2. MIĘDZYNARODOWY CMENTARZ WOJ.
 3. KRZYŻ POKUTNY I DĄB „POKUTNIK”
 4. KOLUMNĄ ZWYCIĘSTWA I MAUZOLEUM ŻOKNIERZY RADZIECKICH
- DROGOWE TRASY TRANŻYTOWE :
 - GŁÓWNA
 - INNE
 - LINIE KOLEJOWE

Układ zieleni w mieście jest pierścieniowy: zieleni wysoka o charakterze alejowo-promenadowym otacza i izoluje Stare Miasto od pozostałych dzielnic. Parki założone na przełomie XIX i XX w. na obwarowaniach ziemnych /przy stosunkowo niewielkich zmianach w ich wyglądzie/ i osuszonych mokradłach - wraz z żywą konfiguracją terenu - podkreślają walory wizualne zespołu staromiejskiego, a szczególnie obiektów obronnych. Powierzchnia terenów parkowych w mieście wynosi około 50 ha, z tego na zieleni urządzoną przypada 27 ha.

Pierścień zieleni wokół dzielnicy staromiejskiej, o powierzchni 28 ha /zagospodarowanych 21 ha/, ma obwód około 2,5 km i szerokość do 200 m. Poza tym systemem znajdują się: park 1 Maja /około 7 ha/, teren dawnego cmentarza /przy ul.N.Belojanisa/ oraz zieleni w rejonie kina "Panorama" /ul.Robotnicza/ - /9/.

Obszary zielone zagospodarowane pełnią funkcję terenów krótkotrwałej rekreacji oodziennej dla mieszkańców i nie stanowią, jako zespół, specjalnej atrakcji turystycznej. Większe nagromadzenie drzew egzotycznych /aleja platanów/ znajduje się w parku M.Kopernika. Stopień zagospodarowania terenów parkowych jest niewystarczający. Składają się na nie: aleje drzew /głównie kasztanowców/, zieleni średnia, trawniki i łąki oraz ścieżki spacerowe, ławki, proste urządzenia zabawowe dla dzieci, a także częściowo oświetlenie /punkty świetlne, nieodpowiednie dla terenów parkowych, znajdują się na odcinku 400 m pomiędzy bramami: Pyrzycką i dawną Świętojańską/. Utrzymanie parków jest złe. Brak odpowiedniej konserwacji powoduje narastający wciąż proces dewastacji zabytkowych wałów, fesy do niedawna zasypywane, nie ma uzupełnień starodrzewia /jest to konieczne dla zachowania ciągłości alei/. Około 7 ha parków /fesy pomiędzy pl.Wolności a basztą Białogłówną/ jest zupełnie nieuporządkowanych.

Nieuzasadniona lokalizacja nowych obiektów /oprócz już istniejących - przedwojennych/ na terenach parkowych wokół Starego Miasta obniża walory estetyczne, rekreacyjne i zabytkowe. Wymienić tu należy wybudowanie sanitariatu w środku fesy, koło Bramy Pyrzyckiej /obiekt stale zamknięty, w tym miejscu niepotrzebny; ewentualnie dopuszczalna byłaby budowa podziemna/, a przede wszystkim restauracji "Staromiejskiej" przy ul.Bydgoskiej. Nieestetyczne jej zaplecze jest odsłonięte, ponadto brakuje tu parkingu i odpowiedniego dojazdu z ulicy /trasa przelotowa/. Obiekt ten mógłby być zlokalizowany w tym samym rejonie, w dogodniejszym miejscu, już poza pasem zieleni. Ostatnio zabudowano barakami ciąg zieleni wzdłuż ul.A.Struga. Utrwała się także obiekty stojące na pasie zieleni i przy murach obronnych. Np. odbudowano i przeznaczono na garaże /pomimo braku dojazdu/ ruiny przy ul. Strażniczej przy moście.

Zagospodarowanie i utrzymanie zieleni w całym mieście także jest niezadowalające. Obserwuje się jej niszczenie lub też nieuzasadnione wycinanie drzew /koło Bramy Portowej, ul.Armi Czerwonej obok aresztu śledczego/.

Na terenie miasta /obok krzyża pokutnego - róg ul.Gdańskiej i Morskiej/ znajduje się jedyny pomnik przyrody - dąb "Pokutnik" o obwodzie 450 cm. Jego otoczenie nie jest zagospodarowane.

Od wschodniej strony Starego Miasta, na odcinku około 1 km, pomiędzy wałem ziemnym a murami obronnymi, płynie rzeka Ina. Zniszczone, nieremontowane po wojnie brzegi rzeki, przeważnie niski stan wody w lecie /pomimo możliwości regulacji/ oraz silne zanieczyszczenie ściekami kłuckimi "Kłuczewo" w okresie jesiennym obniżają atrakcyjność nadrzeecznych promenad. Przez dzielnicę staromiejską przepływa na odcinku 500 m odnoga Iny - Młynówka. Z powodu odprowadzania bezpośrednio do niej ścieków komunalnych oraz niskiego poziomu wody /lub zupełnego jej braku w okresie letnim/ pełni ona wyłącznie funkcję kanału ściekowego. Ostatnio zasypiano dawny staw młyński przy ul.Gdańskiej, wprowadzając tym samym coraz większą monotonię do miasta.

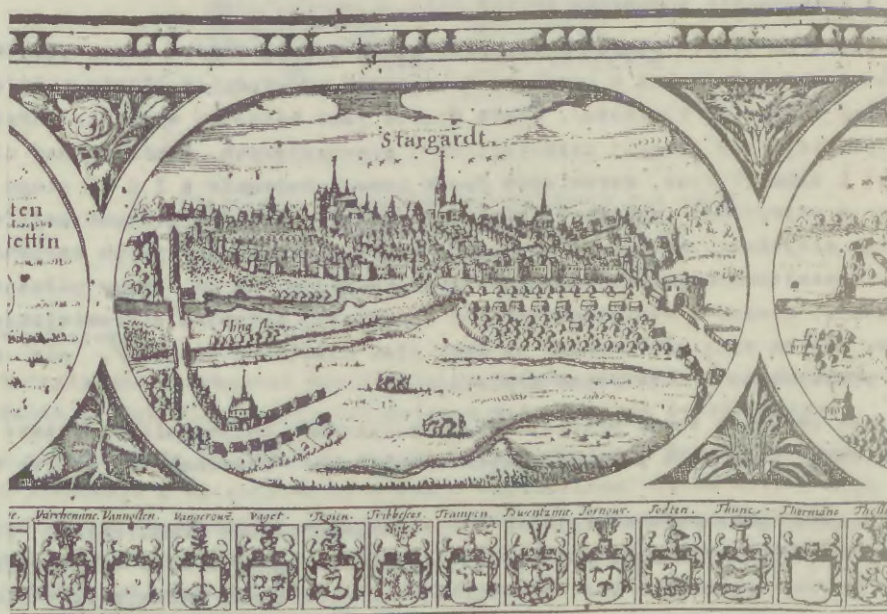
Dobra kultury

W granicach administracyjnych miasta znajdują się dwa grodziska:

- na południowy-wschód od Starego Miasta, w rejonie ul.Bydgoskiej tzw.Osetno /praktycznie nieczytelne/;
- na Starym Mieście obok baszty Białogłówny /czytelny wzgórek/. Oba są mało atrakcyjne; pierwsze częściowo zniszczone i zabudowane, drugie /oglądane przez turystów/ niedostępne z powodu ogrodzenia, nieuporządkowanego otoczenia i niszczenia zboczy wzniesienia, na którym się znajduje.

Obiektów uznanych za zabytkowe jest w mieście 25 /pojedynczych lub w zespołach/, w tym 23 skoncentrowane na Starym Mieście. Mimo zniszczeń wojennych zachowały się lub częściowo zostały odbudowane obiekty o wysokich wartościach; większość z nich sklasyfikowano w grupie I. Składają się na nie:

- Stare Miasto odbudowane od podstaw po ostatniej wojnie. Zajmuje około 40 ha powierzchni - długość 840 m i szerokość 620 m. Zachowała się zabytkowa siatka ulic z ekscentrycznie usytuowanym niewielkim rynkiem /60 x 74 m/. Główne dominanty to dwie wieże kościelne oraz pięć budynków II-kondygnacyjnych. Przez Starówkę płynie odnoga Iny, Młynówka. Obok rynku buduje się osiedlowy ośrodek usługowy;
- obiekty sakralne. Przy Rynku Staromiejskim znajduje się najcenniejszy zabytek miasta - kościół NMP, jedyny obiekt grupy 0 w woj. szczecińskim. Jest to gotycka bazylika z potężną fasadą dwuwieżową, bogatą architekturą zewnętrzną i wewnętrzną, m.in. rzadko spotykaną galerią tryforyjną. Jedna z wież, o wysokości 85 m, ma hełm barokowy. Drugi gotycki kościół - Św. Jana, wyróżnia się wieżą, zaliczaną do najwyższych w kraju /99 m/;
- zespół umocnień obronnych należy do najokazalszych i najlepiej zachowanych w kraju. Składa się on z murów obronnych wysokości do 8 m i długości 900 m, tj. 25 % pierwotnego obwodu/, trzech bram /Pyrzycka - siedziba PTTK, Wałowa i Portowa - unikalna w kraju należąca do nielicznych w Europie - przerzucona nad Młynówką, broniła wejścia do portu, czterech baszt o urozmaiconych sylwetkach /Jeńców o wysokości 30-34 m: Białogłówna, Lodowa, Morze Czerwone - punkt widokowy/, podwójnych wałów i fos ziemnych o głębokości do 20 m oraz arsenału;

Stargard. Widok z mapy E.Lubinusa /1618 r./

- budownictwo mieszczańskie: sześć kamieniczek, spichlerz i - ożłowy w tej grupie - ratusz z pięknym późnogotyckim szczytem zachodnim;
- krzyż pokutny o wysokości 2,9 m /róg ul.Gdańskiej i Morskiej/, jeden z nielicznych na Pomorzu Zachodnim.

Dostępność do obiektów zabytkowych jest dobra, gorzej przedstawia się sprawa z walorami wizualnymi. Część budowli /szczególnie fragmenty murów obronnych pomiędzy kościołem Św.Jana a Bramą Portową/ zasłaniają budynki wybudowane przed II wojną światową. Szczegółowe lokalizacje nowych obiektów nie zawsze uwzględniały widoki na zabytki /bliskie i perspektywiczne/ lub też odpowiednie zharmonizowanie albo zneutralizowanie nowych budynków z otoczeniem /np. kotłownia przy ul.Prądku, oprócz nieestetycznych efektów wizualnych, zadywia sąsiadujące tereny osiedla/. Dyskusyjne jest usytuowanie równoległe do ul. B.Krzywoustego budynku mieszkalnego, zasłaniającego widok na kościół NMP od strony nadrzecznej promenady. Początkowo, projekty przewidywały w tym miejscu domy stojące prostopadle do osi podłużnej kościoła. Ist-

nieją także przykłady "zawężania" perspektyw ulicznych z zabytkami - np. nowy pawilon biblioteczny przy ul. Mieszka I, wystający agresywnie poza linię budynków lub garaże koło arsenału. Wrażenie takie wywołują jednak głównie budynki stare na skutek odsunięcia od jezdni obiektów nowych /koło bramy Wałowej i Baszty Lodowej/. Często nieznaczna zmiana lokalizacji nowych budynków przyczyniłaby się do "otworzenia" widoków na zabytki. Płaski dach budynku przy ul. Grodzkiej niekorzystnie obniża efekty wizualne fasady kościoła NMP /od strony bramy Pyrzyckiej/. Budynki, które w założeniu miały kontrastować z obiektami zabytkowymi są typowe, te też przewidzianej dla nich roli nie spełniają. Są natomiast przykładami złego smaku, szpecąc najbliższe otoczenie zabytków. M.in. brak jest jednolitej koncepcji zabudowy Rynku Staromiejskiego, a szczególnie negatywnym przykładem jest budynek przy zachodniej pierzei /typowy projekt na przeciwko ratusza/.

Otoczenie obiektów zabytkowych jest przeważnie nieodpowiednio zagospodarowane albo zupełnie nieuporządkowane /szczególnie wokół murów obronnych/; brak indywidualnie zaprojektowanej małej architektury, ścieżek, odpowiedniej zieleni - są tylko tablice informacyjne. Przykładem degradacji walorów zabytku i niewłaściwego zagospodarowania jego otoczenia jest rejon bramy Portowej i spichlerza. Z nieuzasadnionych powodów wycięto drzewa rosnące wzdłuż ul. Portowej. Miynówkę, będącą obecnie kanałem ściekowym, niesłusznie zawężono /niszcząc tym samym średniowieczną linię nabrzeży przeładunkowych/ i obudowano wysokimi, cementowymi brzegami /a więc materiałem obcym dla sąsiadujących budowli zabytkowych/, które ogrodzone wysokim płotem z gęsto rozmieszczonymi metalowymi sztachetami. Innym negatywnym przykładem nieprawidłowego zagospodarowania jest rejon Białogłówek, gdzie zasypaną fosę i uszkodzony nasyp zabytkowego wału obsadzono drzewami. Natomiast na początku należało zrekonstruować dawny ich wygląd, a szczególnie uzupełnić ubytki wału.

Najlepsze widoki na zespół staromiejski rozciągają się ze wzgórz otaczających miasto od stron: północno-wschodniej /trasa w kierunku Nowogardu/, wschodniej /linia kolejowa do Gdańska/ i południowej /droga do Kluczewa/. Stare Miasto jest zespołem wyraźnie oddzielonym pasem zieleni od późniejszych osiedli mieszkalnych i przemysłowych. Dominują nad nim wieże kościołów, baszt i bram. Strome, ceramiczne dachy nowych budynków z I i II etapu realizacji /zlokalizowanych w najwyższych partiach dzielnicy staromiejskiej/, przypominają wyglądem sąsiadujące obiekty zabytkowe. Natomiast pięć punktowców 11-kondygnacyjnych wprowadziło - swymi rozmiarami, kształtami brył /zasłaniają korpus kościoła NMP od strony północno-wschodniej/ - dysharmonię, psując i obniżając wartość zabytkowej sylwetki staromiejskiego układu urbanistycznego. Nie są więc one powodem do dumy /jak niektórzy uważają/, ale przykładem wąsko pojętego praktycyzmu i fałszywych aspiracji.

Zmodernizowana ostatnio trasa przelotowa przez Starówkę wpływa niekorzystnie na stan obiektów zabytkowych /duży ruch pojazdów ciężarowych/ oraz "rozcina" ten zwarty zespół urbanistyczny.

Z wyżej omówionych powodów atrakcyjność turystyczna obiektów architektury jest często niższa niż wynika to z klasyfikacji specjalistycznej. Szczególnie duża degradacja występuje przy ruinach /niezabezpieczone basteje, spichlerz, zniszczone umocnienia ziemne i większa część murów obronnych - dotychczas przeprowadzone prace konserwacyjne i rekonstruujące kilku fragmentów o długości 300 m, czyli około 30 %/.

Niektóre obiekty zabytkowe pełnią funkcje użytkowe - m.in. turystyczne /brama Pyrzycka - siedziba PTTK, baszta Morze Czerwone - punkt widokowy, kamienica byłej Wagi Miejskiej i odwach - muzeum/, co wyraźnie podnosi rangę ich atrakcyjności.

Do obiektów odwiedzanych masowo w celach poznawczych należy obok budowli zabytkowych - muzeum. Położone w centrum Starego Miasta, mieści się w budynkach zabytkowych i ma rangę placówki regionalnej. Jego zbiory obejmują: zabytki archeologiczne, etnograficzne, sztukę, numizmatykę, sfragistykę, starodruki oraz militaria. Atrakcyjność ekspozycji w skali krajowej jest niewielka, jednakże, oceniając warunki miejscowe, muzeum ma dużą rangę. Szczególnie przydatne jest dla młodzieży szkolnej.

Do omawianej grupy walorów można zaliczyć także wartościową pod względem artystycznym tablicę pamiątkową, wykonaną z okazji 300-nej rocznicy pobytu hetmana Stefana Czarnieckiego w Stargardzie. Wisi ona na Bramie Pyrzyckiej.

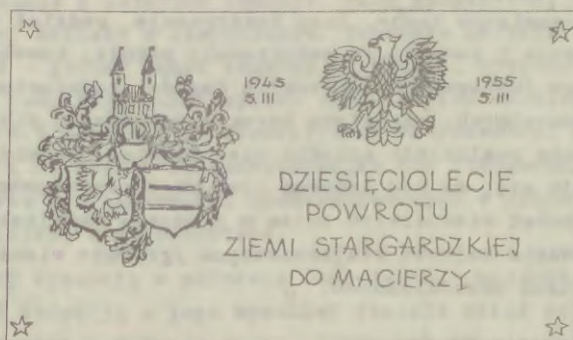
Historia najnowsza

Obiekty należące do tej grupy walorów związane są z I i II wojną światową.

Przy ul. W. Reymonta znajduje się międzynarodowy cmentarz wojenny o powierzchni 1,3 ha. Leżą tutaj prochy 5 tys. żołnierzy i jeńców wojennych kilku narodów /w tym 95 % to obywatele rosyjscy zabitych podczas walk w czasie II wojny światowej na terenie pow. pyrzyckiego i stargardzkiego oraz zmarłych w obozach internowanych w latach 1914-18 i w Stalagu II D /który działał na terenie miasta w latach 1939-45/. Oprócz grobów indywidualnych i zbiorowych jest tutaj pomnik główny, wkomponowany w zieleni oraz kilka ciekawych pomników związanych z obu wojnami, a poświęconych poszczególnym narodowościom. Cmentarz jest dobrze utrzymany.

W centrum miasta przy pl. Wolności stoją: kolumna zwycięstwa i mauzoleum żołnierzy radzieckich. Pod kolumną z piaskowca, otoczoną arkadami, znajdują się prechy ponad 2 tys. żołnierzy. Obok - mauzoleum składające się z marmurowych mogił indywidualnych i zbiorowych /ponad 100 poległych/ oraz pomnik w kształcie prostokątnej bryły z płaskorzeźbą.

Na ścianie budynku urzędu pocztowego /ul. Złotników/ znajduje się tablica upamiętniająca X-lecie wyzwolenia miasta.

STARGARD - TABLICA PAMIĄTKOWA NA URZĘDZIE POCZTOWYM NA NOWYM MIEŚCIE

FOT. L. SAROSIEK RYS. A. ANDRZEJEWSKI

Osiągnięcia współczesne

Druga pod względem liczebności grupa walorów składa się z dwóch podstawowych rodzajów obiektów: zakładów produkcyjnych oraz budownictwa mieszkalnego i usługowego.

W mieście znajduje się kilkanaście zakładów produkcyjnych dużej i średniej wielkości /pod względem produkcji i zatrudnienia/ w skali województwa. Tylko trzy z nich - POM, wytwórnia pasz i "Luxpol" - są obiektami nowymi, od podstaw wybudowanymi po wojnie. Pozostałe, ze względu na duże zmiany /rozbudowa, unowocześnienie lub zmiana wyposażenia i profilu produkcji/, również można zaliczyć do obiektów, świadczących o osiągnięciach okresu powojennego.

Zakłady produkcyjne reprezentują kilka gałęzi przemysłowych: metalowy, spożywczy i przetwórstwa rolnego, dziewiarstwa, chemiczny oraz materiałów budowlanych. Większość z nich posiada duże znaczenie gospodarcze w skali regionu, a nawet kraju, produkuje bowiem wyroby często unikalne /w dużej mierze na eksport/. Atrakcyjność zakładów dla przeciętnego turysty jest jednak niewielka ze względu na brak organizacji zwiedzania. Część zakładów przemysłu spożywczego, pomimo znacznej atrakcyjności /szczególnie ze względu na produkowane wyroby/ jest na szerszą skalę niedostępna, ze względów sanitarnych. Należą do nich zakłady mięsne, piekarnicze i mleczarnia oraz wytwórnie: ciastek i lodów "Bambino". Z tych też powodów wytypowano jedynie 11 obiektów atrakcyjnych dla turystów: Zakłady Przemysłu Dzwierskiego "Luxpol", ZNTK, Zakłady Urządzeń Mechanicznych, filia Fabryki Mechanizmów Samochodowych "Polmo", POM, cukrownia "Kluczewo", młyn, wytwórnia pasz "Bacutil", "Pollena", cegielnia i stacja pomp wodociągowych. Rozmieszczenie ich wykazuje koncentrację w dwóch dzielnicach: przemysłowej /na północ od Starego Miasta - 6 zakładów/ i w Kluczewie /3 obiekty/.

W mieście są cztery nowe osiedla mieszkaniowe: 1000-lecia, A. Zawadzkiego, Stare Miasto /wraz z ośrodkiem usługowym/ i M. Kopernika. Najmniejsze - osiedle 1000-lecia - wybudowano jako pierwsze. Pozostałe znajdują się jeszcze w stadium realizacji. Ponadto istnieje sporo

obiektów mieszkalnych i innych /głównie szkoły i pawilony handlowe/ rozrzuconych po całym mieście, a zrealizowanych jako plomby lub na wolnych przestrzeniach. W budowie jest także I etap ogólnomiejskiego ośrodka usługowego wzdłuż ul. M. Buczka. Jak dotychczas nowe śródmieście nie przedstawia się okazale; szczególnie negatywne wrażenie odnosi się przy oglądaniu pl. Wolności, na którym dominuje tymczasowość /niskie pawilony i kioski/. Nie jest ono zatem wizytówką miasta 50-tysięcznego.

Walory krajoznawcze reprezentuje prawie wyłącznie osiedle na Starym Mieście. Wynika to z jego położenia w miejscu, gdzie zachowały się wysokiej klasy zabytki architektury, chętnie oglądane przez turystów. Osiedle to jest klasycznym przykładem stosowanych w Polsce sposobów odbudowy zniszczonych ośrodków zabytkowych. Ze względu na wielkość i czas realizacji /40 ha powierzchni, około 11 tys. mieszkańców, realizacja około 15 lat - początek w 1960 roku/ jest także przykładem ewolucyjnych zmian w kryteriach odbudowy dzielnic staromiejskich. Wiązały się one z coraz większym kontrastowaniem nowego budownictwa z istniejącymi zabytkami.

Podczas odbudowy zachowano zabytkową siatkę ulic oraz dążono do wyeksponowania obiektów zabytkowych. W I i II etapie realizacji /w prostokacie ulic: Wałowej, B. Chrobrego, Grodzkiej i Mieszka I/ wygląd nowych budynków mieszkalnych podporządkowano architekturze obiektów historycznych /wysokie ceramiczne dachy, trzy kondygnacje, podział pionowy elewacji, żywe kolory/. Warunki ekonomiczne i techniczne podyktowały później koncepcję, polegającą na zasadzie kontrastu bryłowego /wprowadzenie płaskich dachów, podniesienie wysokości budynków aż do dominant 11-kondygnacyjnych, częściowa korekta zabytkowej sieci ulicznej -/12, 13, 22/. W trakcie trwającej jeszcze realizacji osiedla nie uniknięto rozwiązań błędnych, a przynajmniej dyskusyjnych. Wydaje się, że pod naporem trudności zaprzepaszczono sporo niewymiernych wartości; istniały możliwości niewielkich zmian w sposobie realizacji niektórych obiektów, celem lepszego wyeksponowania walorów krajoznawczych /głównie wizualnych/ Starego Miasta, przy niezmiennych efektach ekonomicznych.

Zabytki architektury główną atrakcją miasta.

Na atrakcyjność turystyczną obiektu krajoznawczego składa się bardzo wiele trudno porównywalnych i różnie oddziałujących czynników, z których do najważniejszych należą walory wizualne, unikalność obiektu, informacja o nich, zagospodarowanie, dostępność i pełnione funkcje. Ważną rolę odgrywa kombinacja poszczególnych elementów. Z powodu wielkiej różnorodności obiektów reprezentujących różne walory niewymierne i trudno porównywalne, klasyfikacja turystyczna jest zawsze w dużym stopniu subiektywna. Określa ona ogólnie atrakcyjność poszczególnych rodzajów walorów i jest stosunkowo precyzyjna przy porównaniach pomiędzy obiektami wewnątrz czterech podstawowych grup walorów, tj. środowiska przyrodniczego, dóbr kultury, historii najnowszej oraz osiągnięć współczesnych.

Zastosowana w opracowaniu klasyfikacja turystyczna okazała się w dużym stopniu przydatna dla trzech pierwszych wymienionych rodzajów obiektów krajoznawczych, w mniejszym natomiast stopniu dla zakładów produkcyjnych, które mają diametralnie inne elementy porównawcze. Po ustaleniu grup atrakcyjności turystycznej obiektów opracowano dla nich skalę punktową. Metoda ta jest dyskusyjna, ale konieczna i przydatna oraz stosunkowo dobrze odzwierciedlająca rzeczywistość.

Ogółem zewidencjonowano w granicach administracyjnych miasta blisko 50 obiektów atrakcyjnych krajoznawczo. Udział poszczególnych rodzajów walorów w zakresie ilości obiektów i atrakcyjności jest nierównomierny. Można określić, że - podobnie jak w większości innych miejscowości krajoznawczych - o atrakcyjności Stargardu decydują zabytki architektury wysokiej klasy skoncentrowane na Starym Mieście.

Przed podaniem wyników analizy atrakcyjności walorów krajoznawczych miasta trzeba wyjaśnić dwa pojęcia potrzebne do prawidłowej interpretacji:

- atrakcyjność potencjalna walorów wg stanu istniejącego dotyczy oceny wszystkich obiektów krajoznawczych w mieście;
- atrakcyjność rzeczywista walorów obejmuje tylko obiekty oglądane obecnie przez większość, czy też dużą część turystów. W rezultacie bowiem pewne obiekty celowo się pomija /zarówno obecnie jak i w przyszłości - nawet przy założeniu dokładniejszego zwie-

dzania miasta/. W Stargardzie dotyczy to głównie zakładów produkcyjnych, bo nikt nie odczuwa potrzeby ani nie ma praktycznych możliwości oglądania ich wszystkich.

W rezultacie na Starym Mieście obejmującym tylko 1 % obszaru administracyjnego Stargardu koncentruje się 58 % obiektów i 67 % pkt. w przypadku pierwszym oraz 67 % obiektów i 78 % pkt. w drugiej, bliższej rzeczywistości wersji. Natomiast zabytki architektury grupują odpowiednio 62 % i 71 % punktów. Pozostałe 99 % obszaru miasta dysponuje 20 obiektami krajoznawczymi o niskiej atrakcyjności. Wyróżnić można dwa zgrupowania obiektów:

- w terytorialnie dużej dzielnicy przemysłowej znajduje się 7 obiektów, w tym 6 zakładów produkcyjnych;
- w dzielnicy przemysłowej Kluczewo - 4 obiekty, w tym 3 zakłady produkcyjne.

W województwie szczecińskim znajduje się jedno wielkie centrum /Szczecin/, trzy ośrodki krajoznawcze /Stargard, Kamień, Świnoujście/ oraz - w najbliższych okolicach Stargardu /w odległości 14-45 km od miasta/ - kilka mniejszych zespołów i pojedynczych obiektów krajoznawczych /zespół miejski w Pyrzycach, zespół pcysterski w Kołbaczu, zamek w Pęzinie oraz ogrody dendrologiczne w Glinnej i Przelewicach -/11/.

Ze względu na położenie i pełnione funkcje, ruch turystyczny w Szczecinie, Świnoujeściu i Kamieniu jest większy, aniżeli w Stargardzie. Wybrzeże morskie, będące obszarem docelowym wycieczek oraz Szczecin - główny punkt etapowy na trasie, dysponujący szerokim wachlarzem walorów krajoznawczych, obniżają atrakcyjność oraz stopień zainteresowania turystów położonym w pobliżu Stargardem. Z pozostałych atrakcyjnych miejscowości i obszarów krajoznawczych, jedynie okolice Cedyni i Siekierk są konkurencyjne dla Stargardu. Tym niemniej, pod względem atrakcyjności walorów krajoznawczych skoncentrowanych w samym mieście, Stargard zajmuje po Szczecinie drugie miejsce w województwie.

Zabytki architektury wysuwają w zakresie tego rodzaju walorów Stargard na pierwsze miejsce w regionie. One też decydują o jego wysokiej pozycji wśród najciekawszych miejscowości krajoznawczych kraju. Według badań kolejność pierwszych 20 miejscowości pod względem atrakcyjności jest następująca: Warszawa, Kraków, Wrocław, Toruń, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Lublin, Łódź, Zamość, Stargard, Sandomierz, Kalisz, Częstochowa, Nysa, Legnica, Kazimierz Dolny, Gniezno, Chełmno. Z powyższego zestawienia wynika, że na 11 miejscu /jako trzecie miasto powiatowe/ sklasyfikowano Stargard /4/.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Obecne zagospodarowanie Stargardu nie odpowiada w pełni potrzebom ruchu turystycznego. Największe braki wykazuje baza noclegowa, a sieć drogowa jest niedostosowana do dużego ruchu turystów zmotoryzowanych.

Komunikacja

Stargard jest ważnym węzłem kolejowym, o znaczeniu krajowym, przez który przebiegają następujące linie:

- /Świnoujście/ - Szczecin - Poznań - /Warszawa, Wrocław, GOP, Kraków/ - o znaczeniu krajowym i międzynarodowym /około 30 par pociągów pasażerskich na dobę/;
- w kierunku Gdańska /z odgałęzieniem do Chojnic/ - o znaczeniu krajowym, a ostatnio także międzynarodowym /połączenie Gdynia - Berlin/;
- w kierunkach Kostrzyna i Piły - obie o znaczeniu regionalnym;
- w kierunku Trąbek /Ińska, Dobrzań/ i Lebz - linia wąskotorowa o znaczeniu lokalnym.

Dla ruchu turystycznego znaczenie węzła kolejowego jest niewielkie, ponieważ leży on z dala od dużych obszarów wczasowych, a samo miasto nie stanowi poważniejszego punktu docelowego dla turystyki międzyregionalnej; pełni tylko funkcję rozrządu o stosunkowo niewielkim ruchu w kierunku Morzyczyna /zmiana środka lokomocji/, na Pojezierze Ińskie oraz częściowo w stronę Wybrzeża Słowińskiego. Dworzec główny jest stary i mały, funkcjonalnie nie dostosowany do prawidłowej obsługi podróżnych.

Miasto jest ważnym węzłem autobusowym o znaczeniu regionalnym, w decydującym stopniu kształtującym warunki komunikacyjne środkowej części woj. szczecińskiego. Na ponad sto linii autobusowych przebiegających przez miasto - 2/3 ma tutaj swój początek. Trasy wybiegające poza granice województwa prowadzą ze Szczecina do Wałcza, Bydgoszczy /linia pośpieszna/, Połozyna, Koszalina, ze Świnoujścia do Gorzowa i Gniezna oraz ze Stargardu do Białogardu, Kołobrzegu i Gorzowa. Pod względem turystycznym pewne znaczenie mają linie w kierunku Świnoujścia oraz lokalna w stronę Ińska. Dworzec PKS jest tylko z nazwy, gdyż kasy i poczekalnia znajdują się w zastępczym, niewielkim budynku; brak też peronów oraz odpowiednie dużego placu manewrowego.

W Stargardzie działa miejska komunikacja autobusowa. Spośród kilku linii łączących okoliczne wioski z miastem bardzo ważne znaczenie odgrywa trasa prowadząca do dużego ośrodka wypoczynkowego w Morzyczynie-Zieleniewie, obsługująca uczestników wypoczynku po pracy oraz turystów przyjeżdżających na dłuższe pobyty. Oprócz 8 miejskich linii autobusowych, w Stargardzie znajduje się około 80 taksówek, które mają praktycznie tylko dwa postoje.

Ze względu na centralne położenie w woj. szczecińskim, miasto jest węzłem drogowym o znaczeniu regionalnym. Prowadzą tędy następujące trasy:

- krajowa: Warszawa - Bydgoszcz - Szczecin;
- regionalne: Pyrzyce /E-14/ - Nowogard - /Koszalin/ oraz do Świdwina;
- lokalne: do Goleniowa i w kierunku Choszczyna.

Dla ruchu turystycznego międzyregionalnego podstawowe znaczenie ma trasa Bydgoszcz-Szczecin. Z pozostałych, dwie pełnią funkcję łącznikową /skrótową/ pomiędzy ważniejszymi trasami /drogi: Pyrzyce - Nowogard i Stargard - Goleniów/, a jedna wiedzie w kierunku pojezierza /droga do Świdwina z odgałęzieniami/.

W mieście zbiegają się trasy drogowe wiodące z 7 kierunków. Głównym punktem węzłowym jest pl. Wolności - centrum miasta. Najważniejsza trasa tranzytowa /Szczecin - Bydgoszcz/ prowadzi przez dzielnicę staromiejską i centrum usługowe. W granicach administracyjnych miasta przebiega ona na odcinku około 7 km - drugie miejsce pod względem długości wśród dróg przelotowych.

Stan techniczny dróg przelotowych, za wyjątkiem trasy głównej, jest wystarczający dla obecnego ruchu pojazdów. Natomiast sam fakt przejazdu dużej ilości pojazdów przez dzielnicę mieszkaniową z obiektami zabytkowymi jest niekorzystny. Niewrażliwą częścią podstawowej sieci drogowej miasta jest rejon ogólnomiejskiego ośrodka usługowego, obejmujący pl. Wolności i ul. M. Buczka. Na pl. Wolności koncentruje się około 90 % tranzytu motorowego, a także większość ruchu miejskiego /m.in. zbiegają się tutaj wszystkie linie autobusowe/. Duży ruch pieszy związany jest z koncentracją placówek handlowych i obiektów komunikacyjnych. Brak rozdziału poszczególnych typów ruchu pojazdów i pieszych sprawia, że jest to najbardziej kolizyjny fragment układu komunikacyjnego, którego mankamenty odczuwalne są szczególnie w czasie wzmożonego ruchu w okresie letnim.

Przeprowadzana ostatnio modernizacja głównej trasy przelotowej nie poprawi radykalnie sytuacji, ponieważ nie wyeliminuje ruchu tranzytowego ze Starego Miasta i centrum usługowego, a wobec pilnej konieczności realizacji planowanej obwodnicy drogowej jest przedsięwzięciem zbędnym.

W mieście znajdują się: po jednej stacji benzynowej i stacji napraw /przy trasach wylotowych/, trzy sklepy z artykułami motoryzacyjnymi oraz parking.

Baza noclegowa

Dynamiczny rozwój miasta i ruchu turystycznego nie znajduje odzwierciedlenia we wzroście ogólnodostępnej bazy noclegowej, która od wielu lat nie ulega zmianie i wynosi około 200 łóżek w czterech obiektach o średnim lub niskim standardzie: schroniska PTSM I kat., DW PTTK III kat., hotelu WPUT "Pomerania" IV kat. /jest to przebudowany dom mieszkalny/ oraz DW POSTiW IV kat. Dla porównania, w 1939 r. baza ta była większa i liczyła około 300 miejsc /w hotelach 214 łóżek oraz schroniska młodzieżowe w bramach: Pyrzyckiej i Wałowej/. Pomimo deficytu miejsc, poszczególne obiekty wykorzystywane były niejednako.

W okresie największego natężenia ruchu turystycznego niewielka była szansa uzyskania noclegów w obiektach ogólnodostępnych /formalnie/, znajdujących się w Morzyczynie-Zieleniewie

/PTTK i POSTiW/. Z blisko 300 miejsc w domkach campingowych większość zajętych była przez zakładowe turnusy wczasowe /od połowy czerwca do końca sierpnia/. Oba te obiekty dysponują także około 600 miejscami na polach campingowych. Spośród obiektów formalnie niedostępnych, noclegów udziela hotel oukrowni "Kłuczewo". Ma on 200 miejsc, ale lokalizację niezbyt korzystną /5,5 km od centrum miasta/. Przyjmuje turystów w ograniczonym zakresie. Znaczna frekwencja w tym obiekcie poza okresem letnim świadczy o tym, że brak miejsc noclegowych w mieście nie jest zjawiskiem sezonowym.

Deficyt miejsc noclegowych w mieście wpływa na obniżenie liczby zwiedzających miasto i skrócenie przeciętnego czasu pobytu turystów.

Oprócz obiektów wymienionych, w Stargardzie i Morzyczynie-Zieloniewie działa wiele sezonowych ośrodków wypoczynkowych zakładowych i kolonijnych. W mieście są to kolonie i obozy /w hotelu oukrowni, czasem w szkołach/. W Morzyczynie-Zieloniewie baza noclegowa liczy około 2 tys. miejsc. Składają się na nią: ośrodki PTTK i POSTiW, zakładowe obiekty wczasowe i wypoczynku świątecznego, kolonie, obozy i kwatery prywatne. Baza ta wykazuje silną dynamikę wzrostu.

Baza gastronomiczna

Ilość miejsc konsumpcyjnych w zakładach wydających posiłki obiadowe jest wystarczająca. Jest ich 18 z 1,6 tys. miejsc, z tego w mieście znajduje się 14 o 1,1 m.k. Przy głównej trasie przelotowej znajduje się 2/3 wszystkich miejsc w zakładach wydających obiady. Jednym z mankamentów tych obiektów jest brak parkingów, nawet obok nowych restauracji /"Basztowa", "Staromiejska"/.

Turyści zmotoryzowani korzystają także z restauracji /częściowo sezonowych/ położonych blisko miasta przy trasie Szczecin-Bydgoszcz /głównie w Morzyczynie-Zieloniewie/.

Standard usług zakładów wydających posiłki obiadowe jest średni /w mieście jedna restauracja kat. I, pięć - kat. II, pięć barów kat. II/. Jest jeden bar mleczny, w porze obiadowej brakuje w nim wolnych miejsc. Wystrój niektórych restauracji /"Basztowej", "Tramp" w Zieloniewie/ nawiązuje do elementów regionalnych.

W mieście ponadto znajduje się 8 kawiarni, w tym dwie I kat., 2 pijalnie piwa oraz bufet.

Inne usługi

W mieście działają dwa biura podróży /PTTK i "Gromada"/ oraz 3 oddziały PTTK /przy ZNTK i POM oraz Miejski z kołem przewodników/. Lokalizacja ekspozytury "Gromady" jest niekorzystna. Punkty "it" znajdują się przy biurach podróży oraz w DW PTTK.

Z obiektów sportowych wymienić należy dwa boiska oraz pływalnię: krytą i otwartą /ta ostatnia jest mało popularna, znajduje się bowiem w Kłuczewie - 5,5 km od centrum miasta/. Do obiektów rekreacyjnych można zaliczyć urządzone tereny parkowe /około 28 ha powierzchni/ oraz ogólnodostępny ośrodek wypoczynku świątecznego w Zieloniewie /plaża o powierzchni 2 ha wraz z dużym zapleczem zieloni/.

Wśród obiektów kulturalnych największe znaczenie mają: muzeum oraz trzy kina, Stargardzki Dom Kultury oraz kluby - WSS "Społem", "Dziwiarz" przy ZPD "Luxpol" i biblioteka, brak odpowiedniej sali widowiskowej.

Miasto posiada dwa samodzielne sklepy z pamiątkami /na Starym Mieście brak/ i cztery z artykułami sportowo-turystycznymi oraz dwie księgarnie sprzedające wydawnictwa turystyczne.

W sezonie letnim brak jest właściwie atrakcji mogących szczególnie zainteresować przyjezdnych. Stąd też według opinii turystów Stargard, poza zwiedzaniem, wieczorem jest miastem mało ciekawym.

RUCH TURYSTYCZNY

Charakterystyka ogólna

Wielkość ruchu turystycznego w Stargardzie jest trudna do określenia. Zależna jest ona od kilku czynników, z których najważniejsze to:

- atrakcyjność krajoznawcza miasta;
- położenie miasta na ważnej /choć nie głównej/ trasie tranzytowej, prowadzącej z centrum kraju w kierunku Szczecina i dalej wybrzeża morskiego;
- bliskie położenie Szczecina /około 40 km/;
- bliskość granicy państwowej z NRD /około 50 km/;
- położenie obok dynamicznie rozwijającego się rejonu wypoczynkowego Jez. Miedwie, nad którego północnymi brzegami /głównie w zespole Morzyczyna-Zieleniewa/ koncentruje się już około 2 tys. miejsc noclegowych;

- wzrastający deficyt miejsc noclegowych w mieście i okolicy /powoduje niekorzystne zmiany strukturalne ruchu/.

Z tych też powodów miasto nie jest docelowym punktem wycieczek /poza ruchem wewnątrzwojewódzkim i ostatnio przyjazdami z NRD/, ani też - dla większości - miejscem pobytu połączonym z noclegiem.

Dynamika ruchu w mieście zależna była od wzrostu motoryzacji /ponieważ prawie wszyscy tu przybywający turyści są zmotoryzowani/ oraz wzrostu ruchu w obszarze docelowym wycieczek /na wybrzeżu/, a od kilku lat także nad Jez. Miedwie. Dlatego też z dużym prawdopodobieństwem można określić, że dotychczasowy wzrost ruchu turystycznego w Stargardzie był podobny do dynamiki turystyki w woj. szczecińskim, kształtującej się ostatnio na poziomie 10-15 % przyrostu rocznie. Przyjazdy obcokrajowców /głównie z NRD i Szwecji/ wykazywały wzrost większy.

Natężenie ruchu w układzie miesięcznym było podobne jak turystyki wycieczkowej w woj. szczecińskim i przedstawiało się w przybliżeniu następująco: maj - 10 %, czerwiec - 20 %, lipiec i sierpień - po 25 %, wrzesień - 15 %. Ruch wewnątrzwojewódzki był rozłożony równomierniej /duży udział młodzieży szkolnej/ z maksymalną frekwencją w okresie wakacji. Zaznaczała się duża koncentracja przyjazdów turystów pod koniec tygodnia /ruch lokalny rozłożony był równomierniej/, a w ciągu dnia - w porze obiadowej i południowej.

Turystów przebywających w mieście można podzielić na następujące grupy:

- tranzyt, bez zatrzymywania się lub z krótkim postojem połączonym z korzystaniem z usług /grupa ilościowo najliczniejsza/;
- tranzyt połączony ze zwiedzaniem i spożyciem obiadu;
- tranzyt połączony ze zwiedzaniem, noclegiem i innymi świadczeniami;
- turystyka wewnątrzwojewódzka - zwiedzanie i spożycie obiadu /głównie młodzież/;
- turystyka wewnątrzmiasta - zwiedzanie /głównie młodzież/;
- wczasowicze z Morzyczyna-Zieleniewa - zwiedzanie i głównie zakupy;
- obcokrajowcy - przede wszystkim duża koncentracja w soboty przyjazdów z NRD oraz turystów ze Szwecji.

Ilościowo przeważają turyści indywidualni nad grupowymi. Wśród tych ostatnich, obsługiwani przez biura podróży stanowią także mniejszą część - pozostali samodzielnie korzystali z usług.

Natężenie przyjazdów wszystkich grup turystów wzrastało pod koniec tygodnia. Turyści z NRD, udający się w głąb Polski, przejeżdżali przez miasto w sobotę rano, a wrócili w niedzielę. Turyści nocujący w Stargardzie przyjeżdżali po południu lub wieczorem i zwiedzali miasto rano dnia następnego, pozostali - w porze obiadowej i po południu.

Długość pobytu turystów w mieście była bardzo różna i zależna od usług, z jakich korzystają. Przeciętny czas pobytu wycieczek spożywających obiad oraz zwiedzających miasto wynosił od 4 do 5 godzin. Turyści przebywający dłużej w Stargardzie wyjeżdżają odpoczywać nad Jez. Miedwie lub zwiedzają Szczecin. Do Morzyczyna-Zieleniewa i Stargardu przyjeżdżają turyści mieszkający dłużej w Szczecinie /szczególnie Szwedzi/.

Odrębną grupę stanowią wczasowicze z Morzyczyna-Zieleniewa /jednorazowo około 1 tys. osób - bez kolonii/, odwiedzający Stargard w porze południowej i popołudniowej. Główny cel częstych przyjazdów to zakupy żywności /ale i artykułów przemysłowych/ oraz zwiedzanie.

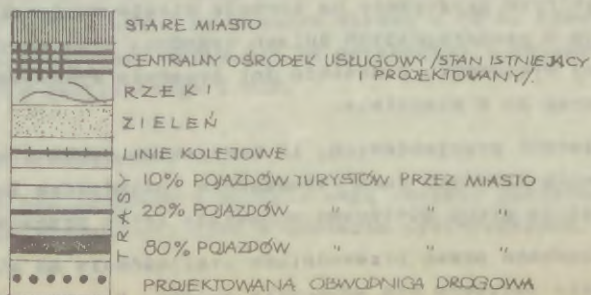
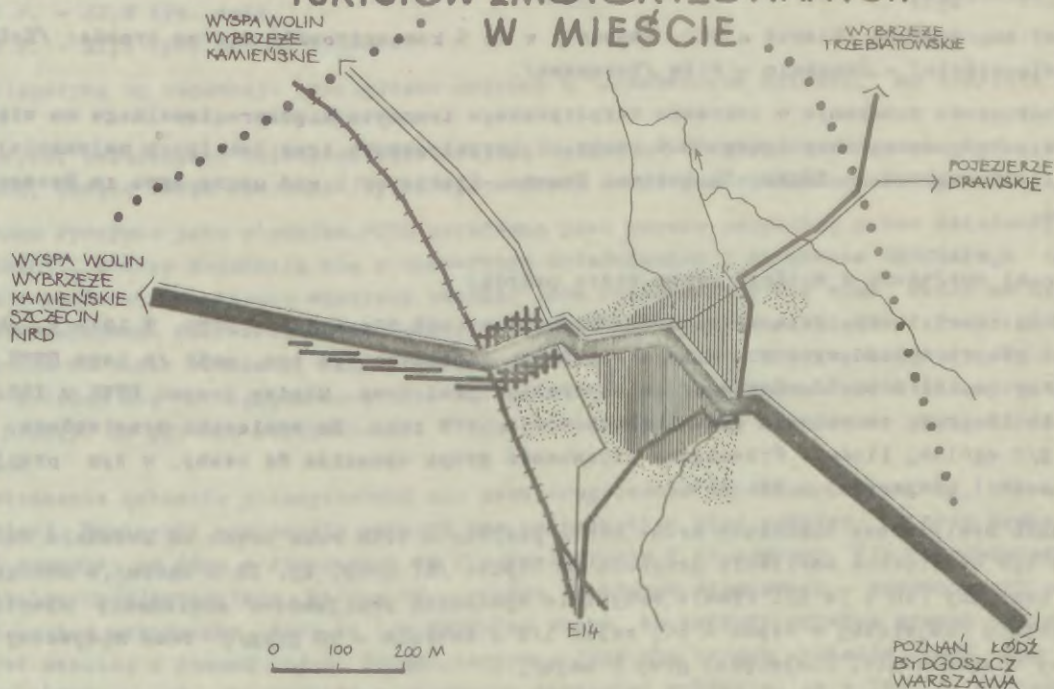
Ciekawe są opinie i zainteresowania turystów przebywających w Stargardzie. Pozytywnie wyrażają się o odbudowie Starego Miasta /w tym także dawni jego mieszkańcy/. Największe zainteresowanie budzą zabytki. Pytania, szczególnie ze strony młodzieży, dotyczą przede wszystkim spraw znanych już ze środków masowego przekazu /np. o klub pływacki "Neptun", o nowy zakład dzielnicki "Luxpol"/. Uwagi krytyczne odnoszą się do: złego stanu niektórych zabytków /brak konserwacji i właściwie urządzonego otoczenia/, braku obiektów kulturalnych, do których można pójść wieczorem, nieporządków w mieście, braku opieki nad zielenią itp.

Ruch turystów zmotoryzowanych

Odwiedzający miasto to przede wszystkim turyści zmotoryzowani, indywidualni i grupowi. Udział środków komunikacji masowej jest niewielki i ogranicza się przeważnie do przyjazdów osób udających się na wozasy do Morzyczyna-Zieleniewa.

Ruch turystów zmotoryzowanych jest bardzo duży, szczególnie przejeżdżających przez miasto bez zatrzymania się lub też zatrzymujących się na krótki okres czasu. Wynika to z położenia Stargardu na ważnej trasie prowadzącej w kierunku wybrzeża oraz bliskości Szczecina jako atrakcyjnego ośrodka turystycznego. Bez szczegółowych badań ruchu pojazdów pod kątem ruchu turystycznego trudno ustalić szacunkowo chociażby ilość przejeżdżających turystów. Trudności te pogłębia fakt, że z miasta średniej wielkości wybiega aż 7 dróg, przy czym na trasie w kierunku Szczecina /w tym w sezonie letnim nad jez. Miedwie/ ruch jest szczególnie duży i zróżnicowany.

RUCH TRANŻYTOWY TURYSTÓW ZMOTORYZOWANYCH W MIEŚCIE

Zakładając, że w przybliżeniu ruch pojazdów potencjalnie turystycznych o co najmniej średnim zasięgu /motocykle, samochody osobowe, mikrobusy, autobusy - bez PKS i MKK/ był w lipcu o 100 % większy od przeciętnej letniej oraz, że w dni świąteczne ruch był większy 3-krotnie /5-krotnie w zakresie wypoczynku po pracy i 2-krotnie w wyjazdach na wycieczki/ od pozostałych dni tygodnia, wielkość przejazdów w punktach pomiarowych położonych w odległości 14-24 km od miasta w 1970 roku wynosiła: na głównej trasie tranzytowej od strony Szczecina w dni powszednie - 2,4 tys. i świąteczne - 7,2 tys., od strony Bydgoszczy - odpowiednio - 1,4 i 4,2 tys. pojazdów, na pozostałych trasach od 0,2 do 1 tys. /0,6 - 3 tys. w dni świąteczne/ pojazdów, z dużą koncentracją w godzinach rannych i popołudniowych.

Na podstawie rejestracji natężenia ruchu pojazdów na punktach pomiarowych, wycinkowych obserwacji pojazdów na trasach wylotowych, analizy pochodzenia grup obsługiwanych przez biura podróży, zwiedzających muzeum i nocujących oraz znajomości szlaków turystycznych w woj. szczecińskim, można szacunkowo ustalić udział poszczególnych tras tranzytowych turystyki międzyregionalnej, przebiegających przez Stargard:

- /wyspa Wolin, wybrzeże kamieńskie, Kołbaskowo/ - Szczecin - Piła - /Poznań, Łódź, Bydgoszcz, Warszawa/ - 75 %;
- wybrzeże trzebiatowskie - Pyrzyce /E-14/ - 10 %;
- /wyspa Wolin, wybrzeże kamieńskie/ - Goleniów - Pyrzyce /E-14/ - 5 %;
- /wyspa Wolin, wybrzeże kamieńskie/ - Goleniów - Piła - /Poznań, Łódź, Bydgoszcz, Warszawa/ - 5 %;
- /Pojezierze Drawskie/ - Szczecin - /Kołbaskowo/ - 5 %.

Ulice wylotowe:

- Szczecińska i Bydgoska	- po 40 %;
- Kluczewo i Gdańska	- po 7,5 %;
- Armii Czerwonej /Wojska
Polskiego	- 5 %

Turyści zagraniczni /Niemcy z NRD, Szwedzi/ w 80 % koncentrowali się na trasie: /Kołbaskowo, Świnoujście/ - Szczecin - Piła /Warszawa/.

Podstawowe znaczenie w zakresie turystycznego tranzytu międzyregionalnego ma więc szlak Szczecin-Bydgoszcz, skupiający 80 % ruchu. Z turystycznych tras lokalnych najważniejsze prowadzą ze Stargardu do Insa, Szczecina, Drawna, Siekierka i nad morze oraz ze Szczecina do Drawna.

Wycieczki obsługiwane w mieście przez biura podróży

W Stargardzie znajdują się dwa biura podróży: OST "Gromada" i PTTK. W 1970 r. obsługiwały one 68 grup przyjazdowych lub z terenu miasta, liczących 3,6 tys. osób /z tego PTTK przyjęło 53 wycieczki - 63 %/. Zaznaczał się wzrost ilości grup. Między innymi PTTK w 1968 r. obsługiwało 20 grup, co oznacza dynamikę 165 % dla 1970 roku. Na wycieczki przyjazdowe przypadało 2/3 ogólnej ilości. Przeciętna liczebność grupy wynosiła 54 osoby, w tym przyjazdowej - 48 osób i miejscowej - 66 osób.

Ruch wycieczkowy obsługiwany przez biura podróży w 1970 roku trwał od kwietnia do listopada, w tym największe nasilenie przypada na lipiec /17 grup, tj. 25 % ogółu/, a następnie czerwiec oraz maj /20 i 16 %/. Prawie wszystkie wycieczki przyjazdowe odwiedzały miasto w sezonie letnim /najwięcej w lipcu - 15, czyli 1/3 i czerwcu - 10 grup/; ruch miejscowy był rozłożony równomierniej /najwięcej grup w maju/.

Dni, w czasie których przebywały na terenie miasta wycieczki było 62, z tego 80 % z jedną grupą. Frekwencja w poszczególnych dniach tygodnia była nierównomierna; w poniedziałek nie obsługiwano żadnej wycieczki, pozostałe dni tygodnia wykazywały od 9 grup we wtorek do 15 w piątek i sobotę oraz 23 w niedzielę.

Pośród 46 wycieczek przyjazdowych, 12 korzystało tylko z przewodników, 16 spożywało tylko posiłki /głównie obiady/; inne świadczenia /pojedyncze lub łączone/ były mniej popularne. Prawie wszystkie grupy miejscowe zamawiały tylko przewodników.

Wycieczki oprowadzane przez przewodników przyjeżdżały do miasta tylko autokarami. Zwiedzanie Starego Miasta odbywało się wyłącznie pieszo, a trasa prowadziła wzdłuż murów obron-

nych i przez Rynek Staromiejski. Ustalony czas zwiedzania - około 3 godzin, z tendencją do niekorzystnego skracania przez grupy realizujące program z opóźnieniem. Poza Starym Miastem wycieczki dysponujące autokarem oglądały krzyż pokutny i międzynarodowy omentarz wojenny /część także piętnasty południk, kończąc zwiedzanie nad jez. Miedwie/. Trasa zwiedzania jest prawidłowa; uwzględnia ona najatrakcyjniejsze obiekty krajoznawcze miasta.

Na 30 przewodników, aktywnych rzeczywiście było tylko połowę. Ze względu na ich małą dyspozycyjność w dni powszednie oraz spiętrzenie ruchu turystycznego pod koniec tygodnia /przewodnicy obsługują także wyjazdy ze Stargardu na teren województwa - głównie do Siekierok i na wybrzeże, w ilości kilkakrotnie większej od ruchu w mieście/ ilość przewodników jest mała.

Większość, bo 3/4 wycieczek przyjazdowych przebywało w mieście tylko jeden dzień.

Wśród wycieczek korzystających z usług biur podróży z woj. szczecińskiego pochodziło 27 grup, czyli 40 % /w tym 22 ze Stargardu/, woj. bydgoskiego - 7, olsztyńskiego - 3, poznańskiego - 4, Poznania - 3. Na pozostałe miasta wydzielone i województwa przypadało łącznie 22 wycieczki. Charakterystyczne, że wszystkie wycieczki spoza woj. szczecińskiego zwiedzały miasto w czasie podróży w kierunku Szczecina i wybrzeża.

Struktura zleceńodawców była następująca: biura podróży /"Gromada" i PTTK/ - 28 grup, organizacje spółdzielcze i związkowe - 15 /w tym PTTK - 8, Związek Nauczycielstwa Polskiego - 5/, szkoły, obozy i kolonie letnie - 11, wojsko i zakłady pracy po 5 grup.

Zwiedzanie wnętrza obiektów krajoznawczych

Kilkanaście obiektów krajoznawczych zwiedzanych było przez turystów wewnątrz. Frekwencja zależna była od kilku czynników.

W ciągu ostatnich lat frekwencja w muzeum kształtowała się następująco: 1967 r. - 10,6 tys. osób, 1968 r. - 23,0 tys. osób, 1969 r. - 13,6 tys. osób.

- 1950 r. - 15,1 tys. osób, w tym zwiedzający wystawy stałe i czasowe	- 13,4 tys. osób;
- 1971 r. - 12,8 tys. osób,	"- 11,4 "-
- 1972 r. - 11,6 tys. osób,	"- 10,1 "-

Z problematyką tą zapoznaje szczegółowo artykuł w "Jantarowych Szlakach" nr 1-2/1972 r. - /10/.

Turyści zwiedzający dzielnicę staromiejską oglądają wewnątrz - oprócz muzeum - bramę Pyrzycką, basztę Morze Czerwone /tylko oprowadzani przez przewodników/ oraz dwa kościoły.

Brama Pyrzycka jako siedziba PTTK zwiedzana jest przede wszystkim przez działaczy tej organizacji, którzy zapoznają się z ekspozycją działalności i dorobkiem Oddziału, a także oglądają częściowo zachowane wewnętrzne obiekty oraz rozciągający się stąd widok na dzielnicę staromiejską. Dobrze zachowane wnętrza baszty Morze Czerwone oglądane jest podczas wchodzenia na taras widokowy; stąd rozciąga się widok na Stare Miasto. Kościoły /Św. Jana i NMP/ zwiedza się ze względu na to, że są one czołowymi przykładami architektury gotyckiej. Dotyczy to głównie kościoła NMP. W nim też zachowało się nieliczne wyposażenie wewnętrzne.

Zwiedzanie zakładów przemysłowych nie jest uregulowane od strony formalnej, ani organizacyjnej. Wycieczki odwiedzają zakłady bez pośrednictwa biur podróży, co przy braku ewidencji sprawia, że dane o frekwencji są fragmentaryczne i szacunkowe. Nie ma odpowiednio przeszkolonych przewodników, którzy by - oprócz fachowych wiadomości - gwarantowali odpowiedni poziom metodyczny. Jest to tym bardziej ważne, że zakłady zwiedza prawie wyłącznie młodzież szkolna w ramach zajęć. Fragmentaryczne dane dla trzech zakładów /ZNTK, POM i cukrownia "Kluczewo" - frekwencje o zbliżonym poziomie/ wykazują, że w 1965 r. odwiedziło je około 700 osób, w 1970 r. - 1,3 tys., co oznacza wzrost o 86 %. Znaczną popularnością cieszą się ZPD "Luxpol", które w ciągu dwóch lat od uruchomienia zwiedziło około 4 tysięcy osób, w tym 300 ze Związku Radzieckiego i NRD.

Ruch turystyczny w obiektach noclegowych

Najważniejsze znaczenie dla turystów w mieście mają obiekty gastronomiczne i noclegowe. Ilość miejsc w bazie gastronomicznej jest w zasadzie wystarczająca. Wycieczki żywią

się w zakładach znajdujących się przy głównej trasie tranzytowej /"Basztowa", "Syrena", "Pomorzanka" /lub nad jez. Miedwie. Restauracje znajdujące się przy trasie Szczecin-Bydgoszcz /na przedmieściach oraz w Morzyczynie-Zieleniewie/ wykazują duże wahania sezonowe obrotów.

Obiekty noclegowe w mieście wykazują bardzo zróżnicowaną frekwencję. Hotel i DW PTTK w sezonie letnim są stale przepełnione. Natomiast DW POSTiW i schronisko PTSM wykorzystane są w bardzo małym stopniu nawet w lecie.

Obiekty ogólnodostępne w Morzyczynie-Zieleniewie /PTTK, POSTiW/ mogą przyjmować większe grupy turystów tylko poza głównym sezonem turystycznym /w I połowie czerwca i we wrześniu/, bowiem w pełni sezonu zajęte są w większości przez wozasy zakładowe. Podobnie sytuacja wygląda w hotelu cukrowni "Kluczewe", który w lipcu i sierpniu przyjmuje turnusy kolonijne.

Frekwencja w hotelu cukrowni "Kluczewe" obrazuje tylko w pewnym stopniu deficyt miejsc noclegowych w Stargardzie, ponieważ część turystów /głównie wycieczki/, nie mogąc nocować w samym mieście rezygnowały z dłuższego pobytu lub też korygowały termin przyjazdu. W 1970 roku obiekt ten przyjął ponad 10 % osób nocujących w mieście /1,4 tys./, przy czym przez 4 miesiące /lipiec, sierpień, listopad, grudzień/ był on zupełnie niedostępny, a przez 2 następne /październik i styczeń/ tylko częściowo otwarty. Frekwencja miesięczna wahała się od 49 osób w kwietniu do 368 osób w maju, a więc najwyższa była w okresie znacznego już ruchu turystycznego, gdy obiekty PTTK i POSTiW w Morzyczynie-Zieleniewie jeszcze nie działały. Po ich uruchomieniu hotel cukrowni przyjął w czerwcu 174 osoby /w II połowie czerwca PTTK i POSTiW nad jez. Miedwie są w zasadzie niedostępne/, we wrześniu 167 osób, przy czym maksymalną jednorazową ilość turystów przyjęto w II połowie czerwca - 70 osób. W 1971 roku frekwencja wzrosła o około 20 %.

Zakładając, że ilość osób, które rezygnują z noclegów w hotelu cukrowni równa się 40 % ilości osób przyjętych /t.j. 30 z 70/ oraz, że ruch turystyczny w lipcu jest o 100 % wyższy, aniżeli w II połowie czerwca, otrzymujemy deficyt miejsc noclegowych w Stargardzie wynoszący w 1970 r. w okresie największego ruchu turystycznego około 200 łóżek, czyli równy obecnej bazie ogólnodostępnej w samym mieście. Deficyt ten wynika głównie ze szczupłości bazy, ale i z nieprawidłowej organizacji i niedostosowania obiektów do struktury ruchu /praktycznie prawie niedostępne są obiekty PTTK i POSTiW nad jez. Miedwie/, niewykorzystania DW POSTiW i schroniska PTSM z powodu niskiego standardu, a także z braku informacji o możliwości wykorzystania przez dorosłych ze schroniska szkolnego.

Wykorzystanie obiektów w ciągu dni tygodnia było nierównomierne; w sezonie letnim największą frekwencję notowane pod koniec tygodnia. Obrazuje to m.in. recepcja grup w DW PTTK w 1970 r., który przyjął 31 grup, w tym w soboty - 13, w piątki - 7, pozostałe dni od 1 do 3 grup. Najwyższą frekwencją charakteryzowały się dni przedświąteczne oraz okresy organizacji imprez turystycznych, sportowych, kulturalnych, wjazdów i narad.

Udział obcokrajowców /głównie z NRD i Szwecji/ wśród nocujących w hotelu i DW PTTK wynosił 3 %, chociaż w 1970 roku ilość gości zagranicznych wzrosła o połowę. W stosunku do ogólnego ruchu turystycznego napływ gości zagranicznych był bardziej równomierny.

W 1970 r. hotel oraz DW PTTK przyjęły 65 grup, w tym 35, czyli 54 %, w sezonie letnim. Przeciętnie grupa liczyła 26 osób, czyli mniej, aniżeli wycieczki zwiedzające miasto z przewodnikiem /małe liczebnie grupy mają większe szanse zdobycia noclegów/.

Przeciętny czas pobytu nocujących w obiektach w okresie sezonu letniego wynosił 2,5 doby, dla obcokrajowców krócej - 1,5 doby. Turyści indywidualni przebywali dłużej aniżeli grupy, które przeważnie śpią w mieście tylko jedną noc.

W sezonie letnim w DW PTTK osoby nocujące, to prawie wyłącznie turyści. Członkowie PTTK korzystający ze zniżek stanowili około 20 % turystów indywidualnych. W hotelu udział turystów był mniejszy.

PROGNOZY

Ogólna charakterystyka rozwoju miasta

W planach przewiduje się dalszy, równomierny rozwój miasta na wschodnim końcu aglomeracji szczecińskiej. Ma ono pełnić następujące, zasadniczo już istniejące, główne funkcje:

- ośrodka administracyjnego;
- węzła komunikacyjnego dla woj. szczecińskiego;
- ośrodka produkcyjno-usługowego części woj. szczecińskiego;
- rolniczej bazy magazynowej.

Funkcja turystyczna w mieście obecnie niewielka i o charakterze sezonowym, w przyszłości wzrośnie w związku z rozwojem ruchu w samym mieście i jego okolicach. Stargard w coraz większym stopniu spełnia także rolę bazy rozrządowo-zaopatrzeniowej dla rejonu wypoczynkowego jez. Miedwie i Pojezierza Inskiego.

W sieci osadniczej miast województwa, w zakresie obsługi regionu, Stargard pełni obecnie i w przyszłości pełnić będzie rolę ośrodka subregionalnego, zaliczanego do pierwszej grupy miast. Grupa ta charakteryzuje się szerszymi tendencjami rozwojowymi, które cechować winien przyrost ludności znacznie przekraczający przyrost naturalny i w zasadzie wymagający poszerzenia programu inwestowania. Przewiduje się wzrost ludności miasta z 46,8 tys. osób w 1972 roku do 65 tys. w 1985 r., czyli o 38 %. Przyrost ludności osiągnięty będzie w 60 % przez migrację. Rozwój miasta opierać się będzie głównie na dynamicznym wzroście przemysłu. Nastąpi rozbudowa istniejących zakładów przemysłowych /m.in. ZNTK/ oraz budowa nowych.

Rozwój terytorialnego zainwestowania miejskiego kieruje się głównie w stronę wschodnią, a następnie południową. Około 1975 r. przewiduje się rozpoczęcie budowy osiedla mieszkaniowego "Zachód", na 12 tys. mieszkańców, zlokalizowanego pomiędzy ul. Szczecińską i al. Żołnierza. Nowe zakłady przemysłowe /mało uciążliwe/ oraz tereny składowe przewidziane są do lokalizacji w istniejącej dzielnicy przemysłowo-maszynowej oraz pomiędzy linią kolejową i drogą w kierunku Szczecina. Na sieć ośrodków usługowych składać się będą trzy zespoły:

- centralny /ogólnomiejski/ - ciągnący się na przestrzeni około 1,5 km od pl. Wolności wzdłuż ulic: M. Buczka, pomiędzy K. Świerczewskiego i Szczecińską, do ul. Armii Ludowej. W trakcie realizacji jest I etap budowy przy ul. M. Buczka;
- dzielnicowe - Stare Miasto, w realizacji;
- Zachód, realizacja związana z budową osiedla mieszkaniowego /9,14,22/.

Walory krajoznawcze

Dynamiczny rozwój miasta spowoduje wzrost jego atrakcyjności. W przyszłości /jak i obecnie/ głównym walorem krajoznawczym, decydującym o atrakcyjności Stargardu będą zabytki architektury. Ich potencjonalna atrakcyjność nie jest jeszcze w pełni wykorzystana. Wynika to z dotychczasowych trudności zaspokojenia pilnych potrzeb miasta, jak też przejściowej sytuacji w dzielnicy staromiejskiej. Końcowy stan prac budowlanych na Starym Mieście już obecnie spowodował zwrócenie większej uwagi na jej upiększenie, a przede wszystkim odbudowę i lepsze zagospodarowanie zabytków.

Do planów realizowanych w tym zakresie należą:

- sukcesywny remont murów obronnych;
- remont arsenału, z przeznaczeniem na pomieszczenia archiwum;
- urządzenie pracowni rzeźbiarskiej w bramie Portowej;
- opracowanie dokumentacji dla bastii /przy baszcie Lodowej/ z przeznaczeniem na potrzeby muzealne.

W grupie walorów osiągnięć współczesnych, dalsza budowa centrum usługowego oraz osiedla mieszkaniowego "Zachód" zwróci większą uwagę krajoznawców na części miasta położone na zachód od dzielnicy staromiejskiej. Atrakcyjność zakładów produkcyjnych, jako całości, zależała będzie od budowy nowych, ciekawych krajoznawczo obiektów oraz od spraw organizacyjnych.

Wzrost atrakcyjności istniejących walorów oraz tworzenie nowych podniesie wartości krajoznawcze miasta. Ogólnie można przewidzieć, że wśród podstawowych grup walorów atrakcyjność obiektów związanych z historią /obiekty zabytkowe i martyrologia/, a także środowiskiem przyrodniczym będzie ze zrozumiałych względów rosła. Z czasem do grupy tej zaliczone będą budowle o obecnie przeciętnych walorach /np. kościoły neogotyckie, wieża ciśnień/. Grupa osiągnięć współczesnych, wykazywać będzie atrakcyjność zmniejszającą się w zakresie obiektów istniejących, a jej ogólna siła przyciągania zależeć będzie od realizacji nowych, ciekawych zespołów i obiektów /szczególnie kulturalnych i usługowych/.

Obecne rozmieszczenie walorów w mieście nie ulegnie zasadniczym zmianom, a głównym rejonem zainteresowania pozostaną obiekty na Starym Mieście.

Zagospodarowanie turystyczne

W planie perspektywicznym Stargardu problematyka turystyczna w ogólnym zarysie ujęta jest prawidłowo /9/. Mniej natomiast pozytywnie wygląda jego dotychczasowa realizacja. Odbudowa Starego Miasta, oprócz wielu plusów, wprowadziła także wartości co najmniej dyskusyjne. Przewidywane do realizacji na najbliższe lata zadania nie poprawia w sposób zasadniczy organizacji ruchu pojazdów w mieście, a także nie zmniejszą deficytu bazy noclegowej.

Z turystycznego punktu widzenia węzeł komunikacyjny w Stargardzie będzie nabierał coraz większego znaczenia jako punkt rozrządowy ruchu. Jest to wynik rozwoju regionów turystyki pobytowej położonych w pobliżu miasta /Jez. Miedwie, w mniejszym stopniu okolice Inśka/. Stąd też postulowana i planowana modernizacja dworca kolejowego oraz budowa dworca autobusowego, podyktowane dużym ruchem ogólnym i wzrastającym turystycznym, są coraz bardziej naglące.

Wraz z rozwojem miasta, budową nowych dzielnic mieszkaniowych oraz wzrostem motoryzacji, zaplanowano i częściowo realizuje się przebudowę miejskiego układu komunikacyjnego. Zadanie to polega na:

- wyeliminowaniu tras tranzytowych przebiegających przez Stare Miasto poprzez budowę obwodnicy prowadzącej istniejącymi ulicami, wymagającymi modernizacji;
- budowie obwodnicy dla trasy głównej /Szczecin-Bydgoszcz/, częściowo z wykorzystaniem dróg już istniejących;
- modernizacji tras wylotowych, innych ciągów ulicznych oraz układu komunikacyjnego w centrum usługowym miasta /pl. Wolności - ul. M. Buczka/. /9/.

W aspekcie szybko wzrastającego turystycznego ruchu motorowego najpilniejszą jest eliminacja tras tranzytowych, przechodzących przez dzielnicę staromiejską i centralny ośrodek usługowy. W trakcie realizacji jest modernizacja wlotów i ulic, przez które przebiega główna trasa tranzytowa. Najpilniejsze natomiast zadanie - kompleksowe rozwiązanie komunikacji w centrum miasta - napotyka na duże przeszkody z powodu trudności w koordynacji zamierzeń wielu instytucji. Pełny efekt może jednak dać jedynie wyeliminowanie ruchu tranzytowego z miasta /budowa obwodnicy/ i ruchu wszelkich pojazdów z ul. M. Buczka /urządzenie pasażu pieszego/.

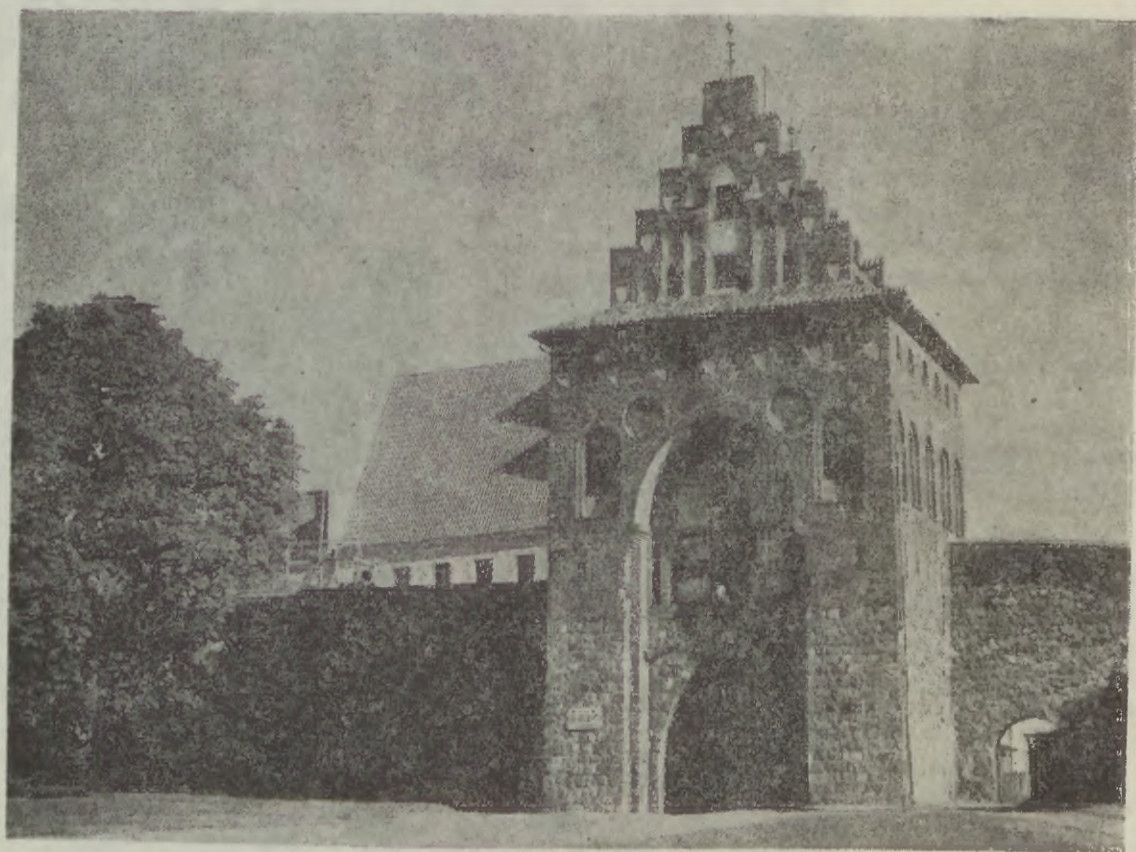
Wspomniany plan perspektywiczny miasta przewiduje budowę hotelu na 250 miejsc, motelu oraz ewentualnie, campingu. Pomimo dużego niedoboru miejsc noclegowych, odczuwalnego w ciągu całego roku, w najbliższych latach nie zakłada się realizacji wspomnianych obiektów. Jak wykazały szacunkowe obliczenia, deficyt miejsc noclegowych wynosił w 1970 r., w okresie największego natężenia ruchu turystycznego, około 200 łóżek. Zakładając wzrost ilości osób pragnących przenocować w Stargardzie przeciętnie rocznie tylko o 10 % oraz brak zasadniczych zmian w bazie istniejącej, deficyt ten wzrośnie w 1980 r. do 500 miejsc, czyli o 150 %.

Istniejące placówki gastronomiczne w zakresie ilościowym zaspokajają obecne potrzeby, a dalsze obiekty spowodują poprawę sytuacji. Nowa restauracja i kawiarnia przy Rynku Staromiejskim powinny specjalizować się w obsłudze turystów. Przebudowa ul. M. Buczka spowoduje likwidację 2 restauracji, co musi być zrekompensowane nowymi placówkami w rejonie pl. Wolności. W latach następnych postępująca realizacja centrum usługowego, budowa dzielnicy "Zachód" oraz mniejszych osiedli mieszkaniowych spowodują dalszy rozwój bazy gastronomicznej.

Planowane do realizacji inne obiekty, zaliczane do działu usług, przyczynią się do uatrakcyjnienia pobytu w mieście. Do najważniejszych należą placówki zlokalizowane w budo-

STARGARD. ZPD „Luxpol” Wydział Konfekcji

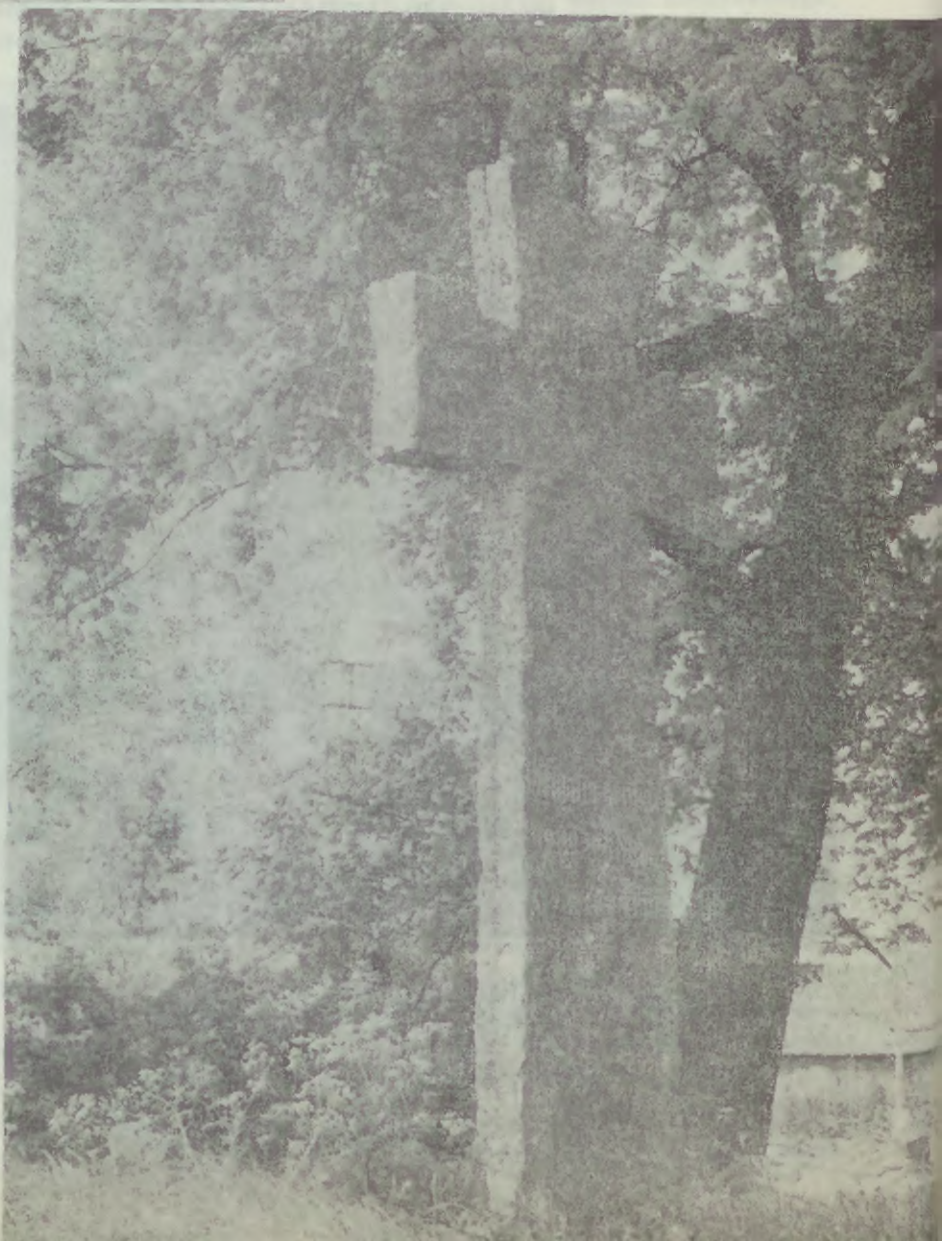
STARGARD. Brama Pyszycka (XV w.) widok od strony zewn.
Siedziba Oddziału Miejskiego PTTK

Fot.: J. Piótkowiak

STARGARD. Wejście do muzeum z kratą wykonaną przez S. Preissa.

Fot.: J. Płotkowiak

STARGARD. Krzyż pokutny przy ul. Gdańskiej, wys. 2,9 m

Fot.: R. Hrycan

wanym ośrodku usługowym na Starym Mieście /sprzedaż pamiątek, punkt "it", OST "Gromada"/. Pilną jest budowa dużej sali widowiskowej, która ma powstać wraz z nowym domem kultury przy pl. Wolności. Obok tego placu w fosie rozpoczęto już urządzenie amfiteatru. Poza głównym sezonem turystycznym /przy kapryśnej pogodzie/ dużym powodzeniem cieszyć się będzie planowana budowa basenu otwartego koło istniejącej już dziś pływalni oraz przystani kajakowej na Starym Mieście /9/.

Ruch turystyczny

Wpływ na wzrost ruchu turystycznego w Stargardzie w najbliższych latach będą miały czynniki, które ze względu na terytorialny zasięg oddziaływania można podzielić na ogólne i lokalne. Do ogólnych należą: wzrost ludności, zmiany strukturalne społeczeństwa, rozwój urbanizacji, stopy życiowej, motoryzacji, wskaźnika uczestnictwa w ruchu turystycznym, kultury społeczeństwa oraz skracanie czasu pracy /1,6/. Czynniki lokalne pozostaną bez zmian, jednakże ich rola ulegnie przewartościowaniu. Coraz większe znaczenie odgrywać będzie wzrost ruchu turystycznego w rejonach turystyki pobytowej położonych blisko miasta /jez. Miedwie, Pojezierze Ińskie/. Z pozostałych trzeba wymienić:

- wzrost atrakcyjności miasta;
- wzrost ruchu turystycznego w Szczecinie i na wybrzeżu, a tym samym na trasie dojazdowej, przy której leży Stargard;
- położenie Stargardu blisko Szczecina i w rejonie koncentracji wypoczynku świątecznego aglomeracji szczecińskiej;
- wzrost turystyki zagranicznej /szczególnie niemieckiej - w tym także z NRF - oraz skandynawskiej/ dzięki położeniu Stargardu blisko przejścia granicznego, na głównej trasie wiodącej z Polski północnej w kierunku Berlina i wybrzeża niemieckiego.

Podstawowe znaczenie nadal będzie miała turystyka tranzytowa beznoclegowa, krótkopobytowa. Deficyt miejsc spowoduje, że ilość nocujących turystów nie ulegnie większym zmianom. Włączenie miasta do wojewódzkiej sieci szkolnych tras typowych oraz planowane uruchomienie schronisk i tras we wschodniej części województwa spowoduje zwiększenie się ilości nocujących grup młodzieży szkolnej. Szybko będą rosły przejazdy wozasowiozów z Morzyca, a w dalszej przyszłości z okolic Ińska. Zwiększy się także turystyka wewnątrzwojewódzka /krajowa i wypoczynek po pracy/.

Ogólnie można określić, że w ciągu najbliższych lat, roczna dynamika ruchu turystycznego wynosić będzie 10-15 %, czyli będzie podobna do dotychczasowej.

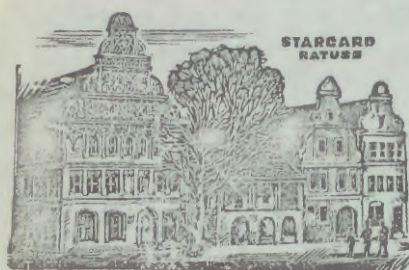
Rozkład miesięczny ruchu turystycznego ulegnie zmianom; udział okresu letniego wzrośnie /głównie dzięki zwiększającym się przyjazdom wozasowiozów/, chociaż pozostałe miesiące wykażą także pewną dynamikę wzrostu.

Niekorzystne zmiany nastąpią w rozkładzie natężenia ruchu według dni tygodnia. Postępująca koncentracja przyjazdów turystów w soboty i niedziele /przy mniejszym wzroście ruchu w pozostałe dni/ wiązać się będzie głównie ze skracaniem tygodniowego czasu pracy i większą mobilnością ludzi oraz rozwojem turystyki z NRD. W związku z tym nacisk na bazę usługową będzie coraz bardziej nierównomierny. Ruch turystyczny coraz trudniejszy w obsłudze wymagał będzie uruchamiania obiektów sezonowych.

Zasięg penetracji pieszej turystów zwiedzających obiekty krajoznawcze nie ulegnie większym zmianom ze względu na statyczność walorów i stałe podnoszenie się atrakcyjności zabytków architektury. Wśród poszczególnych grup turystów z usług na Starym Mieście korzystać będą przede wszystkim zwiedzający miasto, pozostali - głównie w rejonie ul. M. Buczka.

Budowa obwodnicy wokół dzielnicy staromiejskiej spowoduje wyeliminowanie motorowego ruchu tranzytowego z rejonu Starego Miasta i tym samym oddzielenie ruchu od zwiedzających. Dalsze zmniejszenie się przejazdów tranzytowych nastąpi po wykonaniu obwodnicy dla całego miasta.

KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO MIASTA

Założeniami wyjściowymi do opracowania studium koncepcji zagospodarowania turystycznego miasta były wytyczne z Planu Kierunkowego /8,11/. Przewiduje on dla ośrodków krajoznawczych, do których zaliczono Stargard, następujące elementy:

- całoroczny okres aktywności ruchu turystycznego z natężeniem w sezonie letnim;
- przeciętny czas zwiedzania 1-2 dni;
- zagospodarowanie kompleksowe wyrażające się dla Stargardu wielkością 1 tys. miejsc noclegowych dla potrzeb turystyki krajoznawczej. Polega one

na odpowiednim przystosowaniu walorów do zwiedzania oraz na wyposażeniu miasta we wszystkie urządzenia umożliwiające wymienionej liczbie turystów pobyt przez co najmniej 1 dobę.

Organizacja pobytu turystów w mieście

Obecnie czas pobytu większości turystów zwiedzających miasto wynosi kilka godzin i uwarunkowany jest przede wszystkim deficytem bazy noclegowej. Pomijając problem konieczności jej zwielokrotnienia, jak też związanych z tym realizacji innych obiektów usługowych, przedłużenie czasu pobytu przyjezdnych w mieście powinno odbywać się poprzez następujące działania:

- opracowanie i realizację kilku wersji czasowych pobytu i zwiedzania miasta i jego najbliższych okolic - od pół dnia /minimalny wariant krajoznawczy w mieście/ do kilku dni /zwiedzanie miasta i okolic połączone z wypoczynkiem/;
- wydłużenie czasu zwiedzania przez:
 - odpowiednie przystosowanie i dokładniejsze zapoznanie się z obiektami krajoznawczymi istniejącymi /np. urządzenie punktu widokowego na jednej z wież kościelnych, rekonstrukcja drewnianych ganków obronnych wzdłuż murów, podświetlenie zabytków i oglądanie ich wieczorem, udostępnienie zakładów produkcyjnych itp./;
 - objęcie programem zwiedzania miasta i okolicy walorów istniejących, lecz niemal zupełnie nie oglądanych /np. panoramy miasta, zamek w Pęzinie, rezerwat Ozy Kiezarowskie, dolina Krępieli, jez. Miedwie/;
 - zapoznavanie się z nowymi walorami, np. osiedle "Zachód";
- realizację obiektów i wprowadzanie elementów uatrakcyjniających pobyt w mieście /np. budowa sali widowiskowej, pływalni otwartej, przystani kajakowej, ekspozycji plenerowych itp./.

Typy rejonów zagospodarowania turystycznego

Koncepcja zagospodarowania turystycznego Stargardu nie określa przekroju czasowego jej realizacji. Powinna ona być wykonywana sukcesywnie do narastających potrzeb. Koncepcja nie była także rozpatrywana w kategoriach ilościowych. Można tylko ogólnie określić, że ilość nocujących turystów - krajoznawców w mieście i najbliższej okolicy /nad jez. Miedwie/ w przyszłości będzie większa od założeń Planu Kierunkowego /t.j. 1 tys. osób/. Obecnie w optymalnych warunkach /wystarczająca wielkość bazy noclegowej/ w szczycie sezonu w Stargardzie nocowałoby około 400 osób. W przyszłości ilość ta ulegnie zwielokrotnieniu; zakłada się, że w ciągu 20 lat ruch turystyczny w Polsce wzrośnie 3-4-krotnie a turystyka zmotoryzowana, krajoznawcza, jeszcze szybciej. /1/

W Stargardzie można wyróżnić trzy podstawowe typy rejonów zagospodarowania turystycznego:

- rejon do specjalnego zagospodarowania - otoczenie obiektów zabytkowych w zasięgu najbliższej penetracji wzrokowej /ciąg umocnień obronnych oraz zespół przy Rynku Staromiejskim/. Celem zagospodarowania jest wyeksponowanie cech unikalnych, indywidualnych Starego Miasta, jego poszczególnych zespołów zabytkowych i pojedynczych

obiektów, a zarazem wywołanie specjalnych wrażeń, odpowiedniego nastroju wśród zwiedzających. Ze względu na końcowy etap prac budowlanych, w zespole staromiejskim efekty te można uzyskać przede wszystkim przez rekonstrukcję i eliminację późniejszych naleciałości systemu umocnień obronnych, jak też zaprojektowanie i realizację rozwiązań, indywidualnych dla Starego Miasta lub poszczególnych mniejszych zespołów zabytkowych, w zakresie małej architektury /kioski, punkty świetlne, ławki, odpowiedni materiał na chodniki i jezdnie, rzeźby, zieleni, podświetlenie obiektów, odpowiednia forma i treść napisów itp./ i lokalizacji atrakcyjnych turystycznie usług w rejonie rynku, który powinien być zamknięty dla ruchu kołowego. Konieczne jest także zagospodarowanie trasy zwiedzania wzdłuż murów /ścieżki, miejsca odpoczynku itp./;

- rejon koncentracji usług turystycznych. Można wyróżnić następujące cztery zespoły usługowe i ich lokalizacje:

- zespół usługowy dla pieszego ruchu krajoznawczego na Starym Mieście zlokalizowany przy Rynku Staromiejskim i sąsiadującej z nim południowej części osiedlowego ośrodka usługowego. Skoncentrować się powinno tutaj usługi atrakcyjne dla turystów. Obok istniejącej księgarni i sprzedaży artykułów turystycznych oraz restauracji i kawiarni /muszą one wyspecjalizować się w obsłudze turystów/ należałoby tutaj zlokalizować sprzedaż pamiątek, wydawnictw turystycznych, dzieł sztuki, wyrobów Zakładu Wytwórczego "Społem" /jest już sklep specjalistyczny "Luxpolu"/ itp. Powinno to się uzyskać przez tzw. przebranzhowanie sukoesywne istniejących punktów handlowych /np. sklepów: obuwniczego, artykułów gospodarstwa domowego, apteki/ lub też zmianę funkcji /eliminacja z parteru pomieszczeń biurowych/, albo wykorzystanie pomieszczeń nie użytkowanych /zabytkowe piwnice ratusza - np. na winiarnię/;

- zespół usługowy pomiędzy ul. M. Buczka i parkiem 1 Maja. Ze względu na brak wolnego miejsca na Starym Mieście, najdogodniejsza lokalizacja hotelu /szczególnie dla turystów nie dysponujących pojazdami/ istnieje obok zespołów: zabytkowego i usługowego /ogólnomiejskiego/. W budynku hotelowym z restauracją i kawiarnią, lub bliskiego, powinien znajdować się także centralny ośrodek obsługi turystów /biura podróży, "it", kasy walutowe i biletowe, sprzedaż wydawnictw i pamiątek/. Przy placówce tej należy wybudować duży parking. Ze względu na powszechne zainteresowanie turystów reprezentacyjnymi obiektami usługowymi w centrach miast oraz położenie tego zespołu obok węzła komunikacji masowej /PKP, PKS/, w centralnym ośrodku usługowym Stargardu powinny się także znajdować obiekty atrakcyjne dla przyjezdnych;

- ośrodki usługowe przy wlotach /na obrzeżu/ do Starego Miasta - ul.: Gdańska, Bydgoska, S. Staszica. Ze względu na spodziewany duży ruch turystów pieszych, zwiedzających Starówkę oraz na jej charakter /osiedle mieszkaniowe z obiektami zabytkowymi/ w przyszłości - po wybudowaniu obwodnic drogowych - należałoby wprowadzić zakaz wjazdu do tego zespołu wszelkich dużych pojazdów /w tym autokarów turystycznych/, poza dostawczymi, przy czym rynek powinien być zupełnie zamknięty dla ruchu kołowego. Dlatego też planuje się lokalizację dużych parkingów przy wlotach, skąd turyści poruszaliby się pieszo. Obok parkingów należałoby zaplanować budowę obiektów gastronomicznych, noclegowych, stacji benzynowych, "it", sprzedaży wydawnictw i pamiątek;

- tzw. "ośrodki obsługi turystów zmotoryzowanych", zlokalizowane przy wlotach na przedmieściach Stargardu - ul. Bydgoskiej /odejście projektowanej obwodnicy/, wschodnim węźle komunikacyjnym /rozwidlenie ul. Morskiej i tras do Nowogardu i na pojezierze oraz przecięcie przyszłej obwodnicy/, przy skrzyżowaniu przyszłej obwodnicy z trasą w kierunku Goleniowa, przy ul. Szczecińskiej /odejście projektowanej obwodnicy/, w rejonie Kluczewa i w zespole Morzyczyn-Zieleniewo. Pełny wachlarz usług w tych ośrodkach powinien zawierać stacje: benzynową i napraw, punkt gastronomiczny, noclegowy /motel, baza sezonowa - w zależności od potrzeb/, punkt "it", sprzedaż wydawnictw i pamiątek, parking. Z wymienionych, dwie lokalizacje są szczególnie atrakcyjne;

- nad Jez. Miedwie - ze względu na całoroczny ruch na tej trasie konieczna jest budowa bazy noclegowej zarówno sezonowej, jak i stałej;

- we wschodnim węźle komunikacyjnym - realizacja konieczna po wybudowaniu obwodnicy. Szczegółowa lokalizacja obiektów noclegowych i żywieniowych powinna uwzględniać atrakcyjny z tego miejsca widok na Stare Miasto;
- rejon do uporządkowania - otoczenie tras drogowych i kolejowych w zasięgu najbliższej penetracji wzrokowej.

WNIOSKI SZCZEGÓŁOWE

Z przedstawionej sytuacji obecnej i przewidywań planów oraz określonej koncepcji zagospodarowania turystycznego miasta można wyciągnąć szereg wniosków szczegółowych. Stwierdzić trzeba, że:

- potrzeby turystów są w dużym stopniu zbliżone do potrzeb mieszkańców Stargardu;
- plan perspektywny miasta generalnie prawidłowo uwzględnia problematykę turystyczną /np. budowa hotelu, czy obwodnicy drogowej/;
- ze względu na końcowy stan realizacji osiedla staromiejskiego /które jest głównym rejonem zainteresowania krajoznawczego przyjezdnych/, brak jest możliwości większych zmian kubaturowych celem lepszego uwzględnienia potrzeb i wymagań turystów. Możliwe jest tu jedynie przebranzowanie obiektów usługowych.

Wnioski można podzielić na dwie podstawowe grupy:

- mające znaczenie podstawowe dla turystów, zatem i pilne w realizacji:
- zahamowanie procesu degradacji walorów krajoznawczych, głównie postępującego niszczenia obiektów zabytkowych;
- eliminacja ruchu tranzytowego ze Starego Miasta i ogólnomiejskiego ośrodka usługowego;
- zmniejszenie rosnącego deficytu miejsc noclegowych.

Inne, które można podzielić w następującym układzie problemowym:

- obecnie konieczne w realizacji, ale nie mające zasadniczego znaczenia dla turystów;
- związane z przewidywanymi zmianami ilościowymi i strukturalnymi ruchu turystycznego;
- uatrakcyjnijające pobyt turystów w mieście.

Wnioski szczegółowe, to propozycje odnoszące się przede wszystkim do dzielnicy staromiejskiej, centrum miasta i tras wylotowych. Są one częścią zadań sprecyzowanych przeważnie ogólnie w planie perspektywnym miasta lub też w nim nie uwzględnionych. Wnioski, powtarzające zadania zawarte w planie, zwracają uwagę na ich znaczenie dla turystyki. Potrzeby turystów w dużym stopniu są zgodne z potrzebami ogólnymi mieszkańców miasta. W takich przypadkach postulowana tutaj kolejność realizacji jest wynikiem stosowania kryterium potrzeb turystycznych.

Wnioski szczegółowe mają prezentować główne problemy, kierunki i zasady. Podano je w znacznym stopniu, jako przykłady, celem ilustracji sposobu podejścia do niektórych zagadnień. Powinny one być inspirujące przy konkretnych realizacjach. Przedstawione propozycje są możliwe i konieczne do realizacji celem racjonalnej obsługi ruchu turystycznego.

Wnioski proponowane do realizacji jako pilne

W zakresie walorów krajoznawczych konieczny jest:

- remont zabytkowych umocnień ziemnych /wałów i fos, przede wszystkim fragmentu o długości około 700 m od pl. Wolności do baszty Białogłównki/ i obiektów architektury: murów obronnych o długości około 600 m, 2 bastiei przy ul. Strażniczej oraz spichlerza;
- uporządkowanie parków i promenad wokół Starego Miasta;
- remont brzegów Iny na odcinku o długości około 1 km, obok dzielnicy staromiejskiej;
- wyeliminowanie bezpośredniego odpływu ścieków do Miynówki;

- zapewnienie stałego wysokiego poziomu wody w rzece przez odpowiednią regulację zastawką;
- uporządkowanie, zasłonięcie lub neutralizacja wyglądu obiektów szczególnie szpeczących otoczenie - przede wszystkim kotłowni c.o. przy ul.Przładki /zasłonięcie zielenią wysoką, zmniejszenie emisji dymów, zakrycie placów składowych z opałem/ i restauracji "Staromiejskiej" /zasłonięcie zielenią zapleczą/.

W zakresie zagospodarowania ważna jest:

- kompleksowa modernizacja układu komunikacyjnego przez budowę obwodnic dla Starego Miasta i centralnego ośrodka usługowego;
- budowa dworca PKS i modernizacja dworca kolejowego;
- zmniejszenie deficytu bazy noclegowej w mieście przez lepsze wykorzystanie DW POSTiW /przebudowa pomieszczenia/ i zabezpieczenie odpowiednie ilości miejsc dla turystyki krajoznawczej w obiektach PTTK i POSTiW nad jez.Miedwie.

Wnioski i postulaty proponowane do realizacji w dalszej kolejności

- propozycje zagospodarowania zabytkowych obiektów architektury;
- wieże kościoła NMP lub Św.Jana oraz ewentualnie baszty Białogłówni - na punkty wideokowe /przy większym ruchu jeden punkt widekowy będzie "wąskim gardłem"/;
- mury obronne - rekonstrukcja fragmentu drewnianych ganków obronnych /w rejonie bramy Pyrzyckiej/;
- zagospodarowanie otoczenia zabytkowych obiektów architektury:
 - wyburzenie obiektów stojących na wałach i fosach lub dobudowanych i zasłaniających mury obronne przy ul.: Klasztornej, Spichrzowej, Gdańskiej 23, B.Chrobrego 37, a także restauracji "Staromiejskiej";
 - odpowiednie zagospodarowanie najbliższego otoczenia obiektów zabytkowych, zastosowanie właściwych materiałów na chodniki, stylizowanych lamp, specjalnej zieleni /m.in. poprawienie wyglądu brzegów Miynówki przez wymianę płyt cementowych na kamienne w rejonie Bramy Portowej/ itp.;
- likwidacja parkingu dla wozów ciężarowych pomiędzy bramą Wałową a basztą Białogłówną /wzdłuż wewnętrznej strony murów/;
- prawidłowe podświetlenie wszystkich atrakcyjnych obiektów krajoznawczych /m.in. kościołów/;
- zagospodarowanie grodziska koło baszty Białogłówni;
- zagospodarowanie otoczenia dębu i krzyża pokutnego;
- dalsze zagospodarowanie terenów parkowych i zielonych;
- zasadzenie egzotycznych gatunków drzew i krzewów, postawienie rzeźb o charakterze historyczno-regionalnym /w fosie pomiędzy basztą Lodową a bramą Pyrzycką/, wymiana i instalacja odpowiednich punktów świetlnych itp.;
- uporządkowanie nie urządzonych terenów parkowych: pomiędzy pl.Wolności a basztą Białogłówną, w rejonie kina "Panorama", wzdłuż ul. N.Belojanisa;
- uzupełnienie ubytków drzewostanu na promenadach nadrzecznych, ulicach, placach i terenach międzyblokowych, zwiększenie powierzchni zieleni średniej i niskiej;
- likwidacja, względnie neutralizacja obiektów uciążliwych dla otoczenia /swoim wyglądem lub działalnością/ położonych na Starym Mieście:
- wytwórnia lodów "Bambino" - zmniejszenie emisji dymów, zasłonięcie lub obniżenie wysokiego komina;
- budynki stare, zasłaniające widoki perspektywiczne na obiekty zabytkowe lub wyróżniające się niekorzystnie swoim wyglądem, stojące przy ul.: B.Chrobrego 2a i 4a, Warownej 1, Basztowej, B.Krzywoustego 1 i Szewskiej;

- wydanie zakazu realizacji wysokich obiektów zasłaniających najlepsze widoki na Stare Miasto z drogowych tras przelotowych /ul. Morska - po stronie zachodniej; ul. Kraszewskiego - od Osiedla Pyrzyckiego do torów kolejowych/;
- ozdobienie pustych ścian nowych budynków mozaikami, malowidłami itp.;
- zaakcentowanie wlotów do miasta poprzez postawienie ozdobnych plansz-tablic, rzeźb, zasadzenie zieleni i drzew itp.;
- uporządkowanie centrum miasta i tras wylotowych /drogowych i kolejowych /m.in. kompleksowa zabudowa otoczenia pl. Wolności, likwidacja aresztu śledczego przy ul. Armii Czerwonej, zasłonięcie zielenią nasypów kolejowych/;
- zahamowanie odpływu nieoczyszczonych ścieków cukrowni "Kluczewo";
- organizacja zwiedzania ciekawych zakładów produkcyjnych /szkolenie przewodników, opracowanie wydawnictw, organizacja wystaw wewnątrz obiektów i sklepów fabrycznych itp./;
- włączenie do autokarowego zwiedzania miasta tras widokowych /drogi w kierunku Nowogardu i Kluczewa/ oraz - w miarę reali zaoj - nowych zespołów osiedli mieszkaniowych /"Zachód"/ i usługowych /centralny ośrodek sportowy/, a także ciekawych obiektów położonych w najbliższej okolicy /np. zamek w Pęzinie/;
- organizacja imprez uatrakcyjniających pobyt turystom w mieście /wystawy, koncerty, festiwale, plenery itp./;
- budowa punktów widokowych /pożądane w połączeniu z innymi obiektami np. kawiarnią/;
 - na projektowanej obwodnicy przy ul. Morskiej,
 - w rejonie Osiedla Pyrzyckiego,
 - na jednym z wysokich budynków projektowanych osiedli;
- budowa przystani dla turystyki wodnej i kajakowej z wypożyczalnią /na Starym Mieście/ i dla małych statków /poniżej miasta - rejsy w dół Iny/;
- budowa i zagospodarowanie sieci tras pieszych - docelowych i krajoznawczych /oznakowanie, miejsca wypoczynkowe/;
- organizacja zakładów gastronomicznych różnego typu o ciekawych urozmaiconych wnętrzach, potrawach i obsłudze /restauracja regionalna, winiarnia w piwnicach ratusza, ciastkarnia, herbaciarnia, pijalnia soków itp./;
- budowa ośrodków kompleksowej obsługi turystów zmotoryzowanych przy trasach wylotowych i przy projektowanej obwodnicy;
- całkowite wyeliminowanie z ul. M. Buczka i Rynku Staromiejskiego ruchu kołowego i przystosowanie tych zespołów do funkcji deptaków pieszych;
- organizacja bezpośredniego połączenia autobusowego z lotniskiem koło Goleniowa;
- przyspieszenie budowy hotelu, lokalizacja najdogodniejsza w pobliżu dzielnicy staromiejskiej i centrum usługowego /pomiędzy ul. M. Buczka i parkiem 1 Maja/;
- budowa moteli w ośrodkach obsługi turystów zmotoryzowanych przy trasach wylotowych i obwodnicy oraz w Morzyczynie-Zieleniewie;
- budowa pola campingowego nad Iną;
- zamiana hotelu Stargardzkiego Przedsiębiorstwa Budownictwa Ogólnego na obiekt ogólnodostępny;
- budowa zakładów gastronomicznych /restauracja, bary, kawiarnie/ w ośrodkach obsługi turystów zmotoryzowanych;
- budowa baru mlecznego w centrum usługowym;
- budowa pływalni otwartej przy ul. Szczecińskiej /obok basenu krytego/;
- budowa centralnego ośrodka sportowego przy ul. Armii Ludowej /stadion, hala/;
- budowa nowych, podmiejskich, przywodnych ośrodków wypoczynkowych /Marianowo, Kieko, Wierześlą, Koszewo, Koszewko/;
- budowa centrum obsługi turystów /pomiędzy ul. M. Buczka a parkiem 1 Maja/;

- organizacja punktów "it" wraz ze sprzedażą wydawnictw turystycznych w ośrodkach obsługi turystów zmotoryzowanych oraz na dworcach PKP i PKS;
- budowa sanitariatów w ośrodkach usługowych /w tym na Starym Mieście/;
- budowa sali widowiskowo-teatralnej;
- przebranie placówek usługowych i administracyjnych w rejonie Rynku Staromiejskiego i dzielnicowego ośrodka usługowego; lokalizacja placówek atrakcyjnych turystycznie przy Rynku, likwidacja pomieszczeń administracyjnych na parterze budynku przy południowej pierzei Rynku Staromiejskiego i urządzenie tam usług handlowych.

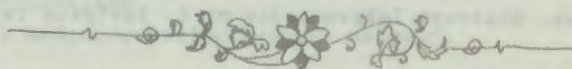
Trzeba także zwrócić uwagę na specyfikę Stargardu, tj. bliskie położenie obok siebie miasta i jez. Miedwie. Fakt ten powinien znaleźć odzwierciedlenie w odpowiedniej organizacji ruchu i w zagospodarowaniu turystycznym zarówno miasta, jak i rejonu wypoczynkowego, przyczyniając się tym samym do uatrakcyjnienia spędzenia czasu w obu tak różnych, uzupełniających się miejscowościach.

L i t e r a t u r a

Znaczna ilość pozycji /wydrukowanych i materiałów źródłowych/ wykorzystanych w tym artykule sprawia, że zamieszczony spis literatury zawiera głównie dwojakiego rodzaju prace; do których znajdują się w tekście odnośniki oraz które w popularny sposób przedstawiają Stargard, a szczególnie jego walory krajoznawcze.

1. Filipowicz Z., Skórzyński Z.: Model wypoczynku i turystyki w PRL w perspektywie roku 2000 - zarys tez ogólnych. Biuletyn Informacyjny nr 6, Instytut Turystyki: Warszawa 1973.
2. Iwicki S.: Zagospodarowanie miast dla potrzeb krajoznawczego ruchu turystycznego. Jantarowe Szlaki 1972 nr 12 PTTK: Gdańsk 1972.
3. Mikołajski J.: Geografia województwa szczecińskiego
- część I Środowisko geograficzne
- część II Zarys geograficzno-ekonomiczny
Szczecińskie Towarzystwo Naukowe PWN: Szczecin-Poznań 1966-1971.
4. Mikułowski J.B.: Wstępna ocena walorów krajoznawczych Polski. Wrocław 1967 /maszynopis/.
5. Mityk J.: Stargard Szczeciński i okolice. SiT: Warszawa 1968.
6. Pielaszek K.: Podstawowe cele i kierunki rozwoju turystyki i wypoczynku w latach 1976-1980. Biuletyn Informacyjny nr 5-6-7/1973. GKKFiT: Warszawa 1973.
7. Piskorski C.: Inwentaryzacja zakładów przemysłowych o walorach turystycznych w Stargardzie i okolicy. Biuletyn WKKFiT 1968 nr 6. Szczecin 1968.
8. Plan Kierunkowy Zagospodarowania Turystycznego Polski, GKKFiT - Zakład Zagospodarowania Turystycznego. Wrocław 1971.
9. Plan ogólny perspektywiczny zagospodarowania przestrzennego m.Stargard /do 1985/. Prezydium WRN-WBUiA, Wojewódzka Pracownia Urbanistyczna: Szczecin 1966 /maszynopis/.
10. Sarosiek L.: Ruch turystyczny w muzeum stargardzkim. Jantarowe Szlaki 1972 nr 1-2 PTTK: Gdańsk 1972.
11. Sarosiek L.: Województwo szczecińskie w Planie Kierunkowym Zagospodarowania Turystycznego Polski. Jantarowe Szlaki 1973 nr 5-6 PTTK: Gdańsk 1973.
12. Sekula B.: Kierunki rozwoju koncepcji urbanistyczno-architektonicznych na Pomorzu Zachodnim w latach 1945-1965. Przegląd Zachodniopomorski, zeszyt 6/1965. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1965.
13. Sekula B.: Odbudowa i rozbudowa miast i osiedli Pomorza Zachodniego w latach 1945-1965. Przegląd Zachodniopomorski, zeszyt 3/1965. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1965.
14. Silski Z.: Kierunki rozwoju małych miast w województwie szczecińskim. Przegląd Zachodniopomorski zeszyt 1/1967. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1967.

15. Smulikowska E.: Stargard, Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta. Szczecin 1954 /maszynopis/.
16. Sprawozdanie z konferencji Stowarzyszenia Historyków Sztuki: Zabytek w życiu współczesnym. Ochrona Zabytków 1973 nr 2, Warszawa 1973.
17. Szczecin, zeszyt 7/8-1961 ZW TRZZ i Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, Szczecin 1961 /omawiający problematykę powiatu stargardzkiego/.
18. Szczecińskie - rozwój województwa w Polsce Ludowej, opracowanie zbiorowe, PWN: Poznań 1970.
19. Zabytki architektury i budownictwa w Polsce - zeszyt 14 województwo szczecińskie, Ministerstwo Kultury i Sztuki - Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków. PWN: Warszawa 1972.
20. Zaremba P.: Studium rozwoju szczecińskiej aglomeracji, Część I - Analiza strukturalna i zasięg przestrzenny. Przegląd Zachodniopomorski, zeszyt 1/1967. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1967.
21. Zaremba P.: Układ ciążen oraz kierunków rozwojowych szczecińskiego podregionu miejskiego. Przegląd Zachodniopomorski, zeszyt 3/1963. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1963.
22. Z dziejów Ziemi Stargardzkiej, praca zbiorowa pod redakcją B. Dopierały, Instytut Zachodniopomorski, Wydawnictwo Poznańskie: Poznań 1966.
23. Ziemia Stargardska. Stargardzkie Towarzystwo Kultury: Stargard 1970 r.

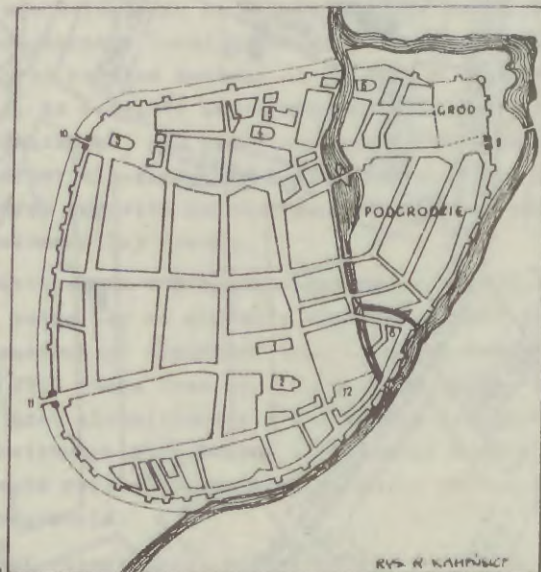
Ryszard Rogosz

POCZĄTKI STARGARDU W ŚWIELE BADAŃ AROHEOLOGICZNYCH

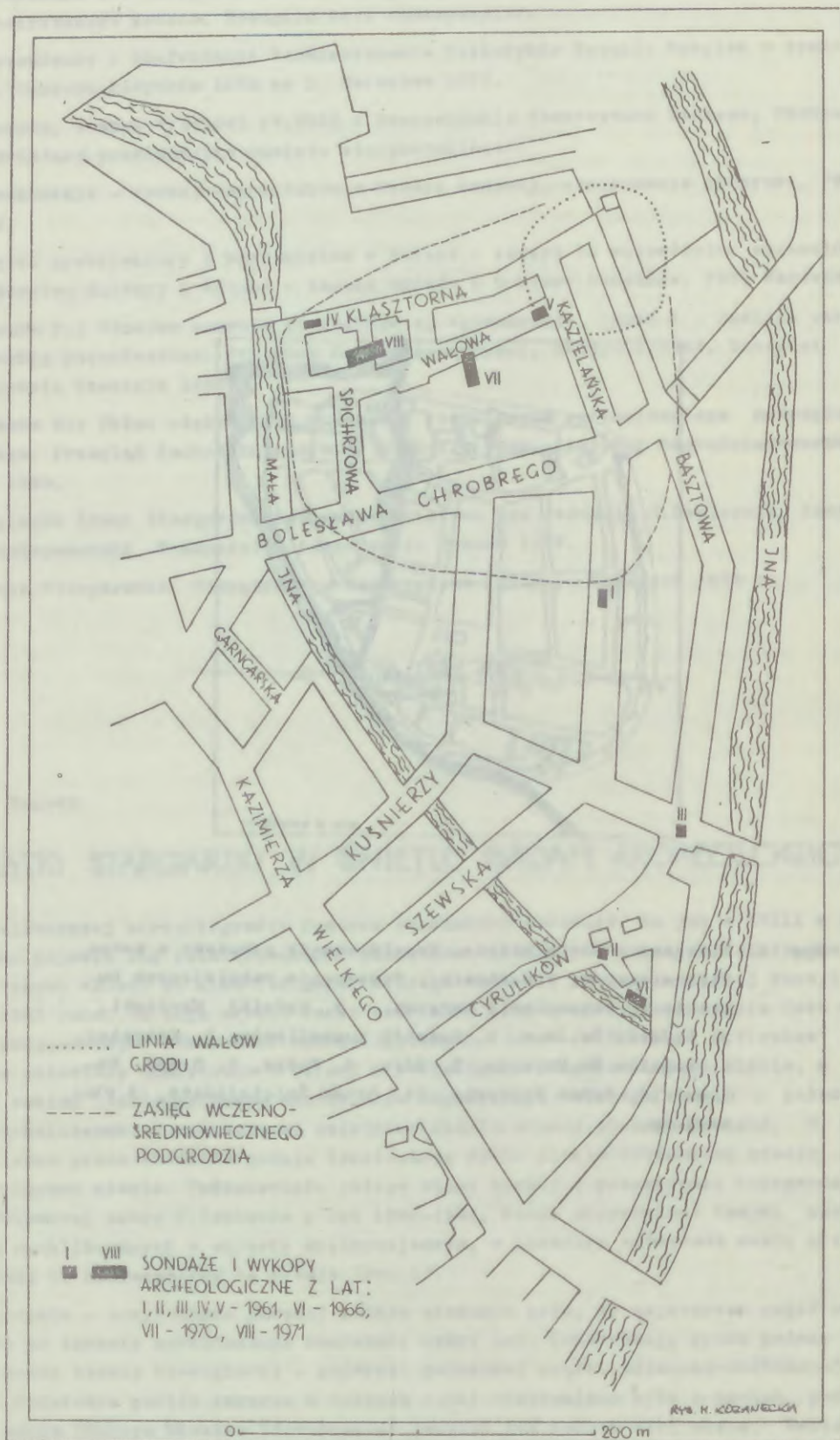
W najstarszej historiografii Pomorza stosunkowo wcześnie, bo już w XVIII a głównie w XIX wieku pojawia się zainteresowanie początkami niektórych miast zachodniopomorskich. Między innymi należy do nich Stargard, którego historię w monograficznej wersji opublikowano w 1843 roku. Od tego okresu czasu stan bazy źródłowej systematycznie jest wzbogacany, często przypadkowymi odkryciami archeologicznymi. Już w 1875 roku R. Virchow publikuje pierwsze materiały znalezione w bliżej nieokreślonym miejscu Starego Miasta, a w ślad za tym pod rokiem 1882 odnotowane znalezienie wspaniałego, złotego skarbu z połowy IV wieku, który zlokalizowano w południowej dzielnicy miasta zwanej obecnie Mroczek. W końcu XIX wieku liczne prace źródłowe podają lokalizację dwóch starsłowiańskich grodów, które znane są z terenu miasta. Podsumowanie całego stanu wiedzy o przeszłości Stargardu znajdujemy w dwutomowej pracy F. Boehmera z lat 1902-1904, która uzupełniona danymi zawartymi w pracach opublikowanych w okresie międzywojennym, w zasadzie zachowała swoją aktualność do lat, kiedy to odzyskaliśmy te ziemie /rys.1/.

W oparciu o przytoczone powyżej źródła wiadomym było, że najstarsza część miasta znajduje się na terenie ograniczonym ramionami rzeki Iny. Lokalizację grodu podano dosyć ściśle w rejonie baszty Białogłównki - najwyższej położonej części północno-wschodniej Starego Miasta. Pozostała partia zawarta w widłach rzeki utożsamiana była z dawnym podgrodziem, zwanym także "Dolnym Miastem Słowiańskim" jeszcze pod koniec XIII wieku. Warto dodać, że znane było również grodzisko zlokalizowane w odległości 1 km na południowo-wschód od Starego Miasta, w dzielnicy zwanej dzisiaj Osetno. Stan badań nie pozwalał jednak na podanie chociażby przybliżonych ram chronologicznych tak dla jednego, jak i drugiego obiektu.

Zupełnie nowy okres w dziejach badań nad przeszłością najstarszego Stargardu otwierają lata 60-te, kiedy to intensywna odbudowa Starego Miasta wkracza w obręb wyspy zawartej w widłach rzeki Iny. Rokrocznie wykopy budowlane wyprzedzane są od tego momentu wykopami

Rys. 1. Stargard - Stare Miasto. Rozplanowanie zabudowy w końcu XIII wieku /wg F.Boehmera/. Oznaczenia ważniejszych budowli: 1. Ratusz-hala targowa, 2. Kościół Mariacki, 3. Kościół Św. Jana, 4. Kościół Augustianów, 5. Klasztor, 6. Kaplica Św. Marcina, 7. Miłn, 8. Wyspa, 9. Brama Wąłowa, 10. Brama Pyrzycka, 11. Brama Świętojańska, 12. Plac targowy.

Rys. 2. Stargard - Stare Miasto. Zasięg grodu i podgrodzia na podstawie badań z 1961 roku /wg W. Filipowiaka/.

archeologicznymi, które umożliwiły niemal w całości poznanie rozplanowania tej najstarszej części obiektu i to na przestrzeni od początków IX do XVI i XVII wieku.

Jednocześnie dokonano wstępnych badań tzw. powierzchniowych na grodzisku w Osetnie. Dzięki temu wiadomo dzisiaj, że obiekt ten położony wśród bagien rozlewiska Iny i Krapieli, zachowany w postaci płaskiego wyniesienia o wysokości do 2 m, otoczony był wałami i wymiary jego wynosiły w przybliżeniu 150 m x 200 m. Zebrane na powierzchni ułamki typowych naczyń słowiańskich pozwalają datować go dosyć pewnie w ramach chronologicznych od VIII do X wieku. W świetle znanych źródeł pewnym jest, że stanowi on najstarszą warownię z terenu dzisiejszego miasta, która w końcowym okresie /X wiek/ straciła swoje znaczenie na rzecz ośrodka rozwijającego się w obrębie wyspy zawartej w ramionach rzeki Iny. Między innymi stworzyło to podstawy do identyfikowania tradycyjnej nazwy "Stary-gród" z tym właśnie obiektem, przyjętej w wiekach młodszych dla powstającego miasta.

Systematyczne badania archeologiczne na Starym Mieście rozpoczęte w 1960 roku zmierzały do uchwycenia zasięgu przestrzennego lokalizowanego tu zgodnie grodu i podgrodzia. W pierwszej fazie poszukiwań założono trzy kolejne sondáže /I, II, III/ w środkowej i południowej części wyspy /rys. 2/. Okazało się, że zalegały tutaj warstwy kulturowe, niekiedy nawet z dobrze zachowanymi konstrukcjami drewnianymi, ale mogły one pochodzić najwcześniej z połowy XIV, a w części środkowej wyspy z połowy XII i następnie XIII wieku. Stało się więc jasne, że w przeciwieństwie do dotychczasowych sugestii najstarsze osadnictwo zajmowało tylko północną część naturalnie wydzielonego ramionami Iny terenu.

Dwa kolejne wykopy zlokalizowane w północno-zachodniej i północno-wschodniej części Starego Miasta /wykop IV i V/ pozwoliły na zbadanie bogatych warstw osadniczych, w których wystąpiły dobrze zachowane konstrukcje drewniane oraz bogaty materiał kulturowy datowany pewnie w granicach od IX do XVI - XVII wieku /rys. 2/. Co istotne, wykop w północno-wschodniej części pozwolił stwierdzić, że gród zlokalizowany w tej najwyższej partii wyspy otoczony był wałem drewniano-ziemnym o konstrukcji skrzyniowej i zbudowany został już w początkach IX wieku. Pozwoliło to stosunkowo pewnie rekonstruować rozplanowanie najstarszego grodu oraz w nieco mniejszym stopniu zasięg podgrodzia.

Zgodnie z dotychczasowymi założeniami, gród zajmował najwyższy punkt wyspy otoczony od wschodu i północy korytem Iny. Dodać należy, że część północna jest obecnie najsłabiej czytelna. Przede wszystkim wpłynął na to zmieniony układ koryta Iny, która we wczesnym średniowieczu zataczała tutaj półkole zmiernie w kierunku zachodnim. Ponad to znaczne prace ziemne jakie przeprowadzono w latach 30-tych XVII wieku, w trakcie fortyfikacji Starego Miasta zniekształciły niemal całkowicie pierwotną topografię okolicy. Od zachodu i południa, gród o średnicy ca 70-80 m otoczono wspomnianym wałem, który zapewne stanowił pełny pierścień sięgający obecnej ulicy Kasztelańskiej. Od południa i zachodu w obniżającej się łagodnie płaszczynie rozlokowało się wczesnośredniowieczne podgrodzie, także ufortyfikowane, którego linia wałów przekraczała nieznacznie ulicę Bolesława Chrobrego w kierunku południowym /rys. 2/.

Niezwykle istotnych danych dostarczyły dalsze badania prowadzone w tym rejonie Starego Miasta w latach 1969 - 1973. Przede wszystkim w wykopie /wykop VII/ zlokalizowanym w połowie ulicy Wałowej /dawniej zwanej "Mały Wał", rys. 2/ odsłonięto kolejną linię umocnień ziemnych w postaci wału, który jak się okazało w trakcie nadzorowania wykopów budowlanych otaczał od zachodu gród kasztelański, funkcjonujący w XII i XIII wieku. W części południowej jego dalszy bieg pokrywał się z wałem podgrodzia, równoległym do ulicy Chrobrego /dawniej zwanej "Duży Wał"/. Wnętrze grodu zabudowane było intensywnie chatami zrębowymi i plecionkowymi, wystąpiły oiaگی ulic głównie o przebiegu północ-południe. Dodać należy, że przed wałem odsłonięto dobrze zachowaną fosę z umocnionymi brzegami o szerokości dochodzącej do 7-8 m.

Natomiast zachodnia część tej partii Starego Miasta znajdująca się poza obrębem grodu kasztelańskiego, oddzielona była kolejnym, zupełnie nieznanym odgałęzieniem rzeki Iny. Stare ramię rzeki zachowane w postaci zamulonego a następnie zasypanego koryta o szerokości 8-9 m, posiadające palowane brzegi z resztkami drewnianych pomostów odsłonięto w wykopie VIII i pobliskim wykopie budowlanym /rys. 3/. Znając topografię terenu oraz przebieg koryta na długości do 30 m można z dużą dozą prawdopodobieństwa rekonstruować pełny jego bieg. Okazuje się, że wypływało ono z nurtu Małej Iny na wysokości dzisiejszego mostu wchodzącego w skład ulicy Chrobrego, w miejscu gdzie do XVII wieku istniał jeden z większych młynów miejskich. Następnie od-

Rys. 3. Stargard - Stare Miasto. Rekonstrukcja grodu i podgrodzia oraz zasięg osadnictwa wczesnośredniowiecznego wraz ze starymi korytami rzeki Iny na podstawie badań archeologicznych do roku 1973.

gałęzienie rzeki biegło w kierunku północno-wschodnim /pod dzisiejszym hotelem SPBO/, łącząc się z głównym korytem Iny tuż za murami miejskimi. Materiał zebrany w dawnym korycie Iny pozwala stwierdzić, że funkcjonowało ono już od IX wieku a całkowitej likwidacji uległo dopiero w połowie wieku XVII, kiedy to zmieniono układ ulic i posesji, częściowo utrzymany do dzisiaj.

W świetle badań już dzisiaj z całą pewnością możemy stwierdzić, że niewielkie plateau wyniesione przy Bramie Młyńskiej stanowi jedno z najstarszych podgrodzi sięgających początkami IX wieku. Charakter osadnictwa wskazuje wyraźnie na rzemieślniczo-handlową jego strukturę czego dowodem są znalezione w zrębowych i plecionkowych chatach resztki przedmiotów codziennego użytku /rys. 4/, narzędzi produkcji a także monety i odważniki do wag. Ogółem nagromadzono z tych badań kilkadziesiąt tysięcy ułamków i całych naczyń, liczne kości zwierzęce ze zdecydowaną przewagą kości świń, bydła, wyjątkowo konia i zwierząt dzikich. Poświadczona jest miejscowa produkcja kowalska, rogownicza, licznie występują importowane ozdoby niekiedy broni, narzędzia rybackie i rolnicze. Układ domostw i ulic wskazuje na intensywną zabudowę tego terenu do końca XIII wieku, kiedy to wraz ze zmianą rozplanowania i charakteru całego Starego Miasta zmienia się i zabudowa tego odcinka.

Niewątpliwie tak bujny rozwój miasta możliwy był przede wszystkim w oparciu o bogate zaplecze rolnicze /z terenu miasta znane są także osady otwarte funkcjonujące w IX-XII i XIII wieku/, a jednocześnie dzięki doskonałemu położeniu komunikacyjnemu. Już w początkach badań nad zagadnieniem szlaków pomorskich Stargard odnotowywany był jako ważny ośrodek, w którym krzyżowały się szlaki biegnące z południa na północ i z zachodu na wschód. Wielokrotnie w literaturze przedmiotu wymieniony jest szlak wiodący z Wielkopolski przez Stargard do Kamienia, Wolina i Szczecina. Tutaj krzyżowały się szlaki wiodące z zachodu przez Pyrzyce-Stargard i dalej do Białogardu i Kołobrzegu. Ponad to potwierdzone źródłowo są odgałęzienia wiodące ze Stargardu do Maszewa, Reska i Świdwina. Tradycje szlaków potwierdzają liczne skarby, z których najstarszy datowany jest z samego Stargardu na wiek VI a zdecydowane ich nasilenie występowania przypada na wieki IX i X.

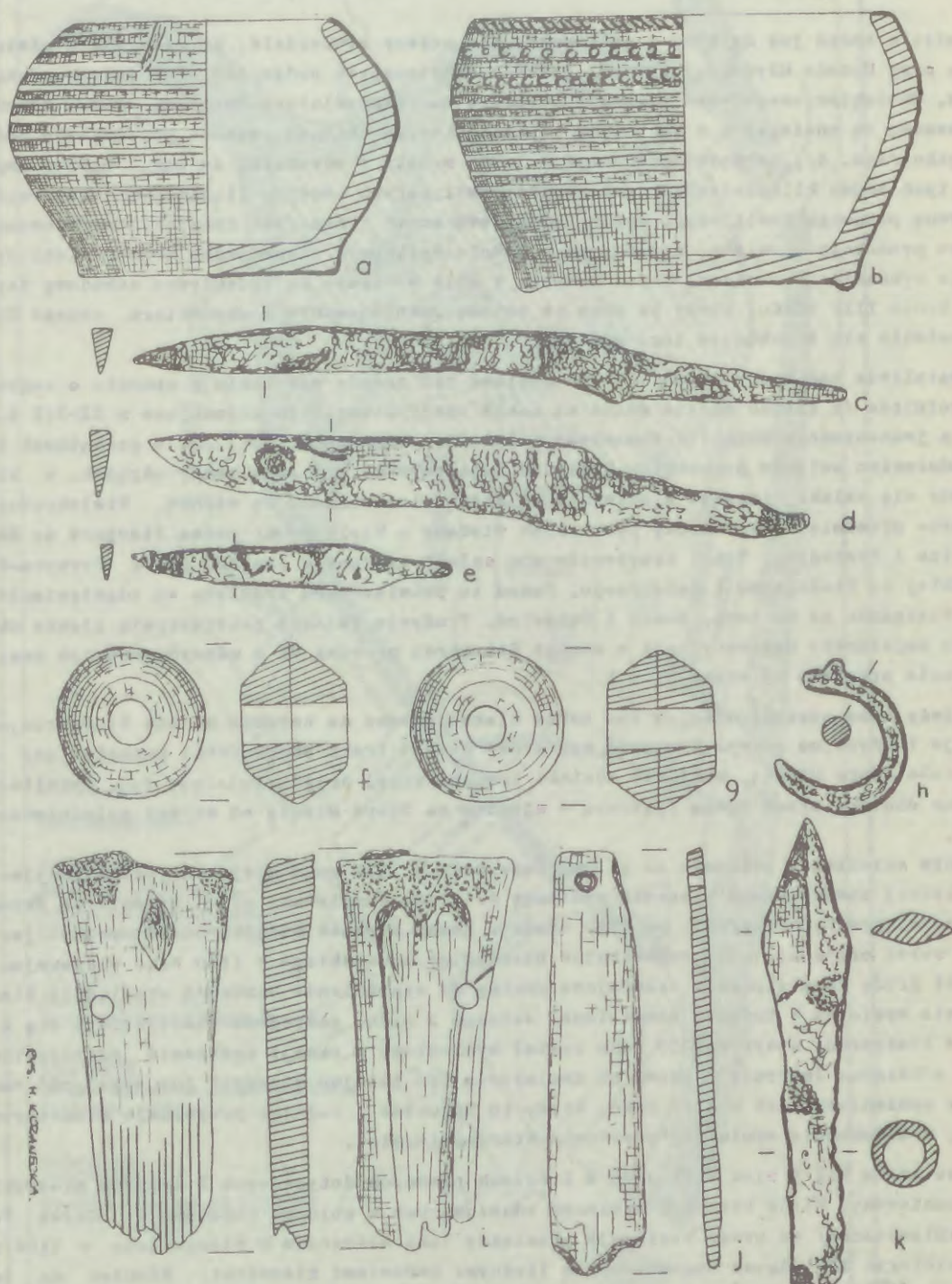
Niekiedy całe odcinki dróg, w tym także zlekalizowane na terenie miasta Stargardu, utrzymały swoje tradycyjne nazwy. Wymienić wystarczy choćby trakt szczeciński przecinający do dzisiaj całe Stare Miasto, bądź też odcinki tzw. polskiej drogi /Polacken Weg/ lokalizowane zgodnie na odcinku przed Bramą Pyrzycką - wjazdem na Stare Miasto od strony południowo-zachodniej.

Głównym szlakiem z południa na północ zmierzała w 1124 roku misja chrystianizacyjna Ottona, której zawdzięczamy pierwszą wzmiankę źródłową odnotowaną przez żywociarza Ebbona w brzmieniu "castro Zitariagrod". Od tego momentu znany ośrodek miejski odnotowywany jest w źródłach coraz częściej. Bulla protekcyjna biskupstwa pomorskiego z 1140 roku wyliczając między innymi grody kasztelańskie składające daninę na wyposażenie biskupów uwzględnia Stargard, chociaż nie wymienia z imienia kasztelana. Jednego z nich, pośrednio identyfikuje się z Wojśławem ze Stargardu, który w 1220 roku został wymieniony z okazji spotkania dostojników pomorskich z księżną Ingardis - wdową po Kazimierzu II. Kolejno Stargard już jako gród naczelny krainy wymieniony jest w 1185 roku, kiedy to Bogusław I nadając przywileje klasztorowi w Kołbaczu, w dokumencie wymienia "provincia Stargardiensis".

Koniec wieku XII i wiek XIII jest w źródłach pisanych dotyczących Stargardu niezwykle bogato prezentowany. Wśród licznych wzmianek odnotowanych w zbiorze dokumentów /Codex Pomeraniae Diplomaticus/ na uwagę zasługuje chociażby fakt osadzenia w Stargardzie w 1199 roku, przez Kazimierza II, zakonu Augustianów z licznymi nadaniami ziemskimi. Również na teren Starego Miasta sprowadzony zostaje w 1236 roku zakon Joanitów, istnieje już parafia katolicka a namiestnikiem książęcym jest nadal kasztelan.

Nowy etap rozwoju ośrodka w Stargardzie przypadający na połowę XIII wieku wyznacza okres największej świetności miasta. Już w roku 1243 /lub 1253/ Barnim I nadaje miastu lokację na tzw. prawie magdeburskim /10 lat wcześniej niż otrzymały prawa miejskie Pyrzyce/. Miasto otrzymuje szereg przywilei, w tym 150 łanów ziemi po obu stronach Iny, prawo korzystania z okolicznych łąk i lasów a co istotne wolny spław rzeką Iną w dół i w górę aż do jej ujścia. Książę zastrzega dla swojej władzy jedynie obronność miasta.

Zmienia się sytuacja radykalnie w 1295 roku kiedy to Bogusław IV znosi gród w Stargardzie przekazując miastu miejsce pod zabudowę. Źródła mówią o tym fakcie jednoznacznie: "Roku

rys. W. KORDAŃSKA

Rys. 4. Stargard - Stare Miasto. Zabytki znalezione na podgrodziu /wykop VIII/. a-b - naczynia gliniane, c-e - noże żelazne, f-g - przeszłiki gliniane, h - brązowy kabłączek skroniowy, i - zgrzebło kościane, j - oselka kamienna, k - grot strzały.

1298 otoczono to miasto Stargard pierścieniem muru gdy z woli księcia Bogusława IV gród książęcy całkowicie rozebrany został". O rozkwicie miasta najlepiej świadczy fakt, że należy ono do obiektów najwcześniej otoczonych murami miejskimi, posiada trzy kościoły, w tym kościół Mariacki, Św. Jana i nieludniejszy obecnie kościół Św. Marcina, targ miejski, halę targową, dwa klasztory, mennicę bijącą własne monety, młyny i port w którym skupiał się cały spław zboża pyrzyckiego. W tym czasie należy do związku hanzatyckiego miast pomorskich a w wieku XIV toczy wojny handlowe ze Szczecinem. Miasto posiadało mury o pełnym pierścieniu /ponad 3 km długości/ z 9 basztami, 45 półbasztami, 3 bramami w tym jedną wodną, a już w roku 1356 nawet dwa szpitale, kilka przedmieści tzw. wików i zamieszkiwane było przez kilka tysięcy ludności /szacunkowo 5-7 tys./.

Liczne źródła pisane, wzbogacone dużą ilością materiałów archeologicznych uzyskanych z badań systematycznych jak też z nadzorów prowadzonych w wykopach budowlanych nie wyczerpują zagadnienia całkowicie. Nadal wiele spraw pozostaje niejasnych, jak choćby rozpoznanie bliższe grodu w Osetnie, przebadanie kompleksowe zaplecza osadniczego, lokalizacja omentarzy, czy z młodszejszego okresu lokalizacja kościoła Św. Marcina, klasztoru Jeanitów i szeregu innych budowli miejskich. Obok różnych kolei losu wpłynęła ujemnie na całokształt zagadnienia przede wszystkim wojna 30-letnia. Znane są fakty kiedy to w roku 1635 wojska brandenburskie odczyły miasto i starając się je zdobyć podpaliły je ze wszystkich stron. Pastwą płomieni padło dosłownie całe Stare Miasto włącznie z ratuszem, w którym spłonęło tak dla nas cenne, jedno z największych archiwów pomorskich. Z miasta liczącego kilkaset budynków zachowało się naledwie 18 domów skupionych przy kościele Św. Jana. Kolejne epidemie i pożary spowodowały, że miasto już nigdy nie odzyskało dawnego blasku dorównującego okresowo nawet Szczecinowi. Odbudowa prowadzona w miarę możliwości finansowych zmieniła rozplanowanie Starego Miasta. Zmieniono w wielu przypadkach układ ulic, zlikwidowano niektóre odgałęzienia rzeki Iny, inny charakter funkcjonalny nadano niektórym budynkom, czego przykładem może być likwidacja "dzielnicy spichrzy" i zabudowanie jej budynkami gospodarczymi i mieszkalnymi. Stąd też każda informacja uzyskana w wykopie budowlanym, przekopie kanalizacyjnym czy innym nabiera niejednokrotnie wagi odkrycia w konfrontacji z dotychczasowym naszym stanem wiedzy o bogatej przeszłości historycznej miasta Stargardu.

Wykaz ważniejszej literatury

1. Teske: Geschichte der Stadt Stargard. Stargard 1843.
2. F. Boehmer: Geschichte der Stadt Stargard in Pommern. Stargard 1903.
3. F. Schröder: Stargard in Pommern. Stargard 1922.
4. W. Filipowiak: Początki Stargardu. "Szczecin" 1961, z. 7-8, tenże, Stargard we wczesnym średniowieczu, "Z dziejów Ziemi Stargardzkiej". Poznań 1969.
5. W. Niemierewski: Zabytkowa zabudowa Stargardu. "Szczecin" 1961, z. 7-8.
6. R. Rogosz: Dotychczasowe badania archeologiczne nad wczesnośredniowiecznym Stargardem. Materiały Zachodnio-Pomorskie 1966 t. XII.
7. M. Grzęda: Przyczynek do badań archeologicznych nad średniowiecznym Stargardem. Materiały Zachodnio-Pomorskie 1968 t. XIV.
8. T. Białecki: Ważniejsze zabytki Stargardu i okolicy. "Z dziejów Ziemi Stargardzkiej". Poznań 1969.
9. H. Lesiński: Zarys dziejów Stargardu od XIII do końca XVIII wieku. "Z dziejów Ziemi Stargardzkiej". Poznań 1969.

Krystyna Loose

ŚREDNIOWIECZNE MURY OBRONNE W STARGARDZIE

Na miejski zespół obronny Stargardu składają się: odcinki murów, bramy, baszty i tzw. ozatownie, czyli baszty otwarte. Zachowane fragmenty fortyfikacji reprezentują w zasadzie wszystkie etapy budowy obwarowań stargardzkich, poza oczywiście okresem najwcześniejszym, tj. drewniano-ziemnymi konstrukcjami.

Na podstawie badań archeologicznych wiadomo, że gród w Stargardzie istniał na pewno już w X wieku. Zlokalizowany był na wyspie utworzonej w wyniku rozwidlenia rzeki Iny. Znajdował się on na najwyższym miejscu, w części północno-wschodniej wczesnośredniowiecznej osady, w pobliżu obecnej baszty Białogłówni. Wykopiska potwierdzają przypuszczenie, iż zarówno gród jak i rozciągające się u jego podnóża podgrodzia otoczone były drewniano-ziemnymi obwarowaniami. Przypuszczalnie gród od strony podgrodzia otoczony był tylko palisadą, od północnego wschodu natomiast broniony dodatkowo wysokim wałem i wodami Iny. Całe podgrodzie również otoczone było częstokołem, dochodzącym do umocnień grodowych, które od strony północno-wschodniej były wspólnymi tak dla grodu jak i podgrodzia. Na osi po stronie wschodniej i zachodniej umieszczone były dwie bramy.

Na skutek rozwoju osady i przeniesienia się na lewy brzeg Małej Iny powstało nowe centrum osadnicze, które zostało włączone w obręb starszej części i objęte wspólnymi umocnieniami. Z ksiąg miejskich wiadomo, że w II połowie XIII wieku powstały pierwsze kamienno-ceglane mury miejskie, których budowę ukończono w 1298 roku. Data ta wiąże się ze sporem, do jakiego doszło między miastem a klasztorem Augustianów w związku z włączeniem zabudowań klasztornych w obręb murów miejskich. Umocnienia te zastąpiły dawniejsze, drewniane obwarowania i obejmowały już miasto lokalne, odpowiadające obecnemu "Staremu Miastu". W roku 1253 Stargard otrzymał od księcia Barnima I prawa miejskie odmiany magdeburskiej; w 1292 r. zostały one zamienione na prawo lubeckie/.

Z tych ówczesnych murów obronnych zachowały się fragmenty znajdujące się po stronie zachodniej miasta. Wzniesiono je z kamienia pełnego układanego warstwami. Partia wieńcząca zbudowana była z cegły. W miejscu połączenia części kamiennej z ceglana na wysokości około 6 m na murach znajdowały się drewniane ganki, zwane hurdycejami. Były to galerie budowane na murach w kształcie występu z otworami strzelniczymi w podłodze i w ścianie czołowej. Służyły do rażenia nacierających kamieniami, strzałami, gorącą smołą itp. Głównych wjazdów do miasta broniły bramy miejskie. W chwili obecnej nie można stwierdzić ich ilości, przypuścić jednak należy, że istniały obecne bramy - Pyrzycka i Wałowa. Najprawdopodobniej były to proste budowle, założone na rzucie prostokąta, z przejazdem na osi, niewiele przewyższające wysokość murów.

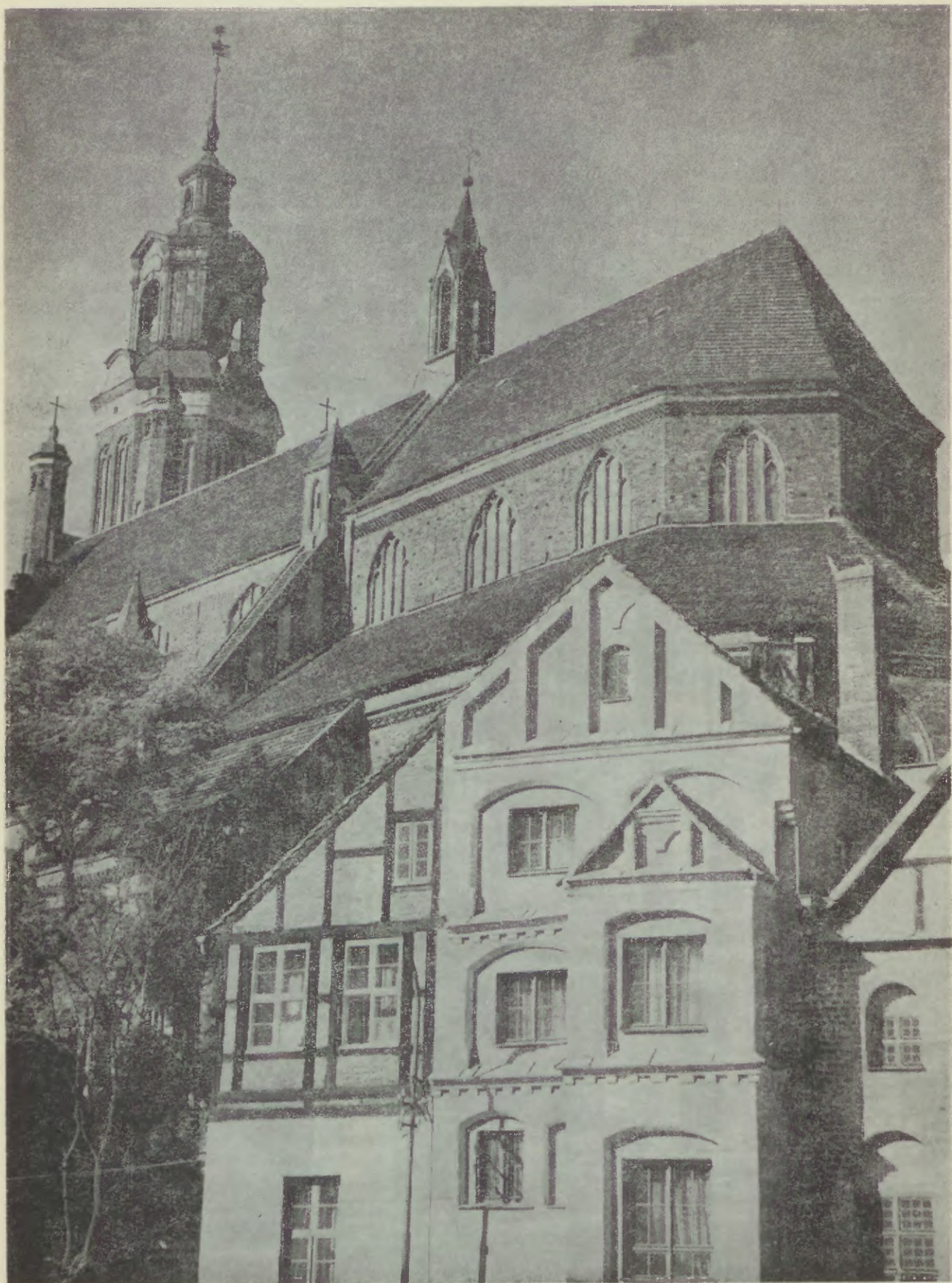
Około 1400 roku nastąpiła rozbudowa murów, która trwała do XVI wieku. Stare kamienne nie odpowiadały już ani wymogom bezpieczeństwa, ani względem reprezentacyjnym godnym ówczesnego bogatego i wielkiego Stargardu. Był to okres wzrostu zagrożenia ze strony tak Brandenburgii jak i zanarchizowanego rycerstwa. Również stopniowe wprowadzanie nowej techniki wojennej, a także zastosowanie broni palnej przyczyniły się do modyfikacji systemu obronnego. Nowe odcinki murów wzniesiono z cegły na pierwotnym fundamencie kamiennym. Najpóźniejsze fragmenty obwarowań zbudowane były wyłącznie z cegły i posiadały od strony miasta arkadowe łuki, podtrzymujące hurdyce. W omawianym okresie mury miejskie uzyskały 44 ozatownie. Były to występujące poza lico muru od strony zewnętrznej elementy, otwarte od strony miasta, zazwyczaj trójkondygnacyjne, posiadające połączenia komunikacyjne wewnątrz. Z poziomu drugiej kondygnacji prowadziło wyjście na ganki muru miejskiego. Pierwsza kondygnacja pełniła funkcje magazynowe, druga stanowiła pomieszczenie dla straży lub obrońców, trzecia zaś była właściwym miejscem obrony.

W okresie rozwoju miejskiego budownictwa obronnego w istniejące pierścienie zaczęto wprowadzać konstrukcje obronne, zwane basztami. Oprócz obronnych pełniły one funkcje obserwacyjnych punktów. Stargard posiadał ich 9, z czego do czasów obecnych przetrwało 4. Są to baszty: Tkaczy zwana inaczej Lodową, Morze Czerwone, Białogłówna i Jenców. Poza tą ostatnią wszystkie reprezentują typ trójdzielny; składają się z części dolnej wzniesionej na rzucie kwadratu, partii środkowej cylindrycznej i ośmiobocznej nadbudowy zakończonej stożkiem. Osiągały one wysokość ponad 30 metrów.

STARGARD, Fasada ratusza ze szczytem z XVI w.

Fot.: J. Płotkowiak

STARGARD. Organistówka (XV-XVI w.) i kościół N. P. Marii
(XIII, XIV-XV w.) widok od strony południowo-wschodniej

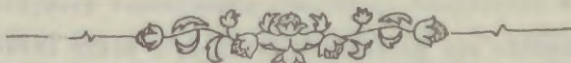
Fot.: J. Płotkowiak

W związku ze wzrostem znaczenia gospodarczego i politycznego Stargardu miasto oprócz dwu istniejących bram /Pyrzyckiej i Wałowej/ otrzymało dodatkowo Świętojańską i Młyńską, zwaną inaczej Wodną. Ta ostatnia spełniała szczególną funkcję. Jest ona jedynym w Polsce przykładem budowli obronnej, mającej na celu zamknięcie wjazdu wodnego do miasta. Wpłynęło to zasadniczo na jej formę. Spajała sobą obydwa brzegi rzeki, pod jej ostrołukowym przejazdem zamkowym broną płynęły wody Iny. Właściwą Inę opływającą Stargard zamknęto groblą, w związku z czym wszystkie statki musiały korzystać z jej odnogi płynącej przez miasto. W pobliżu bramy Wodnej znajdował się port. Tu zatrzymywały się statki, a kupcy opłacali odpowiednie cła, a także wyprzedawali swoje towary /Stargard bowiem posiadał prawo składu/.

W owym czasie nastąpiła również rozbudowa pozostałych bram. Zwiększono ich wysokość oraz w przypadku bram Pyrzyckiej i Wałowej zwieńczone je szczytami posiadającymi prawdopodobnie bogatą dekorację /obecne szczyty pochodzą z późniejszych przebudów/. Bramy będące najbardziej narażonymi na atak nieprzyjaciela w owym czasie wzmocniono rozbudowanym zespołem form, na który składała się: szyja bramna, brama środkowa i barbakan. W przypadku bramy Pyrzyckiej barbakan stanowiły dwie cylindryczne basteje połączone murem, w osi którego znajdował się wjazd. Brama Wałowa natomiast posiadała barbakan w formie jednolitej budowy w kształcie podkowy.

Stargard w tym okresie był otoczony imponującym systemem obronnym, w skład którego wchodziły jeszcze dodatkowo dwie fosy i dwa wały ziemne z palisadami. W ten system włączona została Ina, która od południowo-wschodniej strony miasta stanowiła wewnętrzną, od północnego wschodu natomiast zastępowała zewnętrzną fosę. Jako tę ostatnią wykorzystano również bagnistą depresję pomiędzy bramą Młyńską a tzw. Wzgórzem Wapiennym po stronie północnej miasta.

Tak mniej więcej wyglądały obwarowania miejskie Stargardu w średniowieczu. W wiekach późniejszych niejednokrotnie przebudowywano niektóre ich fragmenty, jednak w zasadzie w średniowiecznej formie dotrwały do dziś. Jedynie w XIX i na początku XX wieku na skutek zatarcia funkcji obronnych fortyfikacji stargardzkich, zmieniono otoczenie murów, zlikwidowano fosy, zniwelowano wały, a tereny te zamieniono na ciągi spacerowe.

Krystyna Kroman

ZABYTEKOWA ARCHITEKTURA MIESZCZAŃSKA STARGARDU NA PRZYKŁADZIE ZACHOWANYCH OBIEKTÓW

HISTORYCZNE ETAPY ROZWOJU MIASTA

Tak jak we wszystkich ośrodkach urbanistycznych, również i w Stargardzie rozkwit architektury, zwłaszcza architektury świeckiej, łączył się z czasem prosperity gospodarczej.

Etapy wzrostu i upadku, zamożności i znaczenia oraz wojen i zniszczeń przeżywał Stargard kilkakrotnie. Jednak najważniejszy dla miasta okres wiązał się z przynależnością do Księstwa Zachodniopomorskiego i skończył się ze śmiercią ostatniego z książąt w 1637 r. Zapoczątkowaniem tego było nadanie przez księcia Barnima I w 1243 r. lokacyjnego prawa magdeburskiego, zamienionego w 1292 r. na korzystniejsze prawo lubeckie. Wówczas to pojawiła się architektura murowana, najpierw obronna, następnie sakralna. Architektura murowana świecka przyjęła się już w wieku XIV, jednak na swój pełny rozkwit czekać musiała do wieku XV.

Drugim bodźcem w rozwoju miasta było przystąpienie do Związku Hanzeatyckiego /prawdopodobnie w XIV w./, co umożliwiło rozwiniecie na szerszą skalę handlu zamorskiego. Podstawą obrotów handlowych Stargardu było zboże, zwłaszcza pszenica pochodząca z urodzajnej ziemi pyrzyckiej. W 1374 roku mieszczanie stargardzcy kupili od książąt szczecińskich prawo wolnego handlu lądowego bez cła na zboże i bydło. W tym czasie kwitło w mieście budownictwo kamienne mieszkalnych, spichlerzy, magazynów. O rozmachu budowlanym świadczy fakt, że w średniowieczu w Stargardzie istniało już 800 domów i kilkadziesiąt bud, pełniących funkcje handlowe.

Dalsze przywileje, które uzyskiwało miasto, niewątpliwie w dużej mierze dzięki własnym staraniom, podnosiły znacznie jego rangę. Odrębny samorząd, który Stargard uzyskał w początkach XV wieku, pozwolił mu na prowadzenie korzystnej dla siebie polityki, niezależnej od stanowiska książąt. Pomimo klęsk elementarnych i okresów niepokoju, w których oblężenia i przemarsze wojsk nękały gospodarkę miasta i przyczyniały się do niszczenia jego zabudowy, na miejscu zniszczonych domów wznoszono nowe budynki. Dbałość mieszczan o własne i miasta interesy odbijała się w sposób widoczny na okazałości i reprezentacyjności kamienio.

Bogacenie się Stargardu było powodem zatargów zarówno ze Szczecinem, jak i Goleniowem. W 1454 r. doszło do otwartego konfliktu, a w 1458 r. mieszczanie szczecińskiej napadli i splądrowali Stargard. W XVI wieku rozpoczął się powolny, jednak zauważalny upadek miasta. W tym wieku upadła Hanza, z którą miasto było silnie związane. W jednym tylko dziesięcioleciu 1530-1540 nawiedziły miasto cztery groźne pożary. Tylko w ostatnim z nich w 1540 r. spłonęło ponad 100 domów. Wojna trzydziestoletnia przesądziła o końcu tego okresu świetności miasta. W 1630 r. zdobyli je Szwedzi. W 1635 r. przeżywało oblężenie wojsk cesarskich. Podpalone zostały wówczas wszystkie przedmieścia - wiatr przeniósł płomień na miasto, który strawił je prawie w całości. Spalił się ratusz, giełda, waga miejska, całe archiwum miejskie wraz z dokumentami i przywilejami. Konieczność odbudowy miasta, jaka wówczas zaistniała, narzuciła równocześnie inny charakter tej zabudowie. Domy ujednolicono i pozostawiono - bez zbyt kosztownych wówczas - dekoracji. Po wojnie trzydziestoletniej w Stargardzie zostało zaledwie 1500 mieszkańców. Przy zawarciu pokoju westfalskiego podzielono Pomorze na część szwedzką i brandenburską. Stargard, który dostał się w ręce Brandenburgii, odcięty został od możliwości handlu morskiego i wegetował jako prowincjonalne miasto o niewielkim znaczeniu tak dla Brandenburgii, jak i następnie dla Prus.

W czasie wojny siedmioletniej /1756-63/ oblegany był kilkakrotnie przez wojska rosyjskie. Spłonęło wówczas wiele kamienio, a kolejna odbudowa i wzniesienie 27 nowych domów zatępiło charakter średniowiecznej architektury mieszczańskiej. W wieku XVIII podjęto powolne próby odbudowy miasta ze zniszczeń, jednak ożywienie budowlane przyniosła dopiero gospodarka kapitalistyczna w XIX wieku. Budownictwo to - czynszowe kamienice, warsztaty i drobny przemysł - umieszczone niefortunnie w starym centrum, zaszkodziło w dużym stopniu dawnej urodzie miasta.

Druga wojna światowa okazała się najdramatyczniejszą z wielu katastrof dziejowych nawiedzających Stargard w ciągu stuleci. Zabudowa Starego Miasta została niemal całkowicie zniszczona przez bombardowania i pożary w 1945 r. Stan techniczny ruin, zwłaszcza po upływie ponad 10-letniego okresu od zakończenia wojny do podjęcia odbudowy miasta kwalifikował je w większości do rozbiórki, co znacznie uszczupliło stan ilościowy obiektów zabytkowych. W latach 1956-58, kiedy to rozpoczynano pierwsze realizacje budowlane, przyjęto jako zasadniczą linię postępowania konserwatorskiego - przede wszystkim ze względów ekonomicznych - zachowanie najcenniejszych budowli, a rezygnację z prób rekonstrukcji dawnej zabudowy mimo, że w wielu wypadkach zrujnowane obiekty ukazywały spod późniejszych nawarstwień fragmenty swych starszych murów, w przeważającej mierze średniowiecznych. Z tych więc przyczyn w odbudowanym Starym Mieście, objętym pierścieniem murów obronnych, pozostały kontrastujące z nowymi, standardowymi blokami mieszkalnymi i rozmieszczone daleko od siebie - dwa znakomitej wartości kościoły gotyckie, zbrojownia z okresu późnego średniowiecza, XVII-wieczny magazyn oraz będące przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu gotyckie kamieniczki przy ul. Kazimierza Wielkiego nr 8 i ul. Mieszka I nr 43, a także obiekty dawnej architektury mieszczańskiej w rynku i pobliżu kościoła NMP. Są to: ratusz z XIV-XVI wieku, odwach z XVIII wieku, dwie kamieniczki w rynku z XVII wieku i zespół budynków "organistówki". Te właśnie obiekty wyznaczyły trasę krajoznawczą w mieście, one też świadczą o dawnej jego świetności.

ZACHOWANE OBIEKTY

Wschodnia pierzeja rynkowa.

Najbardziej znanym fragmentem Starego Miasta jest odbudowana w roku 1967 wschodnia strona rynku z ratuszem, odwachem i kamieniczkami. Sylweta tego ciągu wzbogacona jest usytuowanym w bezpośrednim sąsiedztwie dwuwieżowym, gotyckim kościołem Panny Marii. Drobne w tym zestawieniu bryły budynków pierzei kontrastują jasno tynkowanymi elewacjami z czerwie-

nią ceglanych ścian kościoła. Formy tych różnych stylowo obiektów uzupełniają się w sposób wyjątkowo interesujący. Stanowią tak charakterystyczny zespół, że mówiąc o nim trudno pominąć którykolwiek z jego elementów. Stąd właśnie w analizie pierzei uwzględniony został również odwach, chociaż budynek ten nie reprezentuje architektury mieszczańskiej, lecz postawiono go dla potrzeb garnizonu miejskiego. Nadmienić należy, że budowle o tym przeznaczeniu wznoszono również w innych miastach obejmowanych administracją pruską.

Obie kamieniczki tylko częściowo pełnią pierwotną funkcję mieszkalną. W jednej z nich, oznaczonej numerem 14 i połączonej z budynkiem odwachu mieści się muzeum, w drugiej /nr 13/ - siedziba Ligi Kobiet, filia biblioteki oraz mieszkania.

Wszystkie te obiekty po drugiej wojnie światowej były poważnie zniszczone, od 60 do 90%. Najwcześniej, bo już w 1948 r. podjęto zabezpieczenie, a kolejne odbudowę ratusza, następnie kompleksową odbudowę innych obiektów w pierzei. Rekonstrukcję oparto na dostępnej ikonografii oraz badaniach zachowanych fragmentów murów.

O ile ratusz, mający odpowiednią ikonografię i odwach, będący obiektem jednorednym i nie przebudowywanym, nie nasuwały problemów rekonstrukcyjnych, przy budowie kamieniczek należało zdecydować się na przywrócenie jednej z trzech różnych w ciągu dwóch stuleci form elewacji. Zachowały się bowiem przekazy ikonograficzne obrazujące trzy stany kamienio:

- sztych z 1839 r., najstarszy ze znanych, ukazujący klasycystyczne fasady obu kamienic z nadmurowaną prostokątną attyką, zakrywającą szczyty budynków;
- fotografia sprzed 1900 roku, przedstawiająca fasady już zmienione po kolejnej przebudowie. Zamiast attyk widoczne są na nich proste, trójkątne szczyty, a partery dostosowane do potrzeb handlu posiadają witryny sklepowe i przebite nowe wejścia do sklepów;
- fotografia z roku 1927, powtarzająca mniej więcej stan opisany powyżej;
- kolejna fotografia z 1931 roku, ukazująca kamienice po rekonstrukcji ich form barokowych. W 1925 roku miasto przejęło te budynki na swoją własność i wówczas podjęto przebudowę pierzei, rozpoczynając od ratusza.

Formy, jakie wtedy otrzymały remontowane kamienice, znajdowały dość bliskie analogie w zdobnictwie architektonicznym innych budowli stargardzkich. To zdecydowało, że barokowe szczyty z całym programem dekoracji, jak: gzymsy, woluty, pilastry i sterczyny zostały przywrócone w czasie powojennej odbudowy.

RATUSZ. Najbardziej reprezentacyjnym budynkiem w zabudowie świeckiej miasta był ratusz. Już od średniowiecza poczynając traktowany był nie tylko jako budowla użyteczności publicznej o szerokim wachlarzu funkcji, lecz także jako symbol ambicji miasta i jego samodzielności.

Ratusz w Stargardzie usytuowany został w północnym narożniku wschodniej pierzei rynkowej i zajął powierzchnię działki o wymiarach ok. 56 x 18 m. Średniowieczna, towarzysząca mu niegdyś obudowa - budy i kramy - już nie istnieje.

Zachowany budynek reprezentuje kilka faz budowlanych. Najwcześniejsza sięga drugiej połowy XIII w., kiedy to w latach 1250-80 wzniesiono ceglany "dom kupiecki" z przeznaczeniem na cele handlowe. Obiekt ten posiadał już prawdopodobnie obecne rozmiary i mieścił w parterie wielką halę targową. W miarę krzepnięcia organizmu miejskiego i wzrastania liczby rajców i ławników w budynku tym odbywały się posiedzenia Rady i Ławy Miejskiej. Fasada ówczesnego ratusza była zwrócona w kierunku południowym.

W końcu XIV wieku przeprowadzono przebudowę wnętrza, przystosowując je do pełnienia funkcji ratusza z całą złożonością jego programu. Musiał więc pomieścić sale posiedzeń dla rajców miejskich, salę urzędowania dla burmistrza, ławników, salę sądową, karcioz, a także nadal halę targową /która w dniach świąt bywała salą zabaw dla mieszczan/, a w piwnicach magazyny towarów dla przyjezdnych kupców. Fasadą została wówczas elewacja zachodnia - rynkowa. Tu umieszczono główny portal wejściowy. Elewacje boczne uzyskały nową dekorację /alternacja blend i okien/, której fragmenty po badaniach przeprowadzonych w 1964 r., zostały ukazane jako odkrytki ceglanych elementów spod tynku. Elewacje ośrodkowe ratusza zwieńczone były gótykami szczytami, których nie znamy ani z przekazów słownych, ani rysunkowych.

Obiekt z tej fazy również nie przetrwał w swojej ówczesnej formie. Pożar miasta z 1540 roku, w którym to spłonęło ponad 100 domów, strawił także ratusz. Podjęta po zniszczeniach odbudowa ukończona została prawdopodobnie dopiero w 1569 r. Wówczas to ratusz otrzymał późnogotycki szczyt zachodni z dekoracyjnymi maswerkami, a we wnętrzu murewane kolumny, spiralnie żłobkowane, zaś na elewacjach w górnej kondygnacji okna o charakterystycznym "kotarowym" zwieńczeniu.

Formy tego szczytu nawiązywały bezpośrednio do nieco wcześniejszych szczytów z książęcych zamków w Szczecinie i Wkryjściu /obecnie Ückeründe - NRD/ oraz prawdopodobnie ze szczecińskiej siedziby bankierskiej rodziny Loitzów. Nowy szczyt ratuszowy wywołać musiał ogólny podziw, gdyż w tym samym czasie jeszcze dwie kamienice bogatych mieszczan uzyskiwały analogiczne zwieńczenia. Wytworzył się więc krąg specyficznej pomorskiej dekoracji, noszącej znamiona dwóch stykających się epok stylowych: gotyku i renesansu.

Kolejnym zniszczeniom uległ ratusz w czasie wojny trzydziestoletniej. W pożarze z 1635 roku ucierpiała szczególnie wschodnia część budynku. Szczyt wschodni w czasie odbudowy otrzymał już formy wczesnobarokowe z poziomymi gzymsami, esownicami i wolutami na narożach. Dodano wówczas również ryzalit na osi elewacji wschodniej i zmieniono zwieńczenia szczytu zachodniego.

W latach 1925-27 przeprowadzono /jednak bez dokładnego przebadania relikwów pod tynkiem/ częściową regotycyzację obiektu. Przywrócono wówczas oknom w szczycie i elewacjach kotarowe wykroje. Obiekt w takiej formie przetrwał do czasów II wojny światowej. Zniszczony w 1945 roku w prawie 80 % odbudowywany był w kilku etapach. W latach 1948 i 1957 zrekonstruowano zwalony szczyt zachodni. W 1961 roku odbudowę ratusza ukończono całkowicie i umieszczone tu siedzibę Miejskiej Rady Narodowej oraz inne urzędy. W latach 1964-65 dokonano częściowych badań architektonicznych i odnalezione relikty dekoracji z XIV wieku ukazano w formie odkrywek spod tynku. Obecnie mieszczą się tu wydziały Urzędu Miejskiego i Powiatowego, a w części podziemi klub sportowy "Pomorze". Część piwnic jest nie użytkowana i można ją przeznaczyć np. na winiarnię.

ODWACH. Jest budynkiem powstałym od razu w swej pełnej formie w latach dwudziestych XVIII wieku i w tej samej konwencji został odbudowany po wojnie. Wzniesione go dla pomieszczenia miejskiej załogi wojsk Fryderyka Wilhelma I.

Odwach zajął przestrzeń między ratuszem /po wyburzeniu dawnych bud i kramów handlowych/, a kamienicą stojącą w miejscu średniowiecznej giełdy. Usytuowanie budynku zrywało z konwencją ustawiania obiektu szczytem do ulicy. Otrzymał on kształt prostokąta o wymiarach ok. 7,5 x 3,5 m, z elewacją szerszą zwróconą ku rynkowi. Od strony zachodniej przylegała doń jednokondygnacyjna oficyna. Budynek główny posiadał dwie kondygnacje, kryty był dachem polskim łamany. Łącznikiem obu kondygnacji była drewniana klatka schodowa. Fasada w partii parteru posiadała trójarkadowy podoł, przeradzający się na wysokości I piętra w loggię wspartą w miejscach biegu filarów zdwojonymi drewnianymi kolumnami o doryckich kapitelach i bazach. Wejście do budynku mieściło się w jego północno-zachodnim narożniku. W pierwszej od północy arkadzie biegła brama przejazdowa, łącząca rynek z placem na zapleczu budynku.

Z uwagi na obecną funkcję obiektu został on przy odbudowie połączony we wnętrzu z sąsiadującą kamienicą nr 14 i obie posesje mieszczą sale muzealne.

KAMIENICA NR 14. W trakcie odbudowy ze zniszczeń wojennych okazało się, że budynek kamienicy wzniesiony został prawdopodobnie w XVII wieku z zaadaptowaniem relikwów starszej budowli gotyckiej, z której zachowała się w obrysie ściana piwnica i ściana działowa z kamienicą nr 13. Była to niegdyś zewnętrzna ściana boczna budynku nr 14. Ponieważ z przekazów historycznych wiadomo, że koło ratusza znajdowała się giełda /która spłonęła w 1635 roku/, można domniemywać, że są to jej pozostałości. Budynku tego nigdy już nie odbudowano na dawne cele, lecz wykorzystując miejsce po nim i resztę jego murów, wzniesiono tu po pożarze kamienicę mieszczańską, której forma była analogiczna do obecnie istniejącej.

Kamienica posiada wymiary ok. 23 x 12,5 m i jest podpiwniczona na całej długości. Ma dwie kondygnacje nadziemne i dodatkowe piętro mieszkalne w szczycie. Z tyłu dobudowana jest do niej oficyna o wymiarach 12 x 7 m. Połączona z odwachem służy jako budynek muzealny.

KAMIENICA NR 13. Kamieniczka ta jest drugim obiektem wśród omawianych, który nie ma średniowiecznego rodowodu. Powstała niewątpliwie w XVII wieku, po wojnie trzydziestoletniej i zniszczeniach związanych z tym okresem. Wzniesiono ją w miejscu dotychczas niezabudowanym, będącym niegdyś omentarzem kościoła NMP. Wypełniono w ten sposób wschodnią pierzeję rynku w przestrzeni między budynkiem nr 14, a kościołem.

Obiekt otrzymał wymiary ok. 13 x 9 m i nie miał nigdy, ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo kościoła, zabudowy gospodarczej towarzyszącej. Był mieszkaniem kupca i celowi temu służyły trzy kondygnacje nadziemne; nie był podpiwniczony. Poddasze posiadało charakter użytkowy jako magazyn towarów. Transportowano je na tę wysokość przy pomocy bloku umieszczonego w wystawie wieńczącej szczyt wschodni od strony przeciwległej do rynku. Dopiero w XX wieku pomieszczono tu oprócz mieszkań również biura.

Budynek zniszczony został wraz z całą zabudową rynkową w 1945 roku. Pozostał wówczas jedynie czytelny obrys murów zewnętrznych. Wobec braku materiałów pomiarowych stanu przed zniszczeniem, nie jest wiadomym, jaki był układ wnętrza. Obiekt ten odbudowano na podstawie zachowanych materiałów fotograficznych, powtarzając w fasadzie przedwojenną rekonstrukcję stanu z XVIII wieku. Kamienicy przywrócono zgodny z historycznym podział na kondygnacje, układ okien i wejść oraz zwieńczenie ściany wschodniej z wyciągiem na towary. Wnętrza obiektu zaprojektowane zostały współcześnie i zaadaptowano na biura i mieszkania.

Kamienica gotycka przy ul. Kazimierza Wielkiego nr 8.

Kamienica zbudowana w XV wieku, zaliczana jest nie tylko do najcenniejszych budynków mieszczańskich Stargardu, lecz również stawiana jest w rzędzie czołowych przykładów budownictwa tego rodzaju w Polsce. Kamieniczka ta nie posiada niestety żadnych dokumentów archiwalnych ani planów obrazujących stan przed zniszczeniem w 1945 roku. Do określenia czasu jej powstania posłużono się więc tylko analizą fragmentów murów oraz przeprowadzeniem analogii z innymi znanymi obiektami o sprawdzonym datowaniu.

Po wojnie zabezpieczono ścianę frontową, a w 1957 roku przystąpiono do odbudowy, zachowując elewację, obrys bryły i wysokość kondygnacji. Podział wewnętrzny podyktowały wymogi użytkowania. Pomieszczono tu początkowo Społeczne Ognisko Muzyczne, następnie Państwową Szkołę Muzyczną. Usytuowana jest szczytem do ulicy. Kamienica posiada wymiary ok. 17 x 11 m. Wysokość kondygnacji przyziemia ok. 5,4 m, zaś wysokość szczytu ok. 12,5 m.

Ponieważ przed zniszczeniem w kamienicy tej mieściła się restauracja, domniemywać można, że wnętrze parteru aż do zburzenia w 1945 roku było jednolitą całością, z wyjątkiem wydzielonego małego pomieszczenia na prawo od wejścia, po którym pozostały ślady czytelne w zrujnowanym budynku. Był to więc typowy zarys kupieckiego domu gotyckiego z kantorkiem kupca od strony ulicy i wielką sienią mieszkalną. Jak wnosić można z układu otworów na elewacji, budynek ten pierwotnie posiadał zamieszkałą tylko część parterową. Górne kondygnacje były pomieszczeniami magazynowymi. Użytkownik domu prowadził więc ożywione kontakty handlowe. Na pomieszczenie towarów przeznaczył nie tylko wyższe kondygnacje kamienicy, w których ulokował cztery poziomy spichrzowe, lecz także magazynem była piwnica. Do niej dostarczano towary przez okna dostępne od ulicy. Poszczególne kondygnacje spichrzowe czytelne są na zewnątrz dzięki rzędom otworów wieżyczkowych umieszczonych po dwa w każdym z pięciu pionowych członów szczytu. Identyczne okienka były uprzednio również w dzisiejszej kondygnacji I piętra mieszkalnego. Towary na poddasze transportowano z wnętrza wielkiej sieni przez otwór przebiegający w pionie przez wszystkie stropy. Do wciągania ładunków używano nadwieszonych krążka.

O zamożności kupca, budującego tę kamienicę świadczy dekoracyjne rozwiązanie fasady z zastosowaniem zarówno zdobnictwa architektonicznego, jak i kolorystycznego. Pierwotny gotycki szczyt kryjący całkowicie partię dachu, pokrywający się swoją szerokością z szerokością fasady, zakończony był, jak można domniemywać grzebieniem attykowym. Podzielony był na pięć pionowych pól. W zwieńczeniu każdego pola umieszczono prawdopodobnie bogatą ażurową dekorację maswerkową. Schemat takiego rozwiązania szczytu znany był w hanzeatyckich miastach i stosowany w ratuszach oraz bogatszych kamienicach. W przypadku omawianej kamienicy nie znamy niestety istotnych detali tej dekoracji, takich jak rodzaje kształtek, formy ażurowych przepirów, koloru położonej na cegle glazury. Przypuszczać tylko można, że

wszystkie te elementy istniały i pierwotna forma kamienicy była o wiele bogatsza i ciekawsza. W XVII wieku w okresie wczesnego baroku zakończenie szczytu zmienione zostało na obecnie istniejące z wolutkami na narożach i kulami na cokołach na zakończeniu lizen.

Wejście do budynku prowadziło przez ostrołukowy portal, dekorowany w gładkich /ościeżu/ laskowaniem utworzonym z profilowanych cegieł. Kształtki te glazurowane są na kolor żółty, zielony, brązowy, przy czym następstwo kolorów jest raczej przypadkowe. Nad portalem umieszczone zostały dwie koliste blendy, w których na tynkowanym polu malowane były gmerki właściciela domu, dziś już jednak nieczytelne. Podobne portale, o identycznym profilu laskowań nie są wyjątkowe w architekturze regionu szczecińskiego. Wszystkie one pochodzą z drugiej połowy XV wieku, co potwierdza datowanie czasu powstania kamienicy właśnie na ten okres. Lico muru zewnętrznego nosi ślady przeróbek i drobnych napraw, jakim kamienica uległa w ciągu wieków. Najpoważniejszą zmianą w wyglądzie kamienicy było przebudowanie dolnej kondygnacji spichrzowej na mieszkalną w nieznanym okresie, prawdopodobnie w XIX wieku.

Kamienica gotycka przy ul. Mieszka I nr 43.

Lata ostatniej wojny nie oszczędziły również tej kamienicy. Zniszczona została w 80 %. Uległa zburzeniu ściana szczytowa z charakterystycznym późnogotyckim szczytem schodkowym. Wypalone zostało wnętrze, zerwane stropy. Ocalała tylko oficyna i dwie boczne ściany i to w niepełnej swojej długości.

W roku 1965 podjęta została, a w 1973 r. zakończona odbudowa kamienicy. W założeniach konserwatorskich postanowiono, wobec braku starszej ikonografii, zrekonstruować fasadę na podstawie zachowanych przedwojennych fotografii, a więc z późnogotyckim szczytem i przerobioną, prawdopodobnie u schyłku ubiegłego wieku, dolną kondygnacją elewacji frontowej. Analiza architektoniczna kamienicy wykazała, że jej najstarszą częścią jest oficyna o wymiarach 9,3 x 5,4 m, którą wzniesiono prawdopodobnie w XV wieku. Posiadała ona charakter magazynowo-spiczrzowy i była budynkiem wolnostojącym, wzniesionym w obrębie działki budowlanej na tyłach nieznanego obecnie, gdyż niezachowanej, pierwszej kamienicy mieszczanskiej. W piwnicy oficyny zachowały się gotyckie sklepienia gwiaździste i krzyżowe. Budowla nie posiadała pierwotnie otworów okiennych, jedynie otwory wietrznikowe, spichrzowe, a w ścianie szczytowej od strony północnej na górnych kondygnacjach drzwi, którymi wciągano towar, transportowany ku górze przy pomocy nadwieszonych wielokrążka.

Kamienica główna o wymiarach 20,3 x 12 m, której fragmenty dotrwały do naszych czasów dobudowana została w XVI wieku i połączona z oficyną, przy czym tę ostatnią zamieniono w owym czasie na budynek mieszkalny, wybijając okna i drzwi. Ten późny stosunkowo wiek powstania kamienicy frontowej dokumentuje jednak zastosowany materiał budowlany /cegła łączona z kamieniem narzutowym/, łęki w niszach ściany bocznej, sklepienie kolebkowe w piwnicach oraz układ wnętrza, a przede wszystkim schodkowy szczyt nad fasadą popularny w tym okresie w innych miastach pobraża Bałtyku. Wnętrze budynku mieściło w parterze kantor handlowy i wielką sien, w której koncentrowało się zarówno życie codzienne mieszkańców domu jak i czynności związane z handlem, którym trudnił się właściciel.

Izby wyłącznie mieszkalne mieściły się na I piętrze od strony ulicy. Powyżej były już pomieszczenia składowe z niewielkimi drzwiami w szczycie fasady w prostokątnych blendach, zamkniętych łukiem odcinkowym. Poszczególne kondygnacje szczytowe uwidocznione zostały na zewnątrz przez oddzielenie poziomymi gzymsami. Takie wyraźne horyzontalne podziały są świadectwem schyłkowego okresu średniowiecza i ustępowania form gotyckich na korzyść renesansowych systemów konstrukcyjnych i nowej estetyki. One również przemawiają za powstaniem budynku w początkach XVI wieku.

Wnętrze budynku posiadały stropy drewniane, podparte /z uwagi na szerokość budynku/ szeregiem drewnianych słupów. Na osi fasady znajdowało się główne wejście do budynku, a po jego bokach okna oświetlające pomieszczenia parteru - kantorek kupca i wielką sien. Pierwsza kondygnacja spichrzowa została przerobiona na mieszkania prawdopodobnie w XIX wieku. Wyraźnie jest to widoczne na archiwalnych fotografiach, ukazujących stan z mieszkalnym parterem i dwoma piętrami. Prostokątne okna II piętra przekute zostały w miejscach wcześniejszych wietrzników.

Przy podejmowaniu decyzji odbudowy zniszczonego budynku na bibliotekę, chodziło o odtworzenie w rejonie bramy Pyrzyckiej i murów obronnych enklawy starej zabudowy, koniecznością również było zapewnienie placówce kulturalno-oświatowej, która miała być użytkownikiem obiektu właściwych warunków lokalowych. Projekt odbudowy nie przewidywał więc rekonstrukcji układu wnętrza z okresu średniowiecza. Decydującymi były w tym przypadku żądania biblioteki - stworzenia pomieszczeń o najbardziej funkcjonalnym układzie dla potencjalnych użytkowników. Stąd wynikił kompromis dobudowania do dawnego budynku nowej części, umożliwiającej pomieszczenie wszystkich działów Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej.

Zespół kamieniczek przy kościele NMP.

Trzy kamieniczki tworzące obecnie zespół tzw. "organistówki", a istniejące przy kościele NMP i służące jako plebania kościoła - powstały w różnym okresie czasu i podlegały kilkakrotnym przebudowom. Do dzieł tych obiektów brak jest przekazów archiwalnych i trudno jest określić ściśle daty, w jakich zmieniają się właściciele, a w związku z tym i funkcja budynków. Wiadomym jest jednak, że w dwóch gotyckich budynkach istniała od XV wieku dla chłopów z miasta i okolic tzw. szkoła maryjna prowadzona przez duchowieństwo. W szkole tej oprócz programu religijnego połączonego ze specjalnym kultem Panny Marii, wykładano również świeckie przedmioty podstawowego nauczania.

Nie są znane konkretne funkcje poszczególnych kamieniczek i ich pomieszczeń. Poza pomieszczeniami audytoryjnymi musiały być tu mieszkania dla nauczycieli i istniał prawdopodobnie internat dla uczniów spoza Stargardu. Oprócz tego zespołu do szkoły należał także jeszcze jeden budynek przed bramą Pyrzycką, o którego dokładnej lokalizacji i dziejach brak danych.

W XVI wieku, po przeprowadzeniu reformacji, szkoła ta została zamknięta. Budynki pozostały jednak własnością duchowieństwa. Mieścił się tu diakonat, a następnie w kamieniczce narożnej - organistówka oraz dom duchownych i ich rodzin. W XVII wieku mieszkali tu w różnych okresach: kaznodzieje, diakon, archidiakon, kościelny, a również wdowy po kaznodziejach.

W XIX wieku wzniesiona została trzecia kamieniczka, obecnie zachowana jako pierwsza od strony zachodniej.

W początkach XX wieku budynki zostały odkupione przez katolicką gminę maryjną, a w 1938 roku wykupione przez władze miasta i zamienione na muzeum.

Po drugiej wojnie światowej czasowo był tu internat szkoły zawodowej. Obecnie są siedzibą plebanii. Zespół kamieniczek poddany został w 1968 roku pracom remontowym i konserwatorskim.

KAMIENICZKA NAROŻNA. Usytuowana przy ul. Kazimierza Wielkiego i Bolesława Krzywoustego. Pochodzi prawdopodobnie z końca XIV wieku. Wzniesiona jest na rzucie prostokąta o wymiarach 9 x 4,5 m, dwukondygnacyjna, podpiwniczona. Murowana jest z cegły w wątku polskim, popularnym w budownictwie tego wieku. Przemurowana jest zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz. Posiadała niegdyś okna o innym wykończeniu i ostrołukowy portal; ich ślady widoczne są jeszcze na elewacjach. Obecnie zachowane okna i portal być może pochodzą z XVI wieku. Wzorem innych kamieni gotyckich, posiadała niewątpliwie szczytowe zwieńczenie, dziś zastąpione szczytem ryglówkowym, prawdopodobnie z XIX wieku.

KAMIENICZKA ŚRODKOWA. Również gotycka, lecz wiek jej trudniejszy jest do określenia, gdyż cegła w ścianach nie zachowała regularnego wątku. Z dawnego detalu pozostały tylko czytelne fragmenty dekoracji szczytu, blendy o łukach kotarowych. Elementy takie stosowano dość powszechnie w architekturze pomorskiej XVI wieku. W Stargardzie oprócz ratusza i bramy Wałowej łuki te powtórzone na kilku innych kamienicach, dziś już nie zachowanych lecz znanych z ikonografii. Możliwym jest więc, że kamieniczka ta była także w XVI wieku przebudowywana. Nie jest wiadomym, czy zbudowana została równocześnie, czy nieco później niż sąsiadująca /narożna/. Prawdopodobnie jednak już w XV wieku istniała i włączona była do zabudowań szkoły.

KAMIENICZKA RYGLÓWKOWA. Przylega do poprzednich od strony zachodniej. Nie posiada średniowiecznego rodowodu. Wzniesiono ją dopiero w XIX wieku.

CHARAKTERYSTYKA KAMIENIC GOTYCKICH

Zebranie inwentaryzacyjnych danych o architekturze mieszczańskiej Stargardu - zwłaszcza o jego kamieniozłakach - i nawet pobieżne przeanalizowanie ich form, pozwala w pewnej mierze na sformułowanie uogólnień popartych analogiami z innych miast.

Bezspornym jest fakt, że najbardziej reprezentacyjnymi budynkami w mieście były kościoły i ratusz, lecz oblicze i charakter miasta kształtowała jednak w ciągu dziejów kamienica mieszczańska.

Charakterystyczny dom mieszkalny okresu średniowiecza, który w swoim założeniu przetrwał w Stargardzie, przykryty późniejszymi przebudowaniami aż do XIX wieku - lokowany był w bloku zabudowy ulicznej, na znacznej 1/2 - 1/3 długości działki. Jego szerokość wahała się od 6 - 16 m, zaś długość w granicach 14 - 25 m. Wielkość działki uzależniona była od szczegółowej lokalizacji w mieście. Działki większe, okazalsze, wytyczone były przy rynku i głównych ulicach oraz na narożnikach skrzyżowań ulic. Działki mniejsze, czasem niezbyt regularne sytuowano na obrzeżu terenu miejskiego, zwłaszcza w okolicach uliczki podmurnej. Tu miała swe siedziby biedota miejska.

Umieszczono tu również zabudowania gospodarze, należące do zamożniejszych mieszkańców. Zabudowa ta sytuowana była bezpośrednio przy domach mieszkalnych z wyjątkiem stodoł, które z powodu niebezpieczeństwa łatwego wzniesienia pożaru budowano poza miastem. O ile kamienice dotrwały do naszych czasów w całości lub częściowo jako wkomponowane w zespoły później rozbudowywanych domów, o tyle oficynki czy różnego rodzaju stajnie, chlewiki - budowane z nie-trwałego materiału /drewna lub ryglówki/ już są nam nieznane.

Tak, jak stosowana była pewna typizacja w rozplanowaniu działki, również w rozplanowaniu wnętrza domów posługiwano się ustalonymi schematami, co wynikało zresztą z dostosowania siedzib do zajęć i trybu życia mieszczan owych czasów.

Już w pełni wykształcona gotycka kamienica - dom zamożnego kupca - była budynkiem dwu- czasem trójkondygnacyjnym, podpiwniczonym, z użytkowym poddaszem. Parter budynku miał dwa lub trzy trakty. Wejście w fasadzie, od strony ulicy, z reguły obramione portalem, prowadziło do korytarza, z którego wchodziło się do kantorku właściciela domu, a wprost - do pomieszczenia w drugim trakcie, mieszczącego klatkę schodową i dalej do pomieszczeń kuchenne-mieszkalnych.

We wcześniejszych założeniach budynków dwutraktowych - oprócz wydzielonego kantorku od strony frontu - całą resztę parteru stanowiło jedno duże pomieszczenie mieszkalne, w którym gromadziła się rodzina i ozeldż w ciągu całego dnia, gdzie jadano i pracowano wykonując rozliczne zajęcia gospodarskie, jak i rzemieślnicze. W sieni tej mieścił się wielki komin kuchenny. Tu przebywano za dnia, przeładowywano towary i wciągano je na kondygnacje spichrzowe przez luk otwarty przez wszystkie kondygnacje budynku.

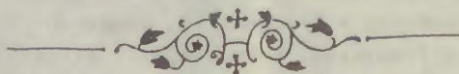
W przypadku zaistnienia potrzeby zwiększenia powierzchni użytkowej dla mieszkańców tak rozplanowanego domu często nadbudowywano we wnętrzu "wielkiej sieni" półpiętra mieszkalne. Piętro było kondygnacją pomieszczeń reprezentacyjnych i sypialni. Piwnica oprócz składu żywności dla potrzeb domowników mieściła magazyny na towary właściciela - producenta lub kupca. Z tej przyczyny dla udogodnienia transportu było osobne wejście do piwnicy, z reguły od strony ulicy i dogodny zsyp na towary.

Podobną funkcję otrzymywały również pomieszczenia szczytowe. Poddasze podzielone było na kilka kondygnacji magazynowo-spichrzowych z lukiem na wciąganie towarów we wnętrzu budynku lub tzw. wystawką w szczycie na pomieszczenie kołowrotu i otworami do ładowania towarów na każdej kondygnacji szczytowej.

Materiałem, z którego budowano gotyckie kamienice była z reguły cegła, w przypadkach jednak domów mieszczan mniej zamożnych drewno lub konstrukcja mieszana. Repertuar form zdobniczych uległ większym zmianom niż rozplanowanie budynku i w przypadku prac remontowych związanych ze stanem technicznym obiektu, z reguły zmieniano wystrój zewnętrzny na zgodny z panującym aktualnie stylem.

BIBLIOGRAFIA

1. Boehmer F.: Geschichte der Stadt Stargard. Stargard 1905.
2. Fafius Z.: Kamienica przy ul. Pyrzykiej 43 w Stargardzie. Szczecin 1964. /maszynopis/.
3. Kroman K.: Wschodnia pierzeja Rynku w Stargardzie. Szczecin 1960 /maszynopis/.
4. Kusztelski L.: Kamienica gotycka w Stargardzie /ul. Kazimierza Wielkiego 8/. Szczecin 1956. /maszynopis/.
5. Lukas E.: Plebania w Stargardzie. Szczecin 1968 /maszynopis/.
6. Meyer K.: Vom Marktplatz in Stargard i Pom. "Die Denkmalflege". Berlin 1909 XI Jahrg.
7. Radacki Z.: Ratusz w Stargardzie. Szczecin 1964 /maszynopis/.
8. Smulikowska E.: Stargard - Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta. Warszawa 1954 /maszynopis/.

Witold Szozebaniec

GOTYCKA ARCHITEKTURA SAKRALNA STARGARDU

Styl gotycki uważany jest za najdoskonalszy wyraz architektury sakralnej. Cechuje go całkowita odrębność, wprost ponowna w nim reinkarnacja ducha architektury w zupełnie zmienionej postaci.

Stary gród nad Iną w swej gotyckiej zabudowie jest klejnotem wyjątkowej rangi artystycznej w skali europejskiej. Stargard w okresie rozkwitu miast gotyckich w wiekach XIV-XV współuczestniczył ze Szczecinem w rozwoju kultury artystycznej, a w architekturze sakralnej. Nie zwykłą w swej artystycznej substancji i doskonałą w architektonicznej formie Mariacką farą prześcignął wszystkie miasta pomorskie.

Kościół Mariacki - zabytek grupy 0 - dominuje w panoramie miejskiej swą monumentalną sylwetką, kolorystyką ceglanej faktury, upiękkszzonej barwną glazurą, wyjątkowym kształtem, wykutem gotyckich form, elementów i architektonicznego detalu. Bogactwo tych form prezentują krzyżowe i gwiaździste sklepienia, profilowane ościerza portali, blendy, wimpergi i zewnętrzne maski z lizen Mariackiej kaplicy. Cechą tej budowli jest umiar, rytmiczność linii, wytworność podania. Fara jest jednym z nielicznych w gotyckiej architekturze Pomorza dwuwieżowym założeniem bazylikowym z obejściem o bogatym wyposażeniu wnętrza.

Kościół ten, zwany dawniej "wysokim", zaczęto wznosić już w 1292 roku, ukończono w XV wieku. Poddawany był rozbudowie. Przez podwyższenie środka korpusu naw do wysokości chóru, osiągnięto monumentalną wewnętrzną przestrzeń bazylikową. W chórze powyżej łuków akordowych wykonano galerię tryforyjną, będącą unikatem na terenie niżu bałtyckiego /zastosowano takie rozwiązanie w katedrze poznańskiej/. Jednym z ważniejszych przykładów gotyckiego jednowieżowego założenia halowego z obejściem jest kościół św. Jana w Stargardzie - zabytek grupy I. Jego początki sięgają XII wieku.

Warto odwiedzić Stargard w słoneczny dzień, aby podziwiać gotyk znakomitych silnie ukształtowanych budowli, nadających wraz z innymi obiektami architektury uroku i piękna placom, ulicom, parkom, w zharmonizowaniu z nowoczesnym kolorowym budownictwem miejskim.

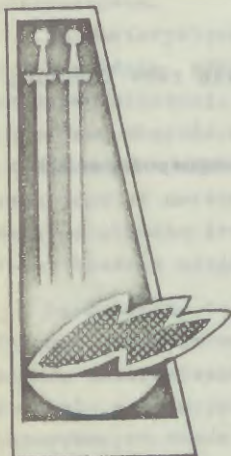
Zabudowa gotycka tego miasta jest klejnotem szczególnej wagi dlatego, że tu w Stargardzie przybrały formę wyjątkową i skończoną - jak twierdzą historycy - pewne problemy architektoniczne, zapoczątkowane gdzie indziej, które tu fascynowały średniowiecznych muratorów, twórców, mecenasów i stąd pobudzając wyobraźnię rozchodziły się szerokim promieniem podnieci i inspiracji dla twórczości artystycznej nie tylko całego środkowego Pomorza, ale i obszarów ościennych.

Władysław Stanisławski

MIĘDZYNARODOWY CMENTARZ WOJENNY W STARGARDZIE

Cmentarz położony jest w północnej części miasta przy ul. Reymonta. Z centrum miasta /od pl. Wolności/, dojazd autobusem nr 1 lub 15 minut pieszo, idąc ul. Wojska Polskiego. Na cmentarzu tym pochowani są żołnierze kilku narodowości z dwóch ostatnich wojen światowych.

OKRES I WOJNY ŚWIATOWEJ

Początki cmentarza

Cmentarz założono w czasie I wojny światowej dla zmarłych jeńców-żołnierzy cesarsko-rosyjskich armii, więzionych w latach 1914-1919 przez Niemców w Stargardzie. Od momentu powstania zwane go cmentarzem rosyjskim - Russenfridhof.

Na podstawie sporządzonej dokumentacji z nagrobków cmentarza w 1954 roku /opracowanie ówczesnego Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej w Stargardzie, zachowane w Wojewódzkim Zrzeszeniu Gospodarki Komunalnej w Szczecinie/ stwierdzono, że w okresie I wojny światowej było na nim pochowanych 95 jeńców. Spoczywali oni w pojedynczych grobach oraz w dwóch mogiłach zbiorowych. W wykazie tym wyszczególnione są imiona i nazwiska, daty urodzenia oraz zgonu, za wyjątkiem jeńców rosyjskich, przy których brak jest tych danych.

Pojedyncze groby posiadało 10 jeńców serbskich oraz 3 rumuńskich i 1 portugalski. W jednym grobie zbiorowym spoczywało 15 jeńców: 4 Serbów, 1 Rumun i 10 bezimiennych Rosjan. Natomiast w drugim było 70 jeńców. Wśród nich 19 Rumunów i 51 Serbów z jednym oficerem /Mita Pietrowicz/ i trzema podoficerami.

Dzisiaj trudno ustalić, czy jest to pełna ewidencja jeńców zmarłych w I wojnie światowej, ponieważ sporządzono ją po 35 latach z nagrobków. Istnieją też wątpliwości, czy zawiera ona nazwiska żydowskie i mahometańskie, dla upamiętnienia których wzniesiono ogólne pomniki nagrobne.

Pomniki na cmentarzu

Z czasów I wojny światowej przetrwały trzy pomniki: rosyjski, muzułmański i żydowski. Najbardziej wymownym jest wysoki pomnik rosyjski, w kształcie ostrosłupa, zakończonego cementowym krzyżem na cokole. Na białej marmurowej płycie wykonano napis ozdobiony po obu

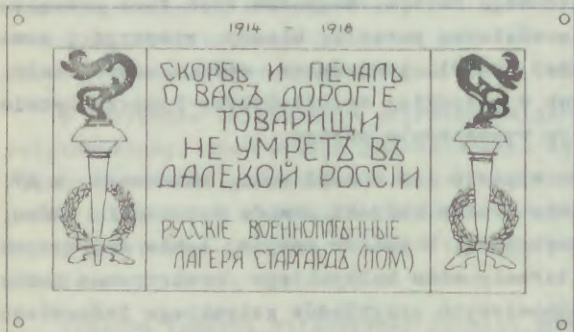
stronach zniczami i wiencami.

Pomnik żydowski stał dawniej w innym miejscu niż obecnie. Jest to kamienny obelisk, który zakończony był okrągłą kulą, która nie zachowała się. Na czarnym kamieniu z wielkim trudem można jeszcze odczytać słabo widoczne napisy. Na jednej stronie jest on wryty literami hebrajskimi z uwidocznioną gwiazdą syjońską, a po drugiej stronie rosyjskimi. Rosyjski napis jest bardziej czytelny, wskazuje lata 1914-1920.

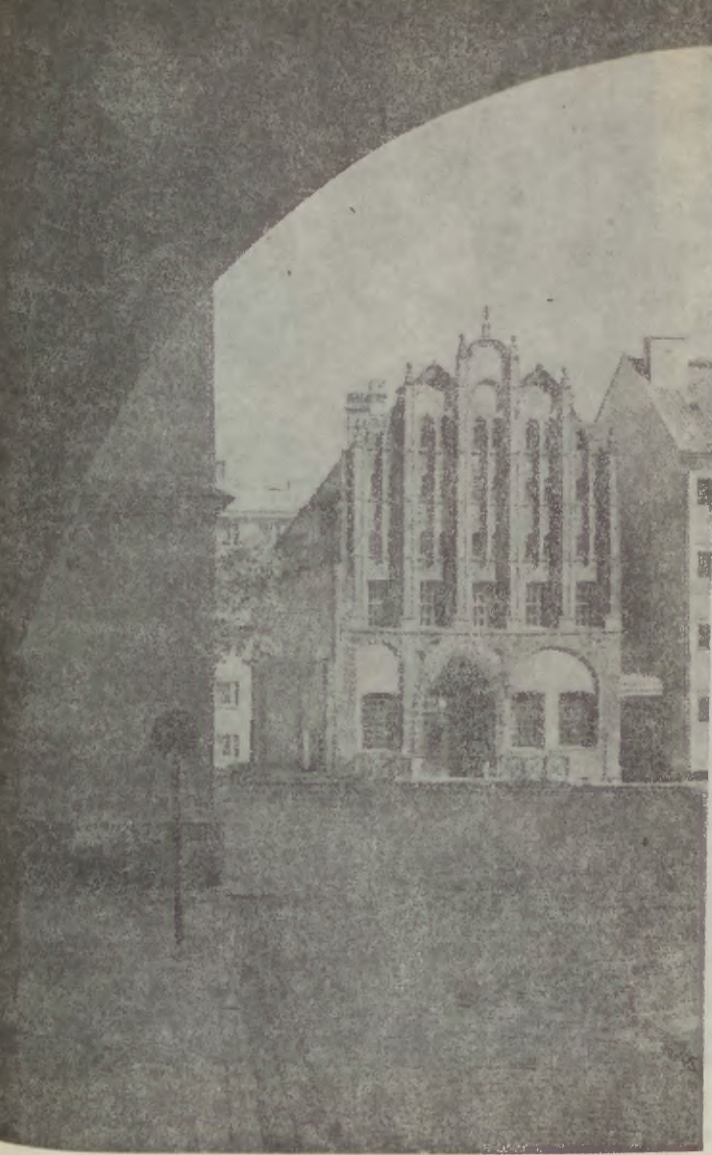
Ciekawy, niecodzienny i malowniczy, ze względu na napis, jest pomnik muzułmański wy-

konany z jasnego kamienia w kształcie tablicy. U góry półksiężyc z sześcioramienną gwiazdą. Poniżej napis po turecku literami arabskimi /obecnie w Turcji używa się alfabetu łacińskiego/ składający się z trzech części: inwokacji, informacji i zakończenia. Treść napisu jest mniej więcej następująca:

- W obronie Boga od złego szatana
- W imieniu wielkiego Boga
- Nie ma innego Boga oprócz Allacha

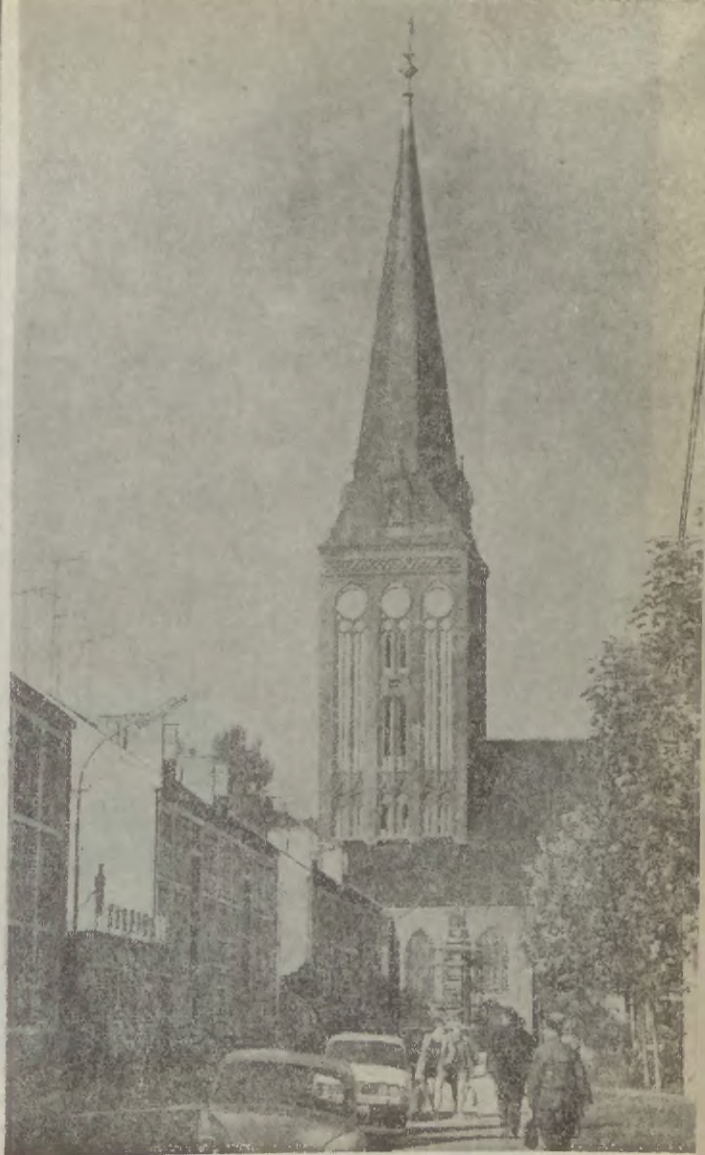

STARGARD • MIĘDZYNARODOWY CMENTARZ WOJENNY • TABLICA NA POMNIKU JEŃCÓW ROSYJSKICH Z I WOJNY ŚWIATOWEJ

STARGARD. Kamienica z XV w.
przy ul. Kazimierza Wielkiego

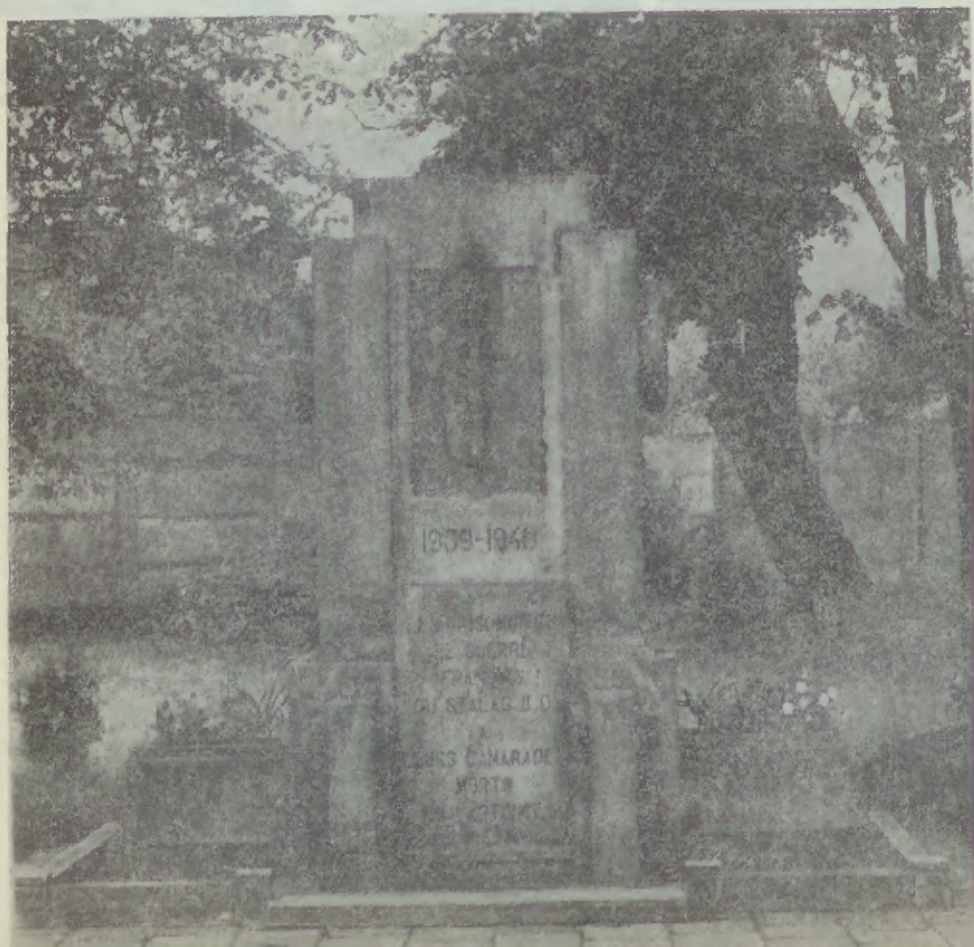
Fot.: J. Płotkowiak

STAROGARD. Zabudowa ul. Płatnerzy na Starym Mieście
W głębi wieża kościoła św. Jana (XV w.) z hełmem neogotyckim. Wysokość 99 m.

Fot.: J. Płotkow

STARGARD, Międzynarodowy Cmentarz Wojenny.
Pomniki zmarłych jeńców wyznania machometkańskiego (1)
i jeńców rosyjskich (2) z I wojny światowej
oraz jeńców francuskich (3) z II wojny światowej.

Fot.: R. Hrycan

Mahomet jest prorokiem Allacha.

- Pomnik zbudowano w 1914 r. /?/ celem upamiętnienia ludzi, którzy walczyli i przebywali w tym mieście jako jeńcy. Byli oni muzułmanami pochodzącymi z Rosji.

- Prośmy Boga, żeby wybaczył i wziął ich do nieba. Amen.

Pod napisem dwie daty: 1914 i 1919. U dołu na podstawie pomnika - tablicy napis w języku rosyjskim: zmarłym towarzyszom mahometanom od towarzyszy mahometan. Na odwrocie napis po niemiecku: "Die russisch - mahomedanischen Kriegsgefangenen ihrer gestorbenen Kameraden gewidmet 1914-1919". Pomnik otoczony jest żelaznym płotem.

OKRES II WOJNY ŚWIATOWEJ

Chowanie jeńców ze Stalagu II D.

W czasie II wojny światowej w Stargardzie więziono wielu jeńców różnych narodowości. Przebywali oni w Stalagu II D usytuowanym przy zachodnim krańcu miasta, pomiędzy obecną al. Żołnierza i ul. Szczecińską. Był to jeden z siedmiu stalagów istniejących w okresie II wojny światowej na terenie obecnego województwa szczecińskiego. Jeńcy, którzy nie przetrwali ciężkich warunków w obozie i niewolniczej pracy lub zostali zamordowani, znaleźli ostatnie miejsce spoczynku na omentarzu wojennym w Stargardzie.

Z chwilą przyjazdu więźniów do Stargardu ustalono, że jeńców będzie grzebało się na omentarzu rosyjskim. Powiadomił o tym w dniu 22 września 1939 r. komendanta obozu nadburmistrz Stargardu - dr Stahlmann, informując, że na omentarzu tym znajduje się jeszcze około 100 m² wolnego miejsca, na którym można będzie grzebać polskich jeńców wojennych. Był to plac z tyłu, po lewej stronie, za grobami jeńców z I wojny światowej.

Miejsce to z góry przeznaczone dla Polaków, gdyż oni byli pierwszymi jeńcami w obozie stargardzkim. Byli to głównie obrońcy polskiego wybrzeża. Przebywali oni w namiotach, a od stycznia 1940 r. rozpoczęli budować na terenie stalagu składane drewniane baraki, których było łącznie 14. W namiotach nadal trzymano żołnierzy armii francuskiej - Murzynów i Arabów, których szczególnie źle traktowano, podobnie jak i Żydów. Na przełomie kwietnia i maja 1940 roku rozpoczęto budować baraki murowane. Od maja zaczęto też zwozić jeńców z zachodu - Francuzów, Senegalczyków, Marokańczyków, Tunezjczyków, Belgów, Anglików i Serbów. Stosunkowo najlepiej obchodzono się z Francuzami i Belgami.

26 września 1939 r. na omentarzu pochowano już dwóch jeńców polskich: Aleksandra Worobicia i Stefana Miernickiego. Do końca 1939 r. łącznie pochowano 11 Polaków; w październiku - Brunona Breuninga, w listopadzie - Przemysław Skrzypczaka, Edwarda Wasika, Jana Witka, Gustawa Hommela, w grudniu - Jana Śmiecińskiego, Jana Janiszewskiego, Wojciecha Worla i Andrzeja Walczaka.

Od czerwca 1940 r. na omentarzu rozpoczęto grzebać jeńców także innych narodowości, np. pierwszego Francuza pochowano 11 czerwca, później także Belgów. Polaków w tym roku pochowano 23. W następnych latach ilość pochowanych Polaków znacznie zmniejszyła się, być może dlatego, że problem jeńców polskich przestał istnieć na skutek wymuszania na nich zrzekania się praw jenieckich. I tak: w 1941 r. pochowano 5 polskich jeńców; w 1942 r. - 3 /w tym pułkownika Ignacego Misiąga - zmarł 24 stycznia/; w 1943 r. - 3, w 1944 r. - 8. Trzeba też wspomnieć, że były to lata, kiedy hitlerowcy zaczęli śladzić mordowania jeńców i nie zawsze zgony miały odbicie w dokumentach omentarnych.

Od maja 1941 r. na omentarzu grzebano nową grupę narodowościową - Serbów. Od tego czasu w dokumentach omentarnych nazwiska serbskie przeplatają się z francuskimi, flamandzkimi i arabskimi. 15 września 1941 r. zanotowane nazwiska czterech jeńców radzieckich. Od tej pory w zapisach brak ciągłości.

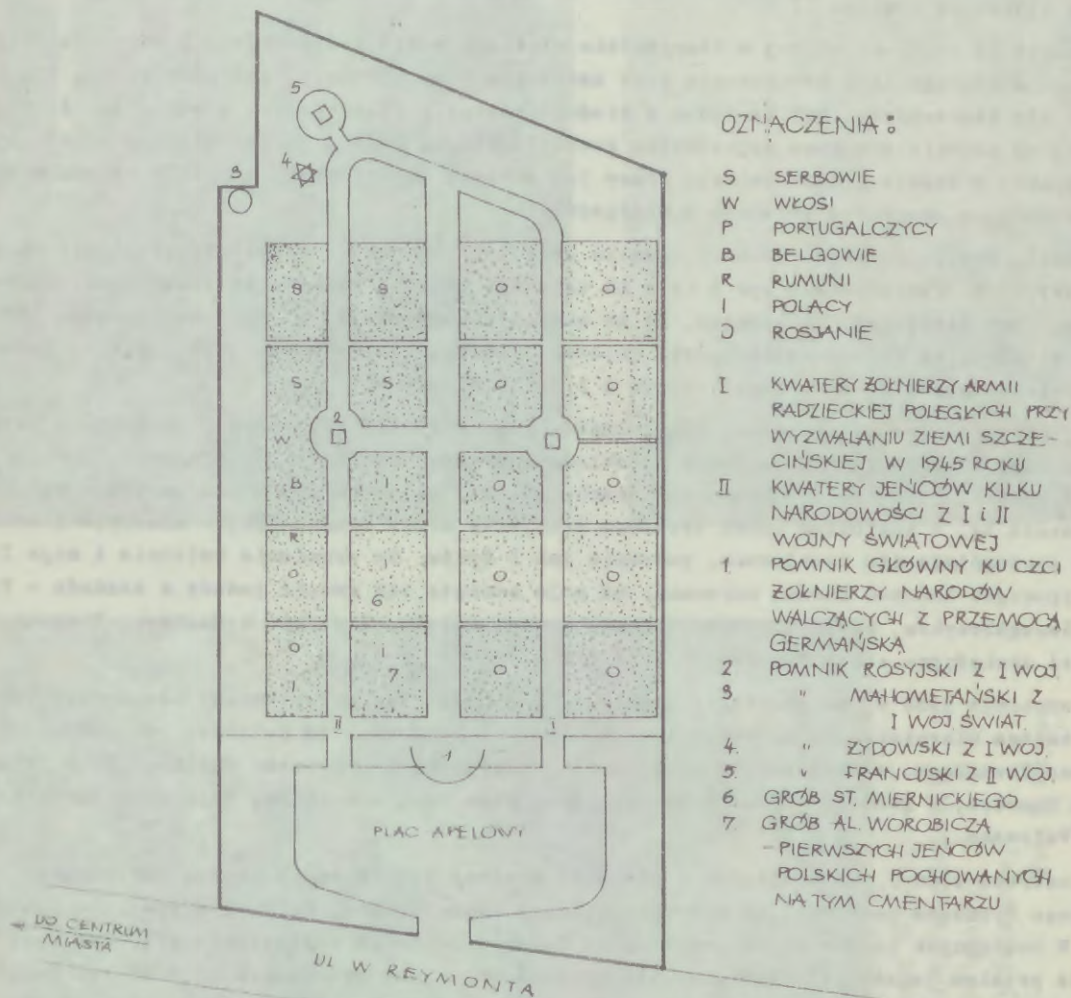
Trudno stwierdzić ilu zmarłych i zamordowanych jeńców pochowano na omentarzu stargardzkim. Przy pomocy niepełnej, ściśle tajnej dokumentacji niemieckiej udało się tylko częściowo ustalić nazwiska jeńców, m.in. 68 francuskich i 13 marokańskich.

Tajne akta zachowały się tylko dlatego, że na początku 1945 r. mieszkańiec Stargardu znalazł przypadkowo i zachował teczkę tekturową z dokumentami. Teczka nikt się nie interesował, aż w 1950 r. dowiedział się o niej pełnomocnik PCK w Stargardzie i przekazał do Archiwum Zarządu Głównego PCK, gdzie znajduje się pod nr 19.880.

Nikt też nie zna prawdziwej liczby jeńców zmarłych i zamordowanych w Stalagu II D. Większość ofiar nie zaweziono na cmentarz, a grzebano we wspólnych mogiłach w pobliżu obozu. W 1942 i 1943 r. jeńcy radzieccy wywozili z terenu obozu wózkami swoich zmarłych współtowarzyszy niedoli ul. Szczecińską na miejsce pochowania w polu, poza obozem koło wsi Lipki.

Różne numery oflagów i stalagów pochowanych jeńców świadczą, że przebywali oni w innych obozach, zanim znaleźli się w obozie w Stargardzie.

SZKIC MIĘDZYNARODOWEGO CMENTARZA WOJENNEGO W STARGARDZIE

OPRAC. W. STANISŁAWSKI, RYS. ANDRZEJEWSKI

Pomnik ku czci jeńców francuskich

Z czasów II wojny światowej pochodzi pomnik o ciekawym wyglądzie. Wystawiony on został przez jeńców francuskich ze Stalagu II D dla upamiętnienia zmarłych kolegów w niewoli, o czym świadczy napis: "1939-1940 Les prisonniers de Guerre française du stalag II D a Leurs Camarades morts en captivité". Napis z tyłu pomnika jest cytatem: "Niech im świeci wieczne światło" / "Que l'éternelle lumière les éclaire" /.

Na froncie pomnika znajduje się płaskorzeźba przedstawiająca znak faszystów francuskich. Wykuto go w różowym granicie. Granit w trzech miejscach jest uszkodzony od kul. Płaskorzeźba nawiązuje do topora i różg liktoryjskich /fasces/ - odznaki najwyższej władzy w starożyt-

nym Rzymie. Przedstawia on dwa topory przylegające do buławy z gwiazdkami zamiast pęta różg,, jak to używali liktorowie, członkowie honorowej straży przy najwyższych dostojnikach w Rzymie. Symbol ten używany był za czasów Pétaina, szefa rządu francuskiego prowadzącego politykę kolaboracji z hitlerowskimi Niemcami. Podobnego symbolu używali faszyci włoscy. Znak ten wywołał wielkie zdziwienie delegacji byłych jeńców francuskich, zwiedzających ten cmentarz w 1967 r.

Dzisiaj płaskorzeźbę można uznać jako dokument historyczny a nawet zabytkowy, ponieważ została ona umieszczona na jedynym pomniku jeńców z II wojny światowej na tym cmentarzu, na którego ustawienie niewątpliwie wyrazili zgodę faszyci niemieccy w dowód wdzięczności za współpracę. Wiadomo też, że wśród jeńców francuskich prowadzona była przez delegatów Pétaina w obozach specjalna akcja werbunkowa na rzecz kolaboracji z hitlerowcami.

Pomnik ze znakiem faszystów francuskich nie powinien być publikowany w "Przewodniku po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa" wydanym w roku 1966 przez Radę Ochrony Pomników Walk i Męczeństwa /zdjęcie nr 294/ oraz w zbiorze albumowym pocztówek pomników województwa szczecińskiego, gdzie znak ten bardzo wyraźnie jest widoczny. Koniecznym jest umieszczenie pod zdjęciami odpowiedniego wyjaśnienia.

OKRES POWOJENNY

Ekshumacja

W 1952 r. Międzynarodowy Cmentarz Wojenny w Stargardzie został powiększony o 100 % i liczy obecnie 1,27 ha powierzchni. Ekshumowano na nim żołnierzy radzieckich przeważnie z oddziałów 47 i 61 Armii I Frontu Białoruskiego poległych na froncie w 1945 r.

Przywożono tutaj prochy żołnierzy z prowizorycznych omentarzy wojskowych i indywidualnych mogił oraz zbiorowych grobów z różnych miejscowości powiatu stargardzkiego i pyrzyckiego /w ówczesnych granicach administracyjnych/. Mogiły poszukiwane były na podstawie dokładnych szkiców lub zapisów na mapach sztabowych sporządzonych przez żołnierzy radzieckich w czasie wojny, udostępnionych później naszej administracji, jak również na podstawie uzyskanych informacji z gminnych rad narodowych.

Miejsce, z których przywożono prochy poległych na Cmentarz Międzynarodowy, było bardzo dużo. Wymieniono tutaj tylko te, z których ekshumowano powyżej 10 żołnierzy, a których nazwiska nie zostały zidentyfikowane.

powiat stargardzki

Stargard - omentarz przy ul. Żołnierza	- 488
/847/ - omentarz za koszarami	- 206
- omentarz przy ul. Szczecińskiej	- 87
- omentarz parafialny	- 33
- Kluczewo, przy torze i pomniku	- 13
- przy Technikum Rolniczym	- 10
Tolcz - omentarz parafialny	- 113
Dalewo, ogród	- 53
Lęczycza - omentarz i ogród	- 43
Grzędzice - przy szosie koło toru	- 17
/33/ - dwie mogiły przy placu kościelnym	- 16
Nosowo, przy szosie, pole i ogród	- 25
Lipki, omentarz parafialny	- 19
Skolince, w parku i przy drodze	- 18
/obecnie pow. choszczeński/	- 18
Biała, we wsi	- 18
Barzkowice, pole i plac kościelny	- 16
Małkocin, przy majątku i stacji kolejowej	- 15
Studnica, przy kościele i przy torze	- 14
Storkowo, park PGM i w lesie	- 14
Tychowo, przy skrzyżowaniu dróg	- 15
Suchań, omentarz i przy szosie	- 13
Krapiel, z terenu byłej gromady	- 12
Zieleniewo, pole koło wsi	- 12
Wapnica, łąka przy drodze	- 12
Pęzino, PGR	- 10
Wieleń Pomorski, pola	- 10
Dobrzany, omentarz	- 10

powiat pyrzycki

Pyrzyce - były omentarz wojenny	
/716/ przy pl. Wolności	- 701
- była wieś Obojno	- 15
Babin, na polu	- 405
Lipiany - omentarz przy byłej	
/284/ ul. Stalina	- 273
- omentarz poniemiecki	- 11
Mielęcino - omentarz	- 134
Porsów - na terenie gromady	- 106
/118/ - omentarz parafialny	- 12
Łozice, przy szosie	- 115
Sobieszewo, pole przy drodze	- 84
/obecnie pow. gryfiński/	
Kłęby, pole	- 68
Ziemomysł, na terenie wsi	- 68
Dobropole, omentarz poniemiecki	- 60
Pomietów, park PGR	- 54
Zadekline, przy szosie	- 53
Barnim - na omentarzu, w parku	
i na polu	- 41
Giżyn - w ogrodzie	- 40
Ostrowica, łąka przy szosie	- 37
Swochowo, brak danych	- 35
Gleżno, przy kościele /obecnie	- 29
pow. choszczeński/	
Stróżewo, pole przy drodze	- 28
Dolice, na terenie wsi	- 27
Nadarzyn, ogród i park /obecnie	- 26
pow. myśliborskie/	
Krzemielnia, teren majątku	- 21
Piasiecznik, na terenie wsi	- 15
/obecnie pow. choszczeński/	
Smardyn, ogród i park	- 14
Płońsko - omentarz	- 11
Bralecino - na terenie wsi	- 11
Radaczewo - brak danych /obecnie	- 11
pow. choszczeński/	
Warnice - park	- 11
Tetyń - plac kościelny	- 10

Ponadto w powiecie stargardzkim ekshumowano 70 poległych żołnierzy radzieckich, których nazwiska były znane, m.in. ze Stargardu 23 z omentarza komunalnego przy al. Żołnierza i 5 z omentarza komunalnego za koszarami; 17 z Chociwla - 6 zbiorowych grobów przy skrzyżowaniu ul. Dworcowej oraz pojedyncze groby przy stacji kolejowej, przy młynie, na omentarzu i w ogrodzie przy ul. Wolności nr 1; 10 z miejscowości Sadłowo, poległych 5, 6 i 7 marca - wśród nich był kapitan Mikołaj Staratonow; 3 z terenu gminy Pęzino; po 2 z Wlechowca i Tolcza; po jednym z Kępna i Krzemienia.

O ustalonych nazwiskach z powiatu pyrzyckiego ekshumowano 257 czerwonarmistów, najwięcej z Pyrzyca. W mieście tym na pl. Wolności spoczywało 129 poległych, w tym: 3 majorów, 10 kapitanów oraz 35 leutnantów, a z omentarza przy Wąłach Chrobrego ekshumowano 100 poległych. W grupie tej było: 1 major, 8 kapitanów i 18 leutnantów. Ponadto ekshumowano 8 z Tatynia, 5 ze Swochowa, 5 z Dolic, 3 z Czarnowa, po 2 z Parsowa i Mielęcinka, po jednym z Lipian i Ostrowicy. Przy majątku w Barnimiu ekshumowany był lotnik, leutnant Aleksander Smirnow.

W czerwcu 1972 r. na omentarzu w Stargardzie przywieziono jeszcze prochy dwóch żołnierzy Wojska Polskiego poległych w 1945 r. Ekshumowano je na podwórzu w PGR Nowielin w powiecie pyrzyckim, gdzie zostały odkryte podczas wykopów budowlanych. Są to jedyni żołnierze I Armii Wojska Polskiego na tym omentarzu, gdyż nie był on przeznaczony dla poległych z tej Armii.

Modernizacja omentarza

Ostatnio omentarz zmodernizowany został w 1969 r.; roboty rozpoczęto w roku 1967. Wydane na nie blisko 2,3 mln zł, w tym ponad połowę tych sum pochłonęło urządzenie zieleni. Na pomnik wydano około 300 tys. zł., a na nagrobki 280 tys. zł.

Kwatery mogił bardzo ładnie rozplanowano, a starsze pomniki zostały włączone w jedną całość kompozycyjną. Z prawej strony są mogiły 4.623 żołnierzy Armii Radzieckiej poległych w walkach wyzwoleniczych w 1945 r., a z lewej strony znajdują się prochy 374 jeńców z dwóch ostatnich wojen /95 jeńców z I i 279 z II wojny światowej/.

Dzisiaj na omentarzu brak jest mogił 68 jeńców francuskich i 13 marokańskich z armii francuskiej. Groby zostały ekshumowane z początkiem lat pięćdziesiątych de Francji. Ekshumowano również niektóre groby włoskie oraz 7 lotników angielskich z zestrzelonego samolotu w czasie bombardowania zakładów benzyny syntetycznej w Policach. Samolot spadł po wschodniej stronie Odry w powiecie goleniowskim. Tam też lotnicy zostali pochowani. Po wojnie ekshumowano ich na omentarz do Stargardu, skąd zabrano do ojczyzny. Komisja łatwo rozpoznała ich po tabliczkach /plombach/, jakie specjalnie przymocowywano lotnikom na zębach.

Nagrobki są symboliczne i nie wykazują wszystkich pochowanych. Na kwaterze jenieckiej jest ich tylko 162 i to przeważnie z II wojny światowej.

Na omentarzu wprowadzono do grobownictwa nowe formy plastyczne; nie wyróżniono oddzielnych mogił, a nagrobki umieszczono na trawiastej płaszczyźnie obramowanej harmonijnymi rzędami róż. Tabliczki nagrobne wykonane w trzech wariantach. Na polskich grebach są krzyże z tarczami mieczy grunwaldzkich, na radzieckich pióropusze z gwiazdą, a na serbskich, włoskich, belgijskich, rumuńskich i portugalskich nagrobki kształtu owalnego.

Nad całością mogił dominuje efektowny pomnik w kształcie azurewej, półokrągłej kurtyny otaczającej kilka wierzb. Wykonany został z cementu przez rzeźbiarza Sławomira Lewińskiego i konstruktora J. Szkworka, specjalnie w ten sposób, ażeby zachować istniejący drzewostan.

Na frontonie tablica z napisem:

"Pamięci żołnierzy narodów walczących z przemocą
germańską, którzy zginęli w obozach jenieckich w
latach I i II wojny światowej.

W hołdzie żołnierzom Wojska Polskiego i Armii Ra-
dzieckiej poległym w 1945 r. w walce o wolność".

Po prawej stronie tablica z dwoma twarzami i wypisaną datą wyzwolenia Stargardu - 5 marca 1945 r.

SZCZEGÓŁOWE ZESTAWIENIE POCHOWANYCH JEŃCÓW I ŻOŁNIERZY

Jeniecy - zmarli i zamordowani

I wojna światowa.

Serbowie	-	59
Rumuni	-	24
Rosjanie	-	10
Portugalczycy	-	2

Razem: 95

II wojna światowa.

ZSRR	-	132, w tym 39 zidentyfikowanych,
Jugosłowianie	-	55, z 1941-1944 r. ze stalagów: II A, II B, II C, II D, IV D, V C;
Polacy	-	54, wziętych do niewoli w 1939 r.;
Włosi	-	22, z 1943-1944 r. ze Stalagu II D;
Belgowie	-	15, z lat 1940, 1941, 1944, 1945 ze stalagów: II A, II B, II C;
Holendrzy	-	1, z 1945 r. ekshumowany przy kościele w Nosowie, pow. starogardzki.
Razem:		279

Żołnierze - polegli w 1945 r.

ZSRR	-	4.623 ekshumowani w 1952 r., w tym 327 zidentyfikowanych,
Polacy	-	2 ekshumowanych w 1972 r.
Razem:		4.625

Ogółem - jeńców 374
żołnierszy 4.625

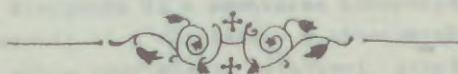
Razem: 4.999

Według obywatelstwa

Obywatelstwo	I wojna	II wojna	Razem
Rosjanie/ZSRR	10	4.755	4.765
Serbowie/Jugosłowianie	95	55	114
Polacy	-	56	56
Rumuni	24	-	24
Włosi	-	22	22
Belgowie	-	15	15
Portugalczycy	2	-	2
Holendrzy	-	1	1
Ogółem:	95	4.904	4.999

Źródła:

1. Ostrzyżek J.: Obóz jeniecki - Stalag II D w Stargardzie Szeczińskim. Przegląd Zachodnio-Pomorski 1972 nr 3, Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1972.
2. Spis żołnierzy pochowanych na Cmentarzu Międzynarodowym w Stargardzie sporządzony w dniu 13.VIII.1954 r. przez Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Stargardzie.
3. Wilczur J.: Anglosasi nie jesteście Aryjczykami. /Rozdział "Kłusne na cmentarz"/. Książka i Wiedza; Warszawa 1964.
4. Zbiór dokumentów Cmentarza Międzynarodowego, Miejski Zarząd Zieleni i Cmentarzy w Stargardzie.
5. Zestawienie ekshumowanych i pochowanych żołnierzy na Cmentarzu Międzynarodowym w Stargardzie, Wojewódzkie Zrzeszenie Gospodarki Komunalnej w Szczecinie.

Marian Gołden

ZAKŁADY PRZEMYSŁU DZIEWIARSKIEGO "LUXPOL" W STARGARDZIE

ZNACZENIE ZAKŁADÓW "LUXPOL" DLA STARGARDU

Do czasu uruchomienia Zakładów Przemysłu Dzierwiarskiego "Luxpol" rangę Stargardu wyznaczały przede wszystkim: Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, Cukrownia Kluczewo, Fabryka Mechanizmów Samochodowych "Pelme", Zakłady Chemii Gospodarczej "Pellena", Zakłady Urządzeń Mechanicznych, Powiatowa Spółdzielnia Mleczarska, Zakład Wytwórczy "Społem", Zakłady Produkcji Pasz Treściowych "Bacutil", Zakłady Przemysłu Zbożowo-Młynarskiego, POM i inne a także transport, łączność, /główny węzeł komunikacyjny województwa/, budownictwo oraz usługi dla rolniczego zaplecza. Z wyjątkiem ZW "Społem" i "Polleny" oraz małych przedsiębiorstw przemysłu spożywczego i spółdzielczości, pozostałe dysponowały w głównej mierze stanowiskami pracy przeznaczonymi dla mężczyzn. Powodowało to nie wykorzystanie siły roboczej kobiet, które w ogóle nie pracowały bądź szukały zatrudnienia poza miastem. Przedstawionej strukturze przemysłowej było podporządkowane istniejące w mieście szkolnictwo zawodowe i średnie, które przygotowywało młodzież głównie w zawodach metalowych, co nie dawało większych szans dla dziewcząt. Wymienione przesłanki społeczno-ekonomiczne przemawiały za potrzebą wybudowania w mieście zakładu o większej ilości stanowisk pracy dla występującej rezerwy aktywnych zawodowo kobiet, których wskaźnik zatrudnienia wyraźnie wzrósł po oddaniu zakładów do eksploatacji.

W roku 1967 podjęta została decyzja lokalizacji i budowy w mieście zakładów dzierwiarskich podporządkowanych przemysłowi kluczewemu o docelowej ilości 2 900 stanowisk pracy. Zakłady wybudowane w latach 1968-1971 w okresie 33 miesięcy zostały oddane do eksploatacji 30 września 1971 roku. Już w rok później, w skróconym terminie w stosunku do ustalonego cyklu, osiągnęły docelową zdolność produkcyjną. Było to osiągnięcie bardzo ważne dla załogi i kierownictwa przedsiębiorstwa, gdyż dowiedli oni, że mimo lokalizacji na terenie bez tak zwanych tradycji dzierwiarskich można osiągać zakładane efekty produkcyjne.

Udział kobiet w gospodarce społecznej powiatu stargardzkiego w 1967 roku wynosił 35%, w tym w przemyśle 32 %. Natomiast pod koniec 1972 roku wskaźnik ten wzrósł do 43 %, w tym w przemyśle do 49 %. Wynika z tego, że wybudowanie Zakładów "Luxpol" rozwiązało problem zatrudnienia nadwyżki kobiecej siły roboczej i stworzyło perspektywę zdobycia zawodu i pracy dla młodzieży.

Przedsiębiorstwo odgrywa także dużą rolę miastotwórczą. W mieście powstał zakład o nowoczesnym wyposażeniu technicznym sprowadzonym z przodujących krajów przemysłowych jak np. NRF, Włoch, Japonii, NRD i Francji. Zakłady "Luxpol" są świadectwem awansu społecznego setek ludzi, bo przecież zastosowana tutaj technika wymaga ludzi o stosunkowo wysokich kwalifikacjach, wykształceniu i wiedzy zawodowej.

Utworzenie nowych stanowisk pracy przyczyniło się do podniesienia materialnego poziomu życia poważnej części społeczeństwa miasta. Wzrósł także udział przemysłu stargardzkiego w województwie szczecińskim:

Lata	Województwo	P o w i a t	
	mln zł.	mln zł.	Udział w %
1970	25.210	2.336	9,3
1971	28.764	2.593	9,0
1972	33.047	3.300	10,0

Nowo uruchomione zakłady dzierwiarskie zdynamizowały miasto, wyraźnie zaznaczył się rozwój sieci handlowej i placówek usługowych dla ludności, przyspieszono realizację budownictwa mieszkaniowego. Wraz z budową zakładów rozpoczęto budowę żłobka, przedszkola, stołówki i dodatkowych budynków mieszkalnych, uruchomiono przychodnię lekarską, w wyniku czego miasto zostało odciążone m.in. od rozwiązania trudnych problemów uruchamiania placówek sprawujących opiekę nad dziećmi w czasie pracy zawodowej ich rodziców.

Ogólny koszt budowy Zakładów "Lupol" wyniósł 325 mln zł. z tego na obiekty przemysłowe wydano 272 mln zł., a na inwestycje towarzyszące, socjalne /żłobek, przedszkole, budynki mieszkalne, realizowany ośrodek wczasowy itp./ 54 mln zł. Przy obecnej pełnej zdolności produkcyjnej, przedsiębiorstwo w ciągu pół roku wytwarza akumulację równą poniesionym nakładom na jego budowę.

Ze względu na lokalizację, blisko centrum miasta, efektowną sylwetkę, nowoczesne metody produkcji, popularność swoich wyrobów i znaczenie jakie odgrywa w branży dziewiarskiej, jak też w Stargardzie, przedsiębiorstwo budzi duże zainteresowanie wśród mieszkańców miasta oraz przyjezdnych. W ciągu 2 lat Zakład zwiedziło około 4 tys. osób, głównie młodzieży szkolnej i grup fachowców, w tym kilkanaście wycieczek z NRD z ZSRR /około 300 osób/.

PRZEBIEG CYKLU PRODUKCYJNEGO

Zakłady "Lupol" są przedsiębiorstwem wielowydziałowym o zamkniętym i zsynchronizowanym cyklu produkcji przystosowanym do:

- snucia przędzy w postaci esnów na szpulach /tarczówkach/,
- wytwarzania dzianiny na maszynach osnowowych,
- barwienia i wykończenia dzianiny,
- konfekcjonowania wyrobów gotowych.

Podstawowym surowcem do produkcji jest przędza poliamidowa, wytwarzana w Gorzewskich Zakładach Włókien Sztucznych. Przeważająca część surowca, bo około 87 % jest dostarczana do Zakładu w postaci esnów jednolitego surowca nasnutych na tarczówce.

Osnowy z przędzy o różnej grubości, białej i kolorowej esnutej w Zakładach, jednocześnie dla uzyskania efektów paskowych pozwalają na urozmaicenie dzianin i wyrobów gotowych. Po wytworzeniu dzianiny w Wydziale Dziewiarni na maszynach osnowowych płaskich typu "Kokett" 3 i 4, dokonywany jest proces bielenia, barwienia i wykończenia w Wydziale Farbiarni. Ostatnia faza produkcji - konfekcjonowanie wyrobów, odbywa się w szwalni w zespołach szwalniczych, zorganizowanych wg nowoczesnego systemu "synchro", który jest najbardziej prawidłowy dla produkcji wyrobów wytwarzanych w dużych ilościach. Z szwalni wyroby już zapakowane w kartony dostarczane są do magazynu, a stąd rozsyłane do kilkuset odbiorców krajowych i na granicę.

WIELKOŚĆ I ASORTYMENT PRODUKCJI

Produkcja dla kraju

Zgodnie z projektem techniczno-technologicznym w ciągu roku Zakłady miały wytwarzać około 1.200 ton dzianiny. W wyniku bieżącego usprawnienia organizacji pracy, poprawy dyscypliny i zwiększenia wskaźnika wykorzystania czasu pracy oraz doskonalenia technologii wytwarzania, w roku 1973 Zakłady wyprodukowały 1.400 ton dzianiny z przeznaczeniem:

- 300 ton na sprzedaż,
- 1.100 ton na produkcję wyrobów gotowych,

w następujących grupach asortymentowych:

Bielizna /koszule męskie i chłopiące/	3,6 mln szt.;
Ubiory /bluzki damskie, pedomki, fartuszki szkolne itp./	2,4 mln szt.;

Ogółem: 6,0 mln szt.

Plan zakłada, że ogólna wartość produkcji towarowej w roku 1974 wyniesie około 1,1 mld zł.

Przedsiębiorstwo dostarcza aktualnie na rynek szeroki asortyment wyrobów w postaci koszul wizytowych i sportowych dla wszystkich grup wieku, bluzek damskich, młodzieżowych i szkolnych, fartuchów i wdzianek szkolnych, fartuszków ochronnych, sukienek z dzianin stylonowych drukowanych, pelerynek fryzjerskich itp.

Na uwagę zasługuje fakt, że Zakłady w porozumieniu z Ministerstwem Oświaty i Wychowania przygotowały kolekcję modeli nowych ubiorów ochronnych do szkoły dla dzieci i młodzieży. Wyroby te zostały przyjęte przez młodzież, rodziców i nauczycieli i są chętnie kupowane. Mają

one "zreformować" ubiór szkolny pod względem funkcjonalności, estetyki i kolorystyki. Dotychczasowe barwy granatowe zastąpiono szeroką gamą nowych kolorów /zieleni, brąz, bordo, śliwka, rudy i inne/.

Produkcja eksportowa

W chwili podejmowania decyzji o lokalizacji Zakładów, nie przewidywano produkcji wyrobów na eksport. Niemniej jednak, w wyniku pozytywnej oceny wyrobów przez przedstawicieli zagranicznych central handlowych, po uwzględnieniu możliwości produkcyjnych, Zakłady otrzymały oferty na produkcję wyrobów eksportowych.

W roku 1972 wyeksportowano 597 tys. szt. wyrobów wartości 3,8 mln zł. dewizowych, natomiast w 1973 r. eksport wyniósł 692 tys. sztuk wartości 4,5 mln zł. dewizowych do ZSRR, Francji, Anglii, Liberii i Węgier.

W roku 1974 przewidywany eksport wyrobów wyniesie 1,77 mln szt. wyrobów o wartości 10,8 mln zł. dewizowych do ZSRR, Francji i Anglii. Systematyczny postęp technologiczny i rozwój wzornictwa pozwoli w przyszłości na dalszy wzrost eksportu wyrobów.

KIERUNKI ROZWOJU WZORNICTWA

Biorąc pod uwagę, że stylon nie jest już tak modny, jak przed kilku laty oraz wzrastające wymogi odbiorców wyrobów, na bieżąco dostosowuje się asortyment produkcji do potrzeb rynku. W tym celu rozpoczęto wytwarzać wyroby z dzianin drukowanych i z mieszanek różnych przędzy, celem polepszenia właściwości użytkowe wyrobów, w szczególności ich przewiewność i higroskopijność. Wprowadzenie do produkcji stylonu w mieszaninach z innymi włóknami pozwoliło również na uzyskanie dodatkowych efektów wzorzystych i barwnych.

Aktualnie produkuje się wyroby z dzianin gładkich i wzorzystych, wielokolorowych i jednobarwnych, azurowych, warkoczykowych, typu koronkowego, plisowane, drukowane, z dzianin z połyskiem z zastosowaniem stylonu profilowanego itp. Przedsiębiorstwo, jako pierwsze w Polsce, opracowało technologię dziania i wykończenia dzianiny stylon + bawełna i w roku 1973 dostarczono na rynek kilkaset tysięcy wyrobów stylonowo bawełnianych. W okresie od rozpoczęcia działalności eksploatacyjnej przedsiębiorstwa ukończono również z wynikiem pozytywnym badanie doświadczalne wytwarzania dzianin z mieszanki przędzy: stylon + białor, a obecnie prowadzi się końcowe próby dzianin z mieszanek: torlen + bawełna, stylon + polino-sie oraz prowadzi się prace badawcze produkcji dzianiny z przędzy białorowej na maszynach osnowowych, stanowiących wyposażenie Wydziału Dzielni w Zakładach. Prowadzi się także dalsze prace doświadczalne nad zwiększeniem udziału procentowego bawełny w dzianinie oraz nad technologią ich barwienia.

Załoga przedsiębiorstwa w okresie działalności eksploatacyjnej /27 miesięcy/ opanowała produkcję 300 modeli wyrobów. Wydział Wzornictwa i Przygotowania Produkcji przygotowuje w ciągu kwartału 15 nowych wzorów dzianin i 70 modeli wyrobów, które w oparciu o zamówienie handlu wprowadzone są do produkcji masowej i dostarczane na rynek.

Dla zabezpieczenia realizacji programu rozwoju wzornictwa i dalszego unowocześniania technologii wytwarzania na lata 1974-1975 zakontraktowano kilkanaście nowoczesnych maszyn krajowych i zagranicznych /Anglia, NRD, NRF/, z których część zostanie zakupiona i uruchomiona jeszcze w roku 1974.

Ponieważ cały proces technologiczny wytwarzania dzianin do konfekcjonowania jest realizowany we własnym zakresie w Wydziale Dzielni, Zakłady wykorzystując wielkie możliwości wzornicze posiadanych maszyn osnowowych i odpowiedni dobór barwników dla wykończalności w Wydziale Farbiarni, osiągają szeroką gamę wzorów i kolorów produkowanych wyrobów i w połączeniu z innymi rodzajami przędzy.

Pod koniec 1973 roku uruchomiono specjalne sklepy w Stargardzie i Szczecinie. Mają one na celu popularyzację nowych wyrobów i prowadzenie w tym zakresie obserwacji chłonności rynku produkcji Zakładów "Luxpol" i innych przedsiębiorstw branży dziewiarskiej.

CHARAKTERYSTYKA ZAŁOGI ZAKŁADÓW

Struktura zatrudnienia wg wieku pracowników

Zakłady zatrudniają w ciągu roku przeciętnie 2.850 osób w tym:
- pracowników umysłowych 300 osób tj. 10,5 % ogólnego zatrudnienia,

- pracowników fizycznych 2.550 osób /89,5 %/,
- grupa przemysłowa wynosi 2.840 osób.

Z liczby tej przypada na:

- robotników 2.504 osoby,
- średni dozór techniczny 47 osób,
- pracowników inżyniersko-technicznych 123 osoby,
- pracowników administracyjno-biurewych 124 osób,
- i innych.

Kobiety stanowią 80 % załogi zakładów.

Załoga Zakładów jest bardzo młoda; 31 % pracowników ma do 20 lat, a udział osób w wieku od 21 do 25 lat wynosi 34 %. Łącznie te dwie podstawowe grupy obejmują aż 65 % kadry. Udział starszych grup wiekowych w przedziałach 5-letnich oraz pracowników:

- od 31 lat do 35 lat - 225 osób,
- powyżej lat 40, wynosi od 7 - 10 %.

Wykształcenie pracowników

Obecny poziom wykształcenia pracowników przedstawia się następująco:

- wyższe, głównie włókiennicze, inne techniczne i ekonomiczne - 41 osób, co stanowi 1,44% ogólnej liczby zatrudnionych,
- średnie 394 osób /13,8 %/,
- zasadnicze zawodowe 840 osób /29,5 %/,
- podstawowe 1.460 osób /51,3 %/,
- niepełne podstawowe 113 osób tj. 4,0 % ogólnej liczby zatrudnionych.

Liczby powyższe oznaczają, że 45 % załogi posiada wykształcenie ponad podstawowe, co umożliwia dobre opanowanie nowoczesnej techniki technologii oraz uzyskanie odpowiednich efektów produkcyjnych z poniesionych nakładów inwestycyjnych. Należy nadmienić, że Zakłady "Luxpol" legitymują się najkorzystniejszymi wskaźnikami w tej dziedzinie w branży dziewiarsko-podszewniczej w kraju.

Doskonalenie kwalifikacji zawodowych

W celu dalszego dopływu wykwalifikowanej kadry z wyższym wykształceniem zawiera się umowy o stypendia fundowane. Systematyczne podnoszenie kwalifikacji pracowników stanowi bardzo ważne zagadnienie w działalności przedsiębiorstwa. Szkolenie załogi zostało rozpoczęte już w początkowej fazie działalności inwestycyjnej.

Pracownicy Zakładów, którzy nie mieli ukończonej szkoły zawodowej, umiejętności zdobywali poprzez przyuczenie do zawodu w ramach szkolenia wewnątrzzakładowego, trwającego od 6 do 13 miesięcy.

W 1967 roku zorganizowano Zasadniczą Szkołę Zawodową o specjalności "szwacz dzianin". Pozwoliło to na zatrudnienie w chwili oddania przez wykonawcę pierwszej hali produkcyjnej wyszkolonych ponad 300 pracowników. Do chwili obecnej szkołę tę ukończyło 480 osób.

Obok Zasadniczej Szkoły Zawodowej, staraniem kierownictwa Zakładów w lutym 1973 roku otwarto w Stargardzie Technikum Włókiennicze dla Pracujących, w którym uzupełnia swoje kwalifikacje 70 pracowników Zakładów, absolwentów Zasadniczej Szkoły Zawodowej. Dla udogodnienia nauki pracowników, zajęcia w Technikum odbywają się w godzinach rannych i popołudniowych, co nie koliduje z ich pracą zawodową.

WARUNKI SOCJALNO-BYTOWE I WYPOCZYNU ZAŁOGI

Załodze przedsiębiorstwa stworzone dobre warunki socjalne do wydajnej pracy i właściwego wypoczynku po pracy.

Obejmują one:

- odpowiednią klimatyzację i wentylację w halach produkcyjnych i pomieszczeniach pomocniczych;
- specjalny wystrój wnętrz na wydziałach produkcyjnych i pomieszczeniach usługowych w ramach humanizacji pracy /odpowiednia kolorystyka pomieszczeń, bezbariera, kwiaty w halach produkcyjnych, w jadalniach itp., reprodukcje malarskie, propaganda wizualna, ozdobne kotary i firanki na oknach, wyposażenie w funkcjonalny sprzęt itd./;
- przestrzenne szatnie i pokoje śniadań zlokalizowane przy halach produkcyjnych;
- przychodnię lekarską zatrudniającą lekarzy o następujących specjalnościach: ginekologii /wraz z poradnią dla kobiet/, chirurgii, stomatologii, interny, okulistyki oraz fizykoterapii;
- zakładowy budynek mieszkalny o 60 mieszkaniach dla fachowców i specjalistów dziewiarstwa;
- przyzakładowe przedszkole o 160 miejscach /czynne na dwie zmiany/;
- żłobek zakładowy na ponad 100 miejsc;
- stołówka zakładowa na 800 obiadów dziennie;
- działalność kulturalno-oświatową prowadzoną przez Klub Zakładowy wraz z kawiarnią;
- zakładowe budownictwo mieszkaniowe spółdzielcze dla załogi.

Rozpoczęto budowę ośrodka wczasowego nad morzem w Mrzeżynie /pow. gryficki/ na 250 miejsc w jednym turnusie. Przewiduje się oddanie do eksploatacji tego obiektu w 1975 roku. Obecnie załoga korzysta z miejsc wczasowych w Krynioy /ponad 700 miejsc w ciągu roku/, a w okresie letnim z miejsc w domkach campingowych nad morzem w Mrzeżynie.

W ramach kompleksowych warunków wypoczynku po pracy podjęto również szeroki wachlarz poczynań społeczno-kulturalnych, a mianowicie:

- powołano Zakładowy Klub Sportowy /piłka siatkowa żeńska/;
- zakładowa organizacja PTTK organizuje wspólnie z Radą Zakładową i ZMS wysłeczki turystyczne krajowe i zagraniczne, obozy młodzieżowe i inne. /Zakład ma własny autokar marki "Jelcz"/;
- zespoły rozrywkowe w ramach Klubu Kultury "Dziwiarza" /muzyczny, wokalny, żywego słowa itp./;
- pracownie specjalistyczne /krawiecka, fotograficzna i plastyczna/;
- gabinet fryzjersko-kosmetyczny dla kobiet;
- biblioteka zakładowa z księgozbiorem liczącym ponad 7 tys. woluminów /literatura fachowa, beletrystyczna, młodzieżowa itp./;
- Klub Techniki i Racjonalizacji;
- Zakładowy Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej;
- powołano zakładowe oddziały stowarzyszeń naukowo-technicznych i ekonomicznych /NOT, Stowarzyszenie Włókienników Polskich TNOiK, PTE i inne/;
- rozwija się działalność społeczno-wychowawczą organizacji politycznych i młodzieżowych /Komitet Zakładowy PZPR, Zarząd Zakładowy ZMS zrzeszający blisko 500 członków, Związki Zawodowe, organizacje kobiece itp./.

Tak szeroko prowadzona działalność wśród załogi stwarza bardzo dobre przesłanki do stałego wzrostu wydajności pracy, kształtowanie właściwych stosunków międzyludzkich i zadowolenia z przynależności do kolektywu zakładowego oraz rozwoju aspiracji zawodowych i społeczno-kulturalnych.

notatki wydawnicze

WYDAWNICTWA TURYSTYCZNO - KRAJOZNAWCZE

pomorze

PLAN SZCZECINA. PPWK: WARSZAWA 1973. Treść turystyczną i informator opracował Czesław Piskorski. Jest to zupełnie nowa wersja planu miasta, po raz pierwszy przedstawiająca cały Szczecin /łącznie z Międzyzdrzeczem/ na jednej karcie. Oprócz mapy głównej /tradycyjne na polskich planach miast bez skali/, znajduje się plan centrów: głównego i Dąbia oraz mapa ujścia Odry. W porównaniu z wydawnictwami poprzednimi treść map uległa pewnym zmianom; dodano np.: nazwy nabrzeży portowych, małych wysepek, zatok itp., a przede wszystkim istotne dla turystów informacje jak: punkty "it", postoje taksówek, automaty telefoniczne, sanitariaty. Zrezygnowano natomiast /czy słusznie?, chociaż wymienione są w informatorze/ z przedstawienia lokalizacji kawiarni. Tekst informatora wzbogacono o elementy już wymienione oraz kasy walutowe. Legendę do planów i tytuły opracowano w 6 wersjach językowych: polskiej, angielskiej, szwedzkiej, czeskiej, niemieckiej i rosyjskiej. Dwa ostatnie języki zastosowano na planie Szczecina po raz pierwszy. Reasumując, nowe wydawnictwo kartograficzne o stolicy woj. szczecińskiego należy ocenić bardzo pozytywnie.

CHOSZCZNO - PELCZYCE - BARLINEK. Autor Czesław Piskorski PTSM: Warszawa 1973 /informator dla wycieczek młodzieżowych/, Ss 40.

rózne

BIBLIOGRAFIA TURYSTYKI POLSKIEJ DO ROKU 1972 /WYBÓR/. Antoni Jackowski: Instytut Turystyki: Warszawa 1973. Ss 304. Książka ta zasadniczo zawiera wybór materiałów, znajdujących się w tomach "Bibliografii" opublikowanych w latach 1968-72, obejmujących okres 1800-1965. Serię tą zaprezentowano na łamach "Jantarowych Szlaków" w nr 12/1972, przy okazji omawiania jednego z tomów. Materiały te uzupełniono o lata późniejsze, do 1972 r.

Tom obejmuje 3,2 tys. najważniejszych pozycji wybranych z 15 tys. dotyczących problematyki turystycznej, które ukazały się w latach 1550-1972 wg kryteriów i układu przyjętych w poprzednich pozycjach "Bibliografii". W okresie od 1899 r. wykazano także wybór najważniejszej literatury przewodniczej i podróżniczej. Nie ujęto materiałów o charakterze biograficznym. Są natomiast opisy bibliograficzne 149 periodyków turystyczno-krajoznawczych, ukazujących się w latach 1800-1972. Wyboru materiału dokonano m.in. także z 344 czasopism i wydawnictw ciągłych. Całość przedstawiono w 16 głównych działach tematycznych.

NAUKA O TURYSTYCE - SAMODZIELNĄ DYSCYPLINĄ W POLSCE LUDOWEJ. Stanisław Sobolski: Instytut Turystyki: Warszawa 1973. Ss 102. Książka składa się z następujących części: historyczny proces rozwoju nauk turystycznych w niektórych krajach Europy ze szczególnym uwzględnieniem Polski; próba analizy i oceny aktualnego stanu wiedzy o turystyce; miejsce, rola i zadania turystyki w systemie socjalistycznej gospodarki planowej i związane z nim zadania nauki; nowy etap rozwoju nauk turystycznych w Polsce; o potrzebie, warunkach, możliwościach i skutkach uznania gałęzi nauk turystycznych /turyzmu/ za wyodrębnioną dyscyplinę nauki; spojrzenie w przyszłość.

TURYSTYCZNA BAZA NOCLEGOWA W POLSCE W 1970 R. Zeszyt 2. Instytut Turystyki: Warszawa 1973. Zeszyt pierwszy ukazał się w 1967 r. i zawierał dane o bazie noclegowej w latach 1960 i 1965. Układ pozostał niezmieniony i zawiera informacje w następującym podziale strukturalnym: baza otwarta i zamknięta oraz łącznie; miejsca noclegowe w obiektach trwałych czynne cały rok i w sezonie letnim; miejsca noclegowe w obiektach lekkich; miejsca noclegowe na campingach i polach biwakowych.

Zestawienia podano wg województw, powiatów i pojedynczych miejscowości. W tabelach uwzględniono obiekty eksploatowane tylko dla celów turystycznych, eliminując placówki kolejnicze w szkołach i kwatery prywatne.

METODYKA KARTOGRAFII SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ. Lech Ratajski: PPWK: Warszawa 1973. Ss 379. Podręcznik dotyczy kartografii stosowanej a w szczególności map i atlasów o treści społeczno-gospodarczej. W problematyce tej mieszczą się także zagadnienia turystyczno-krajoznawcze. Książka składa się z 9 rozdziałów, w których autor omawia kolejno następującą tematykę: język mapy, proces czytania mapy, graficzne przedstawianie danych statystycznych, metodykę kartograficzną, zagadnienia kartometryczne, generalizację, kartograficzne metody badań, klasyfikację map społeczno-gospodarczych oraz redakcję map i atlasów tego typu. Całość jest ilustrowana licznymi wykresami i mapami, które znacznie ułatwiają korzystanie z podręcznika.

OCHRONA PRZYRODNICZEGO ŚRODOWISKA CZŁOWIEKA. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Włodzimierza Michajłowa - PAN. PWN: Warszawa 1973. Ss 798. Jest to praca zainicjowana i zaplanowana przez Władysława Szafera. Bogato ilustrowana książka składa się z 3 rozdziałów. Do każdego z nich załączone są spisy bibliograficzne. Ponadto na końcu znajdują się skorowidze: nazwisk, roślin i zwierząt. Tytuły poszczególnych części są następujące: Ochrona przyrody podstawą zachowania środowiska życia człowieka; Ochrona zasobów przyrody żywej i nieożywionej; Ochrona przyrody podstawą gospodarczej działalności człowieka; Ochrona atmosfery, zasobów wodnych i gleby; Ochrona środowiska przyrodniczego warunkiem regeneracji sił człowieka /w rozdziale tym m.in. artykuł Olafa Rogalewskiego pt.: Turystyka a ochrona przyrodniczego środowiska człowieka/; Parki narodowe, rezerваты przyrody, zabytki i pomniki przyrody.

INNE WYDAWNICTWA O POMORZU

ZMIANY W NAZEWNICTWIE MIEJSCOWOŚCI POMORZA ZACHODNIEGO PO 1945 R. Część II, województwo koszalińskie wraz z indeksem nazw przejściowych dla całego Pomorza Zachodniego. Magdalena Mazurkiewicz: Instytut Zachodniopomorski. Ośrodek Badań Naukowych Koszalińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego w Koszalinie: Szczecin 1972. Ss 317. Jest to następna część opracowania o nazewnictwie Pomorza Zachodniego. Część I pt. "Zmiany w nazewnictwie topograficznym na terenie województwa szczecińskiego od 1945-1960 r." - ukazała się w 1966 r.

ZIEMIA GRYFICKA 1970-1971. Praca zbiorowa pod redakcją Tadeusza Białeckiego - Instytut Zachodniopomorski. Gryfickie Towarzystwo Kultury: Szczecin 1973. Ss 298.

Tom I pt. "Ziemia Gryficka 1969" - ciągłego wydawnictwa Instytutu Zachodniopomorskiego, ukazał się w 1971 r. We wstępie do omawianej pozycji redaktor opracowania zapowiada, że już w 1974 roku wyjdzie pierwszy tom nowego rocznika, który będzie miał tytuł: "Komunikaty Regionu Nadmorskiego" i prezentować będzie problematykę trzech powiatów leżących nad Bałtykiem. Tak więc tom II "Ziemi Gryfickiej" jest zarazem ostatnim, wydanym w tej formie. Zawiera on m.in. następujące pozycje: R. Rogosz: Z badań archeologicznych na terenie średniowiecznego zamku w Płotach, pow. Gryfice; Z. Radacki: Zamek w Płotach; E. Ćwikliński: Godny ochrony fragment roślinności wydmowej na wybrzeżu szczecińskim. Opis dotyczy pasa wydm między Mrzeżynem a Rogowem; J. Kozaryn: Przeobrażenia społeczno-gospodarcze powiatu gryfickiego w latach 1946-1968. Próba charakterystyki. C. Piskorski: Walory i zagospodarowanie turystyczne powiatu gryfickiego; E. Koziół: Budowa geologiczna i surowce mineralne powiatu gryfickiego. Na szczególną uwagę zasługują fotografie i rysunki kościoła w Trzęsaczu wg stanu od początku XIX w. ilustrujące proces niszczenia tego obiektu.

UZDROWISKA POLSKIE /informator/. Opracowanie zbiorowe. Zjednoczenie "Uzdrowiska polskie" - Centralny Ośrodek Informacji Uzdrowiskowej. Wydawnictwo Katalogów i Cenników. Ss 365. Bogato ilustrowana książka składa się z trzech zasadniczych części: ogólnej, opisów wszystkich działających uzdrowisk oraz szczegółowych wskazań do leczenia w poszczególnych placówkach. W części ogólnej omówiono: rolę i zadania lecznictwa uzdrowiskowego, jego rys historyczny, podstawy prawne, zakres świadczeń, obecną sieć placówek i jej kierunki rozwoju oraz uprawnienia obywateli do korzystania z różnych form leczenia w uzdrowiskach. Obecnie w Polsce działają uzdrowiska w 36 miejscowościach; plany przewidują zwiększenie tej liczby do około

100 celem uzyskania bardziej równomiernego rozmieszczenia. Przewiduje się, że każda aglomeracja miejska i województwo powinny mieć na swoim terenie przynajmniej jedno uzdrowisko dla potrzeb własnych. M.in. plany rozwoju sieci uzdrowisk na terenie Polski północnej przedstawiają się następująco: woj. bydgoskie - istniejące /3/ - Ciechocinek, Inowrocław, Wieniec; przewidywane /2/ - Czerniewice, Otłoczyn; woj. gdańskie przewidywane /7/ - Białogóra, Kąty Rybackie, Kryniea Morska, Jastrzębia Góra, Jurata, Sopot, Stegna; woj. koszalińskie istniejące /2/ - Kołobrzeg, Połozyn, przewidywane /4/ - Chłopy, Dźwirzyne, Mielno, Ustronie Morskie; 1 woj. szczecińskie istniejące /2/ - Kamień Pomorski, Świnoujście, przewidywane /5/ - Dziwnów, Międzywóde, Mrzeżyno, Niechorze, Wissełka.

PRZEGLĄD CZASOPISM

Biuletyn Informacyjny nr 8. Instytut Turystyki: Warszawa 1973. Zawiera m.in. następujące pozycje: materiały z II Zielonogórskiej Konferencji Naukowej; B.Libicki: Model przestrzenny turystyki w Polsce - kilka uwag polemicznych; C.Piskorski: Problemy zagospodarowania i ruchu turystycznego obszaru pojeziernego Wyżyny Inskiej; S.Iwicki: Środowisko geograficzne w turystycznym planowaniu przestrzennym; A.Zwoliński: Typologia jezior oraz metodyka ich badań dla celów rekreacji.

Biuletyn Informacyjny nr 9. Instytut Turystyki: Warszawa 1973. Zeszyt zawiera m.in. następujące pozycje: Węzłowe problemy turystyki - z przemówienia prof.dr Zygmunta Filipowicza - dyrektora Instytutu Turystyki, wygłoszonego w Zakopanem na Sympozjum Naukowym z okazji 100-lecia zorganizowanej turystyki polskiej; J.Drzemczewski: Rozwój polskiej floty turystycznej do 1990 r.; K.Kroman: Zagospodarowanie Świnoujścia jako ośrodka krajoznawczego - tematem konferencji problemowej.

Biuletyn Informacyjny nr 1/10/. Instytut Turystyki: Warszawa 1974. Zawiera m.in. następujące pozycje: W.Beyer: Umowy uczestnictwa w wycieczkach zagranicznych, organizowanych przez polskie biura podróży; H.Schupp: Baza gastronomiczna w ośmiu wielkich ośrodkach krajoznawczych. Przedstawia wyniki analiz przeprowadzonych w 8 najatrakcyjniejszych ośrodkach krajoznawczych, m.in. Szczecinie, Toruniu i Trójmieście; Turystyka motorowa i perspektywy jej rozwoju w Polsce w latach 1973-1990; C.Piskorski: Pomorskie środowisko przyrodnicze - jego ochrona i kształtowanie; A.Zwoliński: Wstępne wyniki badań w zakresie przydatności jezior polodowcowych dla celów rekreacji.

Instytut Turystyki 1.VII.1972 - 31.XII.1973. Instytut Turystyki: Warszawa 1974. Ss 160. Wydawnictwo zawiera sprawozdanie z działalności Instytutu Turystyki od czasu jego powstania tzn. w okresie półtora roku. Pozycja omawiana dzieli się na kilka części: Wstęp, Nauka a turystyka, Działalność naukowo-badawcza, Konferencje i kontakty naukowe krajowe i zagraniczne, Dobrek instytucji przejętych przez Instytut Turystyki, Wykaz publikacji pracowników Instytutu. Spis publikacji zawiera tylko ważniejsze pozycje /łącznie 371/, które napisali głównie pracownicy naukowo-badawczy. Grupa ta pod koniec roku 1973 liczyła 120 osób.

Przegląd Zachodniopomorski 1973 nr 3. Instytut Zachodniopomorski: Szczecin 1973. Zeszyt zawiera kilka pozycji naświetlających postać Mikołaja Kopernika. Ponadto wymienić trzeba następujące materiały: K.Krzeszowski: Uługi turystyczno-wczasowe w regionie szczecińskim; K.Bobowski: Józef Wójcicki, Dzieje Polski nad Bałtykiem. KiW: Warszawa 1972 /recenzja/.

Technika i gospodarka morska 1973 nr 12. Gdańsk 1973. Na uwagę zasługuje artykuł Eugeniusza Andrzejewskiego: Warunki rozwoju turystyki nadmorskiej w Polsce na przykładzie województwa gdańskiego. Autor pisze m.in. o obecnym stanie turystyki w regionie nadmorskim: "Omawiany model /turystyki - przyp. L.S./ charakteryzuje się wyraźną asymetrią rozwoju w postaci względnie szybkiego postępu turystyki nadmorskiej i zacofania turystyki morskiej. Stan ten wynika nie tyle z braku zainteresowań tą formą ruchu, ile raczej z niedoceniań jej roli w gospodarce narodowej".

Listy Listy

Szanowny Panie Redaktorze !

W numerze 1-2/127-128/ Jantarowych Szlaków ukazała się ciekawa notatka pt. "Jeszcze o Glinie w Górach Bukowych koło Szczecina" napisana przez p.Wojciecha Lipniackiego. Informacja ta w pewnej mierze uzupełnia moje opracowanie jakie zamieściłem w Pana piśmie na tematy Glinia. Notatka jest przyjemna i podaje szczegóły dość istotne dotyczące historii Gór Bukowych i niektórych z tym obszarem związanych zjawisk

Uwaga druga dotyczy mojego określenia informującego że "Gliniec leży w Górach Bukowych p o d Szczecinem". Kolega W.Lipniacki daje do zrozumienia, iż tego rodzaju zwrot nie jest zgodny z duchem języka polskiego. Wydaje się jednakże, iż ta poprawka ohybiła. Po pierwsze dlatego, że tego rodzaju zwrot jest powszechnie używany i że nie tylko w życiu potocznym, ale i w literaturze.

By nie być gołosłownym, pozwolę sobie posłużyć się słownikiem warszawskim /Słownik języka polskiego J.Karłowicza tom IV, str. 330-332/. W tym miejscu autorzy przytaczają ponad 100 przykładów użycia przyimka "pod". Przykłady te są wzięte z pism najwybitniejszych polskich literatów m.in. z materiałów Adama Mickiewicza, który pisze m.in.: "Wyjeżdżam pod Kraków", "za miasto pod słup na wzgórek", "pod mur Nowogrodu".

Wydaje się, że przykłady te są wystarczające, ażeby mojego zwrotu nie dyskwalifikować, bowiem jest on zgodny zarówno z polszczyzną literacką, jak i potoczną.

I jeszcze jedna uwaga pod adresem już Redakcji. Myślę, że Redakcja mogłaby przed publikacją zbadać wysunięte zastrzeżenia, co pewnie w jakiejś mierze leży w interesie również czytelników. Publikowanie bowiem tego typu uwag można uznać za dydaktycznie niewłaściwe. Umacnia ono bowiem wśród czytelników przekonanie o nieścisłości poszczególnych sformułowań i to właśnie w wypadku, gdy one są należycie opracowane. A ponieważ czytelnicy nie zawsze czytają później wyjaśnienia, przez zamieszczenie tego rodzaju notatek wprowadza się pewnego rodzaju chaos pojęciowy.

Będę Koledze Redaktorowi bardzo wdzięczny i zobowiązany za zamieszczenie w ciekawie redagowanych Jantarowych Szlakach powyższego, krótkiego wyjaśnienia.

Łączę wyrazy poważania

dr Czesław Piskorski

Szczecin, dnia 12 kwietnia 1974 r.

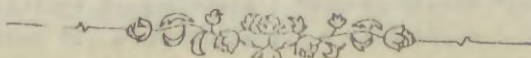
W liście przesłanym przez dr Czesława Piskorskiego opuściliśmy część dotyczącą punktu 6 - notatki Wojciecha Lipniackiego, a to z tego względu, że przez przeoczenie redakcji nie został ten ustęp skreślony z notatki na prośbę autora. Wyjaśniamy tylko, że w Wielkiej Encyklopedii Powszechnej w tomie VIII na str. 640 znajduje się następujące określenie piersnicy:

"Piersnica, /leśn./ średnica drzewa stojącego mierzona na wysokości 1,3 m nad powierzchnią ziemi /w przybliżeniu na wysokości piersi człowieka - stąd nazwa/...."

- i w tym znaczeniu została użyta ta nazwa w artykule Czesława Piskorskiego.

Otrzymaliśmy również list od Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody z Koszalina inż. Hanna T.Piszczyk, która prosi, że na str. 50 Nr 1-2 /127-128/ mylnie przez autora zostało podane, iż rezerwat kormoranów pod Przeohlewem mieści się w województwie bydgoskim, jak wynika z wyjaśnienia Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody rezerwat ten mieści się w leśnictwie Kormoran, nadleśnictwa Rzeczniça grom. Przeohlewo w powiecie człuchowskim województwa koszalińskiego.

Na zakończenie ustosunkowując się do ostatniej uwagi dr Czesława Piskorskiego redakcja w całości zgadza się ze stanowiskiem jego co do konieczności wyjaśnień wysuniętych zastrzeżeń, zarówno pomiędzy autorem jak i tym który wnosi konkretne zastrzeżenia, nie zawsze jednak możliwe to jest w czasie. Redakcja jednak dołoży wszelkich starań do uniknięcia w przyszłości podobnych sytuacji, a obecnie przeprasza autorów i czytelników.

KRONIKA

BYDGOSZCZ

Bydgoszcz. Roli PTTK w organizowaniu wypoczynku dla mieszkańców miasta poświęcono znaczną część obrad Walnego Zjazdu Oddziału Miejskiego PTTK w Bydgoszczy, który odbył się w dniu 31 marca. Prezesem Zarządu Oddziału wybrano zasłużonego działacza Henryka Skrzypińskiego.

J.K.

X X

X

Chojnice. 31 marca 1974 r. w dzień po 44 rocznicy utworzenia oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego /30.3.1930 r./ - odbył się X Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy Oddziału PTTK, na którym aktywna i zasłużona organizacja chojnicka odznaczona została Złotą Odznaką PTTK nadaną przez Zarząd Główny PTTK za zasługi w upowszechnianiu Krajoznawstwa i Turystyki.

W toku obrad, w których m.in. uczestniczyli: Zastępca Naczelnika Powiatu Henryk Pilewski oraz Naczelnik Miasta Irena Kleina delegaci dokonali oceny działalności w latach 1972-1973. Do pozytywów działania w tym okresie zaliczyć należy umocnienie organizacyjne Oddziału i znaczny napływ młodzieży pracującej co wiąże się również z rozwojem gospodarczym miasta, a zwłaszcza nowo otwartymi zakładami Chojnicką Wytwórnią Konstrukcji Stalowych i zakładami "Zremb". Wiele uwagi poświęcono w toku obrad sprawom tradycji i współczesności miasta, które w roku 1975 obchodzić będzie 700-lecie nadania praw miejskich. Pokazanie społeczeństwu kraju regionu Chojnic, będzie jednym z czołowych zadań PTTK. W roku 1974 - w ramach obchodów XXX-lecia PRL, Oddział PTTK będzie organizatorem m.in. dwóch imprez o charakterze ogólnopolskim: zlotu grzybobrania w Brusach i zlotu na polach szarzy ułańskiej pod Krejantami.

Akcentem nawiązującym do tradycji historycznych była Uchwała Zjazdu o nadanie Oddziałowi imienia Jana Karnowskiego publicysty i pisarza kaszubskiego, pierwszego prezesa Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w 1930 r.

W wyniku wyborów prezesem Oddziału został ceniony i zasłużony działacz Czesław Kukliński. Prezesem Komisji Rewizyjnej wybrano Leona Szmaglińskiego, prezesem Sądu Koleżeńkiego został dr Zdzisław Malinowski. W skład władz Oddziału wybrano również młodych aktywnych członków nowych kół zakładowych z terenu Chojnic.

J.K.

X X

X

Kruszwica. Koło Przewodników Turystycznych Nadgoplańskiego Oddziału PTTK podsumowało działalność za rok 1973. Przewodnicy Kruszwicy oprowadzili 496 wycieczek, w tym 21 społecznie. Nowy zarząd Koła, w skład którego wybrano Michała Schmunde, Irenę Wójcik, Bogdanę Pietrzaka i Bogdanę Lipińskiego przyjął do realizacji ambitny program działania na rok 1974, w którym m.in. uwzględniono oprowadzenie społecznie 20 wycieczek oraz przepracowanie 100 godzin przy adaptacji nowego budynku PTTK przy Mysiej Wieży.

J.K.

X X

X

GDYŃSK

ANTONI MALINOWSKI NIE ŻYJE

Znany, lubiany i ceniony krajoznawca Kol. Antoni Malinowski był jednym z organizatorów Oddziału Morskiego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w Gdyni w 1934 r. Został wybrany wiceprezesem tego Oddziału.

Zawsze czynny, pełen inicjatywy z zapałem organizował liczne wycieczki na "nowe" tereny dla "nowych" Gdynian. Jego wielką zasługą było wprowadzenie licznych amatorów turystyki na teren nieznanej im wówczas Kaszubszczyzny. Odkrywaliśmy nowe tereny i szlaki. Niezłe fotografował - wszystko co było nowe i ciekawe. Muzeum miasta Gdyni m.in. wzbogaciło się o cenny zbiór zdjęć-bieda budownictwa przedwojennej Gdyni.

W 1939 r. brał udział w walkach w obronie Gdyni jako kapitan i dowódca kompanii Batalionu Saperów. Ranny dostał się do niewoli. Po wojnie widzimy Go znów w Gdyni, pracuje w swoim zawodzie jako bankowiec. Pasja krajoznawcza nie odstępowała Kol. Antoniego aż do ostatnich chwil. Brał udział w pracach PTTK, szczególnie na odcinku ochrony środowiska. Tu znów jego obiektyw rejestrował relikty przyrody. Szczególnie cenny jest zespół starych drzew. Nie szczędził wysiłku, żeby dotrzeć i odnaleźć niektóre obiekty nawet znacznie oddalone. To też mimo siedemdziesięciu kilku lat wędrował ze swą małżonką po szlakach bliższych i dalszych, aż wreszcie przyszyła kolej na wielką wyprawę w daleki i nieznany świat.

Za swoją działalność krajoznawczą Antoni Malinewski był odznaczony złotą odznaką PTTK, złotą odznaką Zasłużonego Działacza Turystyki, Medalem Stulecia Turystyki Polskiej i innymi odznaczeniami PTTK.

CZEŚĆ JEGO PAMIĘCI

Polkowski

X X

X

5 LAT DZIAŁALNOŚCI KTP T R A M P Y PRZY O/PTTK STOCZNI GDAŃSKIEJ IM. LENINA

Przed 11 laty na terenie Stoczni Gdańskiej podjął działalność Oddział PTTK. Niemal od początku największe zainteresowanie budziła - obok motorowej - turystyka piesza. Rosnące szybko grono jej zwolenników zabiegało o utworzenie Klubu Turystyki Pieszej. Dzień 23 stycznia 1969 r. zapisał się trwale w historii Oddziału. Zgromadzeni na sprawozdawczo-wyborczej naradzie aktywni turystyki pieszej działacze podjęli uchwałę o powołaniu do życia Klubu Turystyki Pieszej. Pierwszym jego prezesem została kol. Anna Juskiewicz. Przez najbliższe dwa lata Klub wyrastał na groźnego konkurenta Komisji Turystyki Pieszej, by u progu następnej kadencji przejąć całkowicie jej agendy.

Niemal natychmiast Zarząd Klubu ogłosił konkurs na nazwę dla Klubu. Z wielu propozycji 20 lutego 1969 r. wybrana została nazwa STOTURPIE /autor kol. Zbigniew Tarasiewicz/, która po trzech miesiącach ustąpiła miejsca nazwie TRAMPY /autor kol. Józef Milewski/. Jesienią tegoż roku istnienie naszego Klubu zgłoszone zostało KTK Varsovia - prowadzącemu Ogólnopolską Księgę Klubów. W styczniu roku 1970 Klub Varsovia poinformował o wpisaniu we wspomnianą księgę nazwy i adresu naszego Klubu.

Nie zdążono dopełnić jeszcze wszystkich formalności organizacyjnych, a już pod opieką działaczy Klubu na trasy niedzielnych wędrowek wyruszały liczne grupy turystów. Już w ostatnich dniach marca doszło do pierwszego spotkania z elbląskim KTK Delta. Dało ono początek dorocznym spotkaniom Klubów Wybrzeża. U progu swej działalności Klub wystąpił jako współorganizator Zlotu uczniów klas VIII i VI Ogólnopolskiego Zlotu Stoczniołców. Jednocześnie przejęto od Oddziału organizację Okręgowego Zlotu Stoczniołców Piechurów. Był też Klub inicjatorem nowej imprezy okręgowej o wydźwięku patriotycznym i wychowawczym - Okręgowego Rajdu Szlakami Walki i Męczeństwa po Ziemi Gdańskiej.

Z inicjatywy Klubu i przy jego wydatnej pomocy na liczne imprezy okręgowe i ogólnopolskie udało się b.liczne grono stoczniołców. Od pierwszych dni spotykali się raz w tygodniu członkowie i sympatycy Klubu, aby snuć wspomnienia z odbytych wycieczek i wspólnie układać plany na przyszłość. Począwszy od roku 1970 Klub organizował regularnie takie imprezy jak: rajd na raty "Krajiną nadmorskich wydm, kęp i pradolin" przemianowany obecnie na "Wiosenny rajd na raty"; okręgowy Rajd "Szlakami Walk i Męczeństwa po Ziemi Gdańskiej"; okręgowy Zlot Stoczniołców Piechurów i rajd na raty "Kaszuńska Jesień", a także współuczestniczył w organizacji Ogólnopolskiego Zlotu Stoczniołców i Spotkań Klubów Wybrzeża. Na przestrzeni minionych lat było tych imprez 26, a uczestniczyło w nich około 6 600 osób.

Rok	1969	1970	1971	1972	1973
Ilość imprez	4	6	5	6	5
Ilość uczestn.	1.650	1.400	800	1.000	1.800

Uzupełnieniem przedstawionej wyżej działalności własnej był udział w rozlicznych imprezach ogólnopolskich i okręgowych.

Trwałe miejsce w rocznych planach działania znalazły m.in.: ogólnopolski 1-majowy Rajd Świętokrzyski; Sudecka Wiosna, Ogólnopolski Rajd Transportowców i Drogowców w Bieszczadach, Międzynarodowy Rajd Przyjaźni Słakami Lenina, Studencki Rajd "Pierwiosnki", Rajd Kaszubski, Nocny Rajd po Ziemi Bytowskiej i Zimowy Rajd na raty po Wysoczyźnie Elbląskiej.

Działacze naszego Klubu 56 razy prowadzili stoczniovców na trasy województwa gdańskiego, olsztyńskiego, koszalińskiego, kieleckiego, wrocławskiego, krakowskiego i rzeszowskiego. Uczestniczyło w tych wyprawach około 2.000 osób rekrutujących się ze wszystkich stoczniovców środowisk.

Rok	1969	1970	1971	1972	1973
Ilość imprez	18	9	12	9	10
Ilość uczestn.	900	400	350	150	200

Nawiązane w pierwszych dniach działalności kontakty z KTP Delta stały się początkiem ożywionej współpracy z klubami okręgu gdańskiego, a czynny udział w ogólnopolskim spotkaniu klubów pieszych w 1970 r. przyczynił się do nawiązania licznych kontaktów z wieloma klubami w kraju.

Organizacja pokaznej - w skali rocznej - ilości imprez wymaga licznego i efiarnego grona działaczy. Niezbędnym jest doskonalenie posiadanych umiejętności oraz szkolenia chętnych do pracy młodzieży. Działalności szkoleniowej poświęcono w minionym okresie wiele uwagi. Organizowane we własnym zakresie kursy przodowników TP III stopnia, strażników i społecznych opiekunów przyrody; korzystano ze szkoleń organizowanych przez Komisję Krajoznawczą Oddziału, Komisje Okręgowe czy WOIT.

Rok rodzaj uprawnień	1969	1970	1971	1972	1973
przodownik TP	15	-	-	10	-
przodownik GOT	-	-	-	2	-
organizator tur.	-	10	-	8	-
SOP i Sp.Op.Przyr.	-	-	-	-	10

Omówienie 5-letniego dorobku byłoby niepełne, gdyby pominąć ciekawsze inicjatywy i prace prowadzone przez Klub. W pamięci wieloletnich działaczy zapisali się niewątpliwie: praca z młodzieżą grupy półwłasnościowej, przekształcona w tradycję inicjatywa spotkań klubów Wybrzeża, inicjowanie imprez oraz propagowanie przez ich treści programowe walorów społeczno-wychowawczych, zamiar upamiętnienia byłego obozu koncentracyjnego w Kokoszkach i czynne działanie na rzecz miasta i społeczeństwa przez wprowadzenie prac społecznych jako elementu rajdów.

Jesteśmy przekonani, że nasz kilkuletni trud przyczynił się do przybliżenia stoczniovców społeczności walorów ojczyściej ziemi, a także rozbudził w ich sercach i umysłach potrzebę poznania rodzinnego kraju. Przekonanie to utwierdza w nas poczucie słuszności obranych kierunków działania.

X X
X

JESZCZE JEDEN KLUB PTTK

Dokładnie w przeddzień wyzwolenia Gdańska w dniu 29 marca 1974 r., dla uczczenia tej rocznicy oraz XXX-lecia PRL, powołany został do życia nowy klub PTTK. Jest nim Osiedlowy Klub Krajoznawczo-Turystyczny PTTK "GOŚCINIEC" przy Spółdzielni Mieszkaniowej "Osiedle Młodych" w Gdańsku-Oliwie.

Celem działalności tego klubu jest popularyzowanie krajoznawstwa i turystyki wśród mieszkańców osiedli: Pomorska, Wejhera i Żabianki. Klub będzie organizować przede wszystkim wycieczki piesze, a także kolarskie, wodne, motorowe oraz imprezy na orientację i inne. "Gościńiec" przewiduje też organizowanie prelekcji wraz z wyświetlaniem kelerowych przeźrocz krajoznawczych, wystawy fotografii turystycznej, udzielanie informacji krajoznawczych, quizy krajoznawcze i inne imprezy. Będzie on współpracował w tych sprawach z samorządami osiedli oraz miejscowymi szkołami i zakładami pracy.

Tymczasowa siedziba klubu znajduje się w Gdańsku-Oliwie, przy ul. Pomorskiej 86 "C" /Młodzieżowy Dom Kultury/. Zarząd Klubu stara się o uzyskanie na stałe własnego pomieszczenia w nowym osiedlu - Żabiance. Spotkania klubowe odbywają się w każdy wtorek o godz. 19. W skład zarządu "Gościńca" weszli: Cz.Skonka /przewodniczący/, E.Czabański /wiceprzewodniczący/, D. Polak /sekretarz/, B.Gałka /skarbnik/ oraz Fl.Dąbrowski, St.Gumkowski, M.Arndt i J.Piński jako członkowie.

Mimo krótkiego okresu działania klub zorganizował już szereg ciekawych imprez. Były to m.in. odczyty o Gruzji i o Słowińskim Parku Narodowym oraz wycieczki do Portu Północnego i na Pojezierze Starogardzkie. Do klubu zapisało się około 30 członków, ale liczba ta stale wzrasta.

Dlategoż SM "Osiedle Młodych" miała tylko jeden klub PTTK-KTG "Krekusy", przy Osiedlu im.J.Krasieckiego we Wrzeszczu. Obecnie wzbogaciło się ono o nowy klub, który obejmie swym działaniem głównie mieszkańców oliwskich osiedli "Osiedla Młodych".

"Gościńiec" zaprasza na piękne wycieczki oraz na miłe spotkania klubowe.

/CS/

X X

X

SZCZECIN

10.II.1974 roku odbyła się w Szczecinie uroczysta akademii w związku ze 100-leciem zorganizowanej Turystyki Polskiej. Odbyła się ona w pięknej sali Morskiego Ośrodka Kultury w Szczecinie. Przybyli zaproszeni gospodarze województwa i działacze partyjni, Przedstawiciel Sekretariatu Zarządu Głównego PTTK w Warszawie - Jerzy Eubig, prezesi ościennych Okręgów z Poznania, Koszalina i Zielonej Góry.

Uroczystość rozpoczęła się wysłuchaniem hejnału z wieży Mariackiej w Krakowie, który był kolebką Turystyki Polskiej. Przybyłych gości powitał prezes Zarządu Okręgu w Szczecinie Witold Budziński. Następnie wygłosił obszerny referat, dając na wstępie rys historyczny aż do dni dzisiejszych, ukazujący jednocześnie perspektywę rozwoju roli turystyki i wpeczynku w życiu człowieka w przyszłości.

W imieniu władz województwa przemówienie wygłosił Wicewojewoda Barczyk, oceniając pozytywnie działalność Towarzystwa; dziękując jednocześnie całemu aktywowi PTTK naszego Okręgu za wniesiony wkład w organizowanie jednej z ważnych dziedzin naszego życia, jaką jest turystyka.

Z kolei odznaczono najbardziej zasłużonych działaczy "Gryfem Pomorskim", Odznaką Zasłużonego Działacza Turystyki, Medalami Stulecia, oraz złotymi i srebrnymi odznakami PTTK i Odznaką 100-lecia Turystyki. Po części oficjalnej nastąpiła część artystyczna w wykonaniu artystów scen szczecińskich, gorąco i serdecznie przyjęta i oklaskiwana przez zebranych.

J.Czarnecki

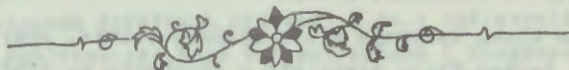
X X

X

Dnia 20 lutego 1974 r. w Klubie Dziewiarza ZPD "Luxpel" w Stargardzie nastąpiło otwarcie wystawy "Polski plakat i folder turystyczny", połączone z prelekcją pt. "Osobliwości krajoznawcze Ziemi Stargardzkiej". Wystawę przygotował z własnych zbiorów Lech Sarosiek, natomiast prelekcję wygłosił Czesław Piskorski. Ponieważ większość zgromadzonych do działacze PTTK, mówca skoncentrował się przede wszystkim na obiektach i zjawiskach krajoznawczych mało zna-

nych, ale ciekawych. Po prelekcji i prezentacji wystawy rozwinęła się ożywiona dyskusja. Powiat stargardzki pod względem turystycznym należy do najciekawszych w woj. szczecińskim, przy czym Stargard to ośrodek krajoznawczy o skali krajowej. Pomimo to rejon nie jest należycie spopularyzowany; ostatni przewodnik o mieście ukazał się w 1968 r., brak jest także albumu.

Grażyna Zajac

informacje :

turystyczne

GDAŃSK

XXII RAJD NA RATY "SZLAKIEM TWÓRCÓW LUDOWYCH" 1974 - 1975

Organizatorem XXII Rajdu na Raty jest Klub Turystów Pieszych "Bąbelki" PTTK Oddział w Gdańsku, odznaczony Złotą Odznaką PTTK. Rajd trwa od 12 maja 1974 r. do 26 października 1975 r. Rajd organizowany jest z okazji 15-lecia Klubu.

Patronat nad imprezą objęli członkowie Komitetu Honorowego: Jan Newicki, członek Klubu Turystów Pieszych "Bąbelki", Bolesław Polkowski, znany krajoznawca i honorowy członek klubu, Henryk Tomkiewicz, przewodniczący Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK, Zygmunt Wrześniewski, wybitny krajoznawca, pracownik naukowy Politechniki Gdańskiej. Komitetem organizacyjnym Rajdu z ramienia Klubu Turystów Pieszych "Bąbelki" kierują: Wiesław Karger - wiceprezes Klubu, Maria Sulimierska - kierownik Rajdu.

W Rajdzie uczestniczyć mogą turyści indywidualni i drużyny reprezentujące kluby turystyczne, koła PTTK przy zakładach pracy i inne. Drużyny winny składać się z 5-ciu osób przy czym wyniki indywidualne 3 najlepszych uczestników będą brane do punktacji końcowej. Ilość drużyn nieograniczona. Liczy się jednocześnie punktacja w klasyfikacji indywidualnej i zbiorowej. Na każdej trasie podawane będą aktualne wyniki, a pisemna informacja wręczona zostanie uczestnikom po każdym 5 etapach rajdu.

KLUB "BĄBELKI" WZYWA DO WSPÓŁZAWODNICTWA INNE KLUBY WYBRZEŻA

Rajd składa się z 15 etapów. Celem każdego z nich jest dotarcie do warsztatu twórczego artysty ludowego. Na każdej trasie przekazane zostaną uczestnikom odpowiednie informacje krajoznawcze.

Wszelkich informacji udziela sekretarz Rajdu, tel. 31-13-43, a także Kierownictwo Rajdu w każdy wtorek w siedzibie Klubu w godz. 19-20 Gdańsk, ul. Długa 45 i na niedzielnych wybieżkach Klubu.

Młodzież szkolna może uczestniczyć tylko pod opieką rodziców lub wychowawców. Uczestnicy biorą udział w Rajdzie na własny koszt i na własną odpowiedzialność. Najbardziej wytrwali uczestnicy Rajdu otrzymają upominki i dyplomy, a najlepsza drużyna specjalny puchar przejściowy, ufundowany przez KTP "Bąbelki". Puchar zdobyty 3-krotnie po kolei lub 5 razy w ogóle przechodzi na własność drużyny. Uczestnicy winni przestrzegać zaleceń służby leśnej i kierownictwa Rajdu. Wszelkie spory na tle interpretacji Regulaminu rozstrzyga przewodniczący Honorowego Komitetu Organizacyjnego.

TRASY RAJDU

12 maj 1974r.

Haft kaszubski

26 maj 1974 r.

Rysunek

23 czerwiec 1974 r.	Rzeźba ludowa
14 lipiec 1974 r.	Plecienkarstwo
19 sierpień 1974 r.	Ceramika
29 wrzesień 1974 r.	Malarstwo na szkle
27 październik 1974 r.	Miedzi rzeźbiarze kaszubscy
13 kwiecień 1975 r.	Ptasznik
18 maj 1975 r.	Pieśniarz
15 czerwiec 1975 r.	Poeta
15 lipiec 1975 r.	Motywy kaszubskie w drewnie
17 sierpień 1975 r.	Pisarz
28 wrzesień 1975 r.	Rogarz
19 październik 1975 r.	Tkactwo
26 październik 1975 r.	Kaszubskie Muzeum Ornitologiczne

Dokładne trasy wycieczki i miejsca zbiórek zostaną przesłane zgłoszonym uczestnikom Rajdu.

KOSZALIN

OGÓLNOKRAJOWA SPÓŁDZIELNIA TURYSTYCZNA

GROMADA

ODDZIAŁ WOJEWÓDZKI OST "Gromada" ul. Zwycięstwa nr 109 75-600 - KOSZALIN. /Telefony: Dyrektor 57-63, Wicedyrektor 26-19, Zespół wczasów 38-39, Zespół Turystyki 38-39, Telex. 953204. Konto: II O/M NBP Koszalin 650-6-19/, proponuje zorganizowanie wczasów wypoczynkowych we wsiach letniskowych w woj. koszalińskim.

Wczasy takie może zorganizować w Kłęczynie, Studzienicach i Jasieniu pow. Bytów, Pedgajach pow. Szczecinek, Iłowiec pow. Wałcz, Przechlewo pow. Człuchów. Są to wsie położone nad jeziorami lub rzekami, wśród lasów z dogodnymi połączeniami kolejowymi lub autobusowymi, zapewniające spokojny wypoczynek, ciszę, możliwości zbierania runa leśnego, wędkowania, wycieczek pieszych itp.

Może także udostępnić wczasy w miastach takich jak Szczecinek, Bytów, Wałcz i Okonek. Są to nieduże miasta o podobnych do wyżej podanych, walerach wypoczynkowych, jak również w innych miejscowościach woj. koszalińskiego wskazanych przez zainteresowanego.

W czasie pobytu na wczasach zapewnia:

- zakwaterowanie w 2, 3 i 4-osobowych pokojach prywatnych, czyste i ładnie urządzone,
- obfite, kaloryczne wyżywienie w stołówkach "GROMADY",
- korzystanie ze świetlic "GROMADY" wyposażonych w telewizor, radio, adapter, gry i prasę,
- prowadzenie działalności kulturalno-rozrywkowej - odczyty, kino, wieczorki taneczne, imprezy dla dzieci,
- organizowanie /odpłatnie/ wycieczek krajoznawczych - między innymi nad morzem.

Przybliżony koszt jednego skierowania 14-dniowego wynosi od 1.100 do 1.300 zł. w zależności od standardu kwater. Szczegółową kalkulację kosztów skierowania przesyła na życzenie zainteresowanego. Turnusy wczasowe mogą trwać od maja do września włącznie, konkretne terminy - do ustalenia.

Dalszych szczegółowych informacji mogą udzielić, zarówno Oddział Wojewódzki jak i Ekspozytura Powiatowe. BYTÓW ul. Ar.Ludowej 3, tel. 386. CZŁUCHÓW ul. Żymierskiego 15, tel.534.

KOŁOBRZEG ul. Zwycięzców tel. 32-77, 39-55. POLCZYN-ZDRÓJ ul. Grunwaldzka 8, tel. 394. SŁAWNO ul. Świerczewskiego 2, tel. 31-12. SŁUPSK ul. Wojska Polskiego 1, tel. 62-10, 57-97. SZCZECINEK pl. Wolności 1, tel. 25-36. WALCZ ul. Kilińskich.

A oto jeden z naszych ośrodków: Komnino.

Komnino jest przysiółkiem wsi Czyste w powiecie słupskim. Liczy około 120 mieszkańców. Leży na trasie Słupsk-Smardzino-Puck w odległości 20 km na północ od Słupska. Ośrodek "Gromady" w Komninie mieści się w wyremontowanym osiemnastowiecznym pałacyku. Obiekt jest dwukondygnacyjny, skanalizowany, posiada centralne ogrzewanie, otoczony jest dużym parkiem i sadem. Na placu przed obiektem jest boisko piłki siatkowej, utwardzone miejsce otoczone ławkami, na którym mogą odbywać się gawędy, spotkania, wieczorki taneczne, ogniska itp. Plac, park i sad obejmują 5 ha. Teren ośrodka jest ogrodzony.

Ośrodek posiada pokoje od dwu do dziesięciu osób. Na każdej kondygnacji znajdują się umywalnie, natryski i WC. Cena noclegu wynosi od 20 do 40,- zł. za łóżko. Jadalnia mieści jednorazowo 120 osób. Jest świetlica i sala telewizyjna. We wsi jest sklep, a w ośrodku kiosk spożywczy. Na miejscu jest przystanek PKS. Najbliższa stacja kolejowa to Słupsk. Klimat Komnina jest wybitnie morski. Wiosna późniejsza, lato ciepłe o przeciętnej temperaturze + 18°C. Jesień długa, pogodna, ciepła. Silne nasłonecznienie z uwagi na bliskość dużych powierzchni wody. Powietrze jest czyste żywiczne.

Jakie są walory turystyczne Komnina i okolic?

Wokół rozciągają się rozległe łąki i lasy. W odległości 2,5 km znajduje się jezioro Gardno o powierzchni 25 km² - ósme co do wielkości jezioro w Polsce. Na jeziorze znajduje się kamienna wyspa, siedlisko dzikiego ptactwa. Z wyspą wiąże się liczne legendy. Po jeziorze kursuje w lecie statek spacerowy łączący wieś Gardną z Rowami. Do morza jest z Komnina w prostej linii 7 km, drogami polnymi 11 km, a szesą do nadmorskiej wsi Rowy - 14 km. Komnino leży na obrzeżu Słowińskiego Parku Narodowego w skład którego wchodzi m.in. jezioro Lebsko - o powierzchni 75,3 km² - trzecie co do wielkości jezioro w Polsce, ruchome wydmy nadmorskie - unikat w skali europejskiej, muzeum ornitologiczne w Smardzynie i muzeum - skansen słowiński we wsi Kluki.

W odległości 5 km od Komnina jest wieś Gardna Wielka, której początki sięgają XII wieku. We wsi znajduje się zabytkowy kościółek z XVII wieku. W tym czasie żył tam i działał paster Michał Mostnik - twórca katechizmu w dialekcie słowińskim. Pięć km dalej leży wieś Smardzino, w której w XVII wieku mieszkała księżna Anna de Croy, siostra władcy Pomorza Zachodniego, księcia Bogusława XIV-opiekunka ludności słowińskiej. Przez Smardzino płynie rzeka Łupawa, która przepływa przez jez. Gardno, a następnie wpada do Bałtyku. Obok Smardzina znajduje się Rowokół - góra porośnięta lasem sosnowym, wznosząca się 115 m n.p.m. Jest to najwyższe wzniesienie w okolicy niegdyś miejsce kultu religijnego Sławińców. Z Rowokołu, przy dobrej pogodzie, przez lunetę polewą można dojrzeć brzegi Szwecji.

Ośrodek "Gromady" w Komninie może być wykorzystany na urządzenie wczasów, obozów i innych imprez. Ceny noclegów i pełnego wyżywienia - do ustalenia z zainteresowanymi. Do dyspozycji wczasowiczów może być podstawiony - na stałe lub na określone godziny - autokar "Gromady". Zarówno Oddział "Gromady" w Koszalinie ul. Zwycięstwa 109 tel. 226-19, 238-39, jak też Ekspozytura w Słupsku ul. Wojska Polskiego 1 tel. 62-10, 57-97, i Ośrodek w Komninie - p-ta Gardna Wielka - 76-213, udzielią wyczerpujących informacji pisemnych i telefonicznych, prześlą folderki o Komninie, oraz szczegółowe programy i kalkulacje - stosownie do życzeń zainteresowanych.

Zapraszamy na spokojny, cichy, przyjemny wypoczynek do Ośrodka "Gromady" w Komninie!

B.K.

----- " -----

W numerze następnym biuletynu Nr 6/132/ czerwiec 1974 r. ukażą się między innymi następujące artykuły: Wojciecha Lipniackiego - O współczesne oblicze przewodników turystycznych; artykuły o Kruszwicy; Marka Sperskiego - Szlaki wodne województwa bydgoskiego; Jerzego Buzynskiego - Turystyczne szlaki piesze województwa szczecińskiego - część II-ga; Władysława Wędzińskiego - Budowle hydrotechniczne w województwie gdańskim oraz jak zwykle notatki wydawnicze, kronika i informacje.

różne

ODZNAKI TURYSTYKI KWALIFIKOWANEJ PTTK

ODZNAKA TURYSTYKI PIESZEJ - OTP

Odznaka Turystyki Pieszej jest odznaką kilkustopniową. O tę odznakę może ubiegać się każdy, kto ukończył 10 lat życia i spełni warunki przewidziane w regulaminie. Odznaka Turystyki Pieszej ustanowiona jest w trzech kategoriach: I - popularna OTP /bez stopni/; II - mała OTP w stopniach: brązowym, srebrnym i złotym; III - duża OTP w stopniach: srebrnym i złotym.

POPULARNA OTP

MAŁA OTP

DUŻA OTP

OTP zdobywać można jedynie na terenie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Na OTP zalicza się kilometry /1 pkt. za 1 km/ przebyte na wycieczkach pieszych, oraz punkty /zgodnie ze Spisem stanowiącym załącznik do regulaminu/ za zwiedzanie miejscowości. Ilość punktów uzyskanych za zwiedzanie miejscowości jest zaliczana do 20 % punktów wymaganych dla danego stopnia odznaki, za zwiedzanie tej samej miejscowości otrzymuje się punkty tylko jeden raz, nie zalicza się zwiedzania miejsc stałego zamieszkania. Za wycieczki przebyte w okresie zimowym /I.II - 31.III/ przysługuje premia w wysokości 10 % przebytych kilometrów, wycieczki te w tym okresie mogą być również odbyte na nartach ale wyłącznie na terenie nizinnym. Wycieczki górskie mogą być zaliczane na OTP do wysokości 20 % punktów wymaganych dla danego stopnia odznaki przy jednoczesnym złożeniu oświadczenia, że te punkty nie były zaliczane na GOT /1 pkt. GOT = 1 pkt. OTP/.

Podstawą przyznania OTP popularnej i małej oraz zaliczanie norm na odznakę "Za wytrwałość w TP" jest książeczka wycieczek pieszych. Trasa wycieczki /rajdu/ powinna być szczegółowo wpisana do książeczki i poświadczona przez przewodnika TP względnie przewodnika PTTK, nauczyciela lub kierownika wycieczki organizowanej przez zakład prowadzący wycieczkę. Wycieczki indywidualne powinny być poświadczane w książeczce przez wszelkiego rodzaju urzędy, instytucje, zakłady itd., z podaniem daty przejścia przez daną miejscowość. Jako górną granicę kilometrażu przejścia dziennego przyjmuje się dla młodzieży do 15 lat - 20 km, dla pozostałych 30 km,

Popularna OTP jest przyznawana za uzyskanie w dowolnym okresie czasu 60 pkt. Dla uzyskania odznaki w kategorii małej OTP należy zdobyć 100 pkt. dla stopnia brązowego, 250 pkt. dla srebrnego i 500 pkt. dla złotego. Przy tym OTP w stopniu brązowym można zdobywać w ciągu jednego roku /12 miesięcy/ od daty pierwszej wycieczki. OTP w stopniu srebrnym w ciągu 2 lat /24 miesięcy/ i co najmniej na terenie dwóch województw: w województwie w którym zdobywający nie mieszka należy zdobyć 50 pkt. /w tym najwyżej 10 pkt. za zwiedzanie miejscowości/, obowiązuje przy tym 1 wycieczka 3-dniowa. OTP w stopniu złotym w ciągu 3 lat /36 miesięcy/ na obszarze co najmniej 3-ech województw /w województwach w których zdobywający nie mieszka należy zdobyć 100 pkt. w tym najwyżej 20 pkt. za zwiedzanie miejscowości/. Obowiązuje jedna wycieczka 5-dniowa lub dwie 3-dniowe. OTP małą zdobywa się w kolejności stopni. W jednym roku można zdobyć OTP małą tylko w stopniu brązowym i srebrnym. OTP małą przyznają Okręgowe Komisje Turystyki Pieszej. Na mocy uprawnień nadanych przez Komisję Turystyki Pieszej Zarządu Głównego PTTK również i oddziałowe komisje.

Dużą OTP w stopniu srebrnym może uzyskać ten kto posiada małą złotą a przebył dwa szlaki wskazane przez KTP. ZG-PTTK o długości co najmniej 150 km każdy. Odznakę tę można zdobywać w ciągu trzech lat, każdy ze szlaków powinien być przebyty w czasie jednej nieprzerwanej wycieczki. Dużą OTP w stopniu złotym zdobywa ten kto posiada dużą srebrną i przejdzie dwa opracowane przez siebie szlaki o długości co najmniej 200 km każdy. Odznakę tę można zdobywać w ciągu trzech lat. OTP dużą przyznaje Komisja Turystyki Pieszej Z.Gł. PTTK.

Odznakę "Za Wytrwałość w Turystyce Pieszej" mogą zdobywać posiadacze OTP dużej oraz OTP małej w stopniu złotym. Odznakę zdobywa się przez wielokrotne powtarzanie normy przewidzianej dla którejkolwiek OTP /poza popularną/. Posiadacz małej złotej OTP zdobywa odznakę po uzyskaniu 9 norm; dużej srebrnej - 7 norm, a dużej złotej - 5 norm. W ciągu roku kalendarzowego moż-

na zdobyć tylko jedną normę. Dla uzyskania normy należy książeczkę wycieczek pieszych przesłać do weryfikacji do dnia 31 stycznia następnego roku, do Komisji Turystyki Pieszej Zarządu Głównego PTTK ul. Senatorska 11. 00-075 - Warszawa.

Wykazy miejscowości punktowanych OTP oraz tras przewidzianych dla zdobycia OTP dużej srebrnej zawierają regulaminy turystyki pieszej PTTK.

Przedownik Turystyki Pieszej PTTK jest inicjatorem rozwoju krajoznawstwa i turystyki, czynnym społecznym działaczem, organizatorem turystyki. Są ustalone 3 stopnie Przedowników Turystyki Pieszej: III, II i I stopnie. Przedownikiem TP III stopnia może zostać kandydat, który jest członkiem PTTK, ma ukończone 18 lat, posiada małą OTP w stopniu srebrnym, odbył odpowiednie szkolenie i poddany został sprawdzeniu wymaganych wiadomości i poza tym spełnia szereg innych warunków podobnie tak jak przy uzyskiwaniu uprawnień Przedowników GOT. Przedownik TP III stopnia posiada uprawnienie na jedno województwo /odznaka niebieska/. Przedownikiem II stopnia, może zostać ten kto był co najmniej przez 2 lata przedownikiem III stopnia, ma małą OTP stopnia złotego. Przedownik ten posiada uprawnienia na obszar kilku województw wymienionych w legitymacji przedownickiej /odznaka żółta/. Przedownikiem I stopnia może zostać ten kto ma dużą OTP stopnia srebrnego co najmniej przez 2 lata był przedownikiem II stopnia. Przedownik ten posiada uprawnienia na obszar całego kraju /odznaka biała/. Przedowników TP mianuje komisja Turystyki Pieszej ZG PTTK na wniosek Okręgowych Komisji Turystyki Pieszej lub z własnej inicjatywy. Uprawnienia przedownickie trwają przez okres 2 lat, przedłużenie uprawnień należy do KTP ZG PTTK.

Ostatnie zostały zgłoszone poprawki do regulaminu OTP, które prawdopodobnie zostaną zatwierdzone, a oto istotne zmiany: nie zalicza się obszary i wycieczki punktowane w regulaminie GOT z wyjątkiem wycieczek z terenu Gór Świętokrzyskich i rejonu Ślący /Dolny Śląsk/; nie otrzymuje się dodatkowej premii za odbycie wycieczek w okresie zimowym /1.2 - 31.03/ oraz nie zalicza się wycieczki odbytej na nartach; nie ma ustalonego ogólnego procentu jakie maksimum punktów uzyskiwanych za zwiedzanie miejscowości punktowanych, ale ilość punktów jest podawana przy każdej odznace i tak: przy zdobywaniu popularnej ilość punktów za zwiedzanie miejscowości nie może przekroczyć 15 pkt., przy małej OTP, brązowej - 20 pkt., srebrnej - 50 pkt. i złotej - 100 pkt.

TURYSTYCZNA ODZNAKA KAJAKOWA - TOK

Turystyczna Odznaka Kajakowa jest odznaką pięciostopniową; popularna, brązowa, srebrna, złota i duża złota. O przyznanie tej odznaki może ubiegać się każdy obywatel PRL lub też innego państwa po ukończeniu 12 roku życia, który posiada umiejętność pływania oraz spełni warunki określone w regulaminie TOK.

Turystyczną odznakę kajakową nadaje się za wycieczki turystyczne odbyte w kajaku lub kanadyjce przy użyciu wiosel, żagla lub napędu mechanicznego. Punktacja za 1 km szlaku wodnego przyznaje się na wodzie bieżącej z prądem 1 pkt., na wodzie stojącej - 2 pkt., na wodzie pod prąd - 3 pkt., na rzece górskiej - 4 pkt. O ile odcinki zostają przebyte przy użyciu napędu mechanicznego lub na holu obcym na wodach nizinnych punktacja zmienia się: za 4 km na wodzie bieżącej z prądem - 1 pkt., za 3 km na wodzie stojącej - 1 pkt. i za 2 km na wodzie pod prąd - 1 pkt. Najdłuższy etap dzienny na rzece nizinnej lub wodzie stojącej nie może przekraczać 40 km, na rzece górskiej - 60 km.

Dla uzyskania poszczególnych stopni należy spełnić następujące warunki:

Stopień TOK	Ilość punktów		Czasokres zdobywania punktów
	I kat. wieku 18-45 lat	II kat. wieku 12-17 lat pow. 45	
I Popularny	150	150	w jednym sezonie
II Brązowy	300	225	nie dłużej niż dwa sezony
III Srebrny	900	675	nie dłużej niż pięć sezonów
IV Złoty	1.800	1.350	nie krócej niż dwa sezony
V Duży Złoty	3.600	2.700	nie krócej niż dwa sezony

Odnaka stopnia II brązowego może być przyznana w pierwszym roku pływania bez konieczności posiadania odznaki stopnia I popularnego w przypadku uzyskania 450 pkt. dla pierwszej kategorii wieku, względnie 375 pkt. dla drugiej. Dla zdobycia odznaki stopnia III srebrnego wymaga się odbycia co najmniej dwóch wycieczek siedmiodniowych lub jednej dziesięciodniowej oraz przepłynięcia przynajmniej dwóch szlaków nizinnych. Dla zdobycia odznaki stopnia IV złotego wymaga się odbycia jednej wędrówki czternastodniowej, przepłynięcia jednego z górskich szlaków oraz trzech nizinnych szlaków poprzednie nie przebytych. Dla zdobycia odznaki stopnia V dużego złotego obowiązuje przebycie dotychczas nie zaliczonych trzech szlaków górskich i pięciu szlaków nizinnych.

TOK stopnia dużego złotego może być przyznana wielokrotnie. Dla jej ponownego przyznania należy uzyskać dla pierwszej kategorii wieku 3.600 punktów, a dla drugiej kategorii 2.700 punktów w okresie nie krótszym niż dwa sezony, przy czym zezwala się na powtarzanie dotychczas zaliczonych szlaków górskich.

SZLAKI OBOWIĄZUJĄCE

Szlaki nizinne: obowiązującym szlakiem nizinnym jest taki odcinek dowolnej rzeki, dorzecza lub pojezierza, po przepłynięciu którego ubiegający się o dany stopień TOK uzyska minimum 200 punktów.

Szlaki górskie: 1. Rzeka Biała - z Grzybowa do Ruchowa. 2. Rzeka Bober - z Lwówka Śl. do Żagania 1 z Żagania do Dychewa. 3. Rzeka Dunajec - z Nowego Targu do Nowego Sącza. 4. Rzeka Piślka - z Kasztanowa do ujścia Drwocy Warm. 5. Rzeka Poprad - z Muszyny do ujścia. 6. Rzeka Raba - z Myślenio do Litkowa. 7. Rzeka Radunia - od jez. Ostrzyckiego do Zapory Rutki. 8. Rzeka Rapa - z Gorlic do Jasła. 9. Rzeka San - z Sanoku do Przemyśla. 10. Rzeka Skawa - ze Skawio do Zatoru. 11. Rzeka Soła - z Żywca do Oświęcimia. 12. Rzeka Wisłok - z Frysztaku do Rzeszowa. 13. Rzeka Wisłoka - z Jasła do Pilzna. 14. Rzeka Wel - z Lidzbarka do jez. Tylickiego.

Obowiązuje obliczanie punktów wyłącznie wg. publikacji Brenisława Jastrzębskiego - "Turystyczne Szlaki Wodne Polski" z zaznaczeniem w Książeczce Turysty-Kajakowca "SZLAK OBOWIĄZKOWY" i podaniem numeru szlaku.

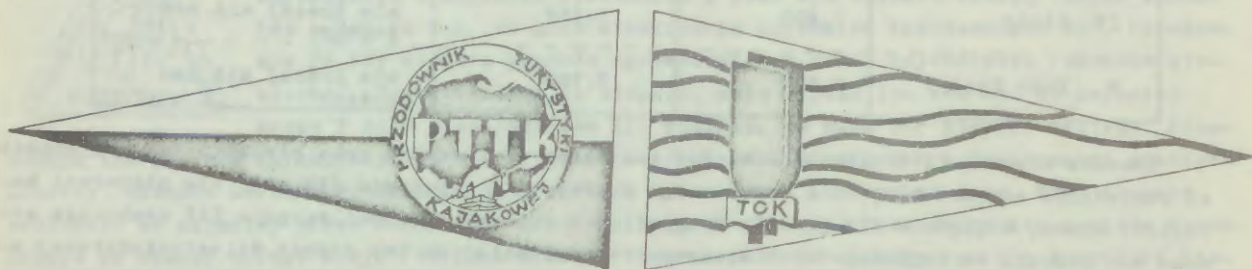
Turystyczną Odnakę Kajakową /TOK/ nadaje się za wycieczki turystyczne odbyte w kajaku lub kanadyjce przy użyciu wiosel, żagla lub napędu mechanicznego. Podstawą do ubiegania się o Turystyczną Odnakę Kajakową są wycieczki odbyte na wodach śródlądowych krajowych i zagranicznych, punktowane wg. zasad podanych w regulaminie. Dla wpływów organizowanych przez PTTK za granicami kraju, punktacja jest każdorazowo ustalana przez Komisję Turystyki Kajakowej ZG PTTK i ogłaszana w komunikacie; wycieczki zagraniczne organizowane indywidualnie punktują wyłącznie Komisja Turystyki Kajakowej ZG PTTK. Punktację za wycieczki zagraniczne organizowane indywidualnie lub przez inne organizacje niż PTTK, zatwierdza Komisja Turystyki Kajakowej ZG PTTK.

Odnakę zdobywa się wg. kolejności stopni. Zdobywanie TOK zaczyna się od stopnia popularnego. W okresie ubiegania się o dany stopień odznaki 100 % punktów przyznaje się tylko za pierwsze przepłynięcie szlaku wodnego. Za powtórne przepłynięcia szlaku przyznaje się 50 %

punktów. Za przepłynięcia tego samego szlaku po raz trzeci, punktów nie przyznaje się. Przepłynięcie tego samego szlaku w odwrotnym kierunku nie uważa się za jego powtórzenie. Uczestnikom imprez międzynarodowych, centralnych i ogólnopolskich umieszczonych w Kalendarzu Turystycznym Imprez Kajakowych PTTK, zalicza się za następne przepłynięcie tego samego szlaku 100 % punktów. Przedownikiem Turystyki Kajakowej organizującym imprezy kajakowe /klubowe, oddziałowe, okręgowe, ogólnopolskie, centralne i międzynarodowe/ zalicza się za następne przepłynięcie tego samego szlaku 100 % punktów pod warunkiem potwierdzenia przez Okręgową Komisję Turystyki Kajakowej.

Ubiegający się o Odznakę zobowiązany jest w zasadzie przedłożyć Książeczkę Turysty-Kajakowca właściwej Okręgowej Komisji Turystyki Kajakowej.

Książeczki te winny być przedłożone do weryfikacji obowiązkowo w terminie do 31 grudnia każdego roku. Zakończenie weryfikacji i zwrot nadesłanych Książeczek Turysty-Kajakowca winien nastąpić najpóźniej do 31 marca każdego roku. Każda wycieczka winna być potwierdzona w Książeczce Turysty-Kajakowca przez Przedownika Turystyki Kajakowej czytelnym podpisem oraz numerem legitymacji i posiadanym stopniem przedownickim. Odbycie wycieczki, względnie spływu zorganizowanego przez PTTK lub inną organizację może również potwierdzić organizator imprezy wklejką względnie pieczętą z podaniem nazwy imprezy, daty, trasy i ilości punktów na TOK. O ile udział w wycieczce zorganizowanej lub indywidualnej nie może być stwierdzony jak wyżej, należy uzyskać poświadczenie na trasie w formie pieczętek, podpisów i dat przez: Przedowników Turystyki Kajakowej spotkanych na szlaku, Milicję Obywatelską, kierownictwo schronisk i stano, organizacje społeczne, urzędy i instytucje, punkty handlu społecznego. Celem uwierzygodnienia przebycia szlaku - w zależności od jego długości - należy uzyskać od 3 do 7 pieczętek na trasie, nie licząc poświadczeń z miejsca rozpoczęcia i zakończenia wycieczki.

Odznaki stopnia I-IV nadają upoważnione terenowe Komisje Turystyki Kajakowej PTTK. Odznakę stopnia dużego złotego przyznaje Komisja Turystyki Kajakowej ZG PTTK - Podkomisja Odznak i Weryfikacji, po uprzednim sprawdzeniu książeczki przez Okręgową Komisję Turystyki Kajakowej PTTK i na jej wniosek.

Przedownik Turystyki Kajakowej PTTK. Są trzy stopnie przedownika: stopień III /najniższy/, stopień II i stopień I. Przedowników mianuje się na obszar całego kraju.

Przedownik powinien odpowiadać następującym wymaganiom: być członkiem PTTK, mieć ukończone 21 lat, posiadać umiejętność pływania udokumentowaną kartą pływacką, wykazać się aktywną działalnością społeczną w turystyce kajakowej oraz wykazać się wiadomościami ogólnymi przewidzianymi przez KTKaj. ZG PTTK w programie szkolenia przedowników.

Przedowników mianuje Komisja Turystyki Kajakowej Zarządu Głównego PTTK bezpośrednio lub poprzez upoważnione przez siebie ogniwa po odbyciu odpowiedniego szkolenia i złożeniu egzaminu. Przedowników stopnia I i II mianuje KTKaj. ZG PTTK bezpośrednio. Przy tym przedownikiem III stopnia może być mianowana osoba, która wykazuje się czynną działalnością społeczną w turystyce kajakowej co najmniej od 2 lat i posiada TOK st. srebrnego. Przedownikiem II stopnia może być mianowana osoba, która będąc Przedownikiem III stopnia co najmniej przez 2 lata, bierze udział w organizacji oddziałowych i okręgowych imprez kajakowych lub pełni kierownicze funkcje w Klubie Kajakowym lub w oddziałowej KTKaj. i posiada TOK stopnia złotego. Przedownikiem I stopnia może być mianowana osoba, która będąc Przedownikiem II stopnia co najmniej przez 3 lata, pełni kierownicze funkcje na okręgowych i centralnych imprezach kajakowych lub w okręgowej KTKaj. i posiada TOK st. dużego złotego.

Obowiązki i prawa przewodników są podane zszegółowo w regulaminie. Przy tym prawa są określone odpowiednio w stosunku do poszczególnych stopni przewodnickich. Między innymi przewodnicy mają prawo nosić odznakę oraz umieszczać na swoich kajakach i łodziach proporzysk.

U w a g a: regulaminy odznak OTP i TOK oraz książeczki można nabyć w każdym Zarządzie Okręgu i Oddziale na terenie całej Polski, także można zakupić odpowiednie odznaki po zweryfikowaniu odbytych wycieczek i przyznaniu odznaki.

KONKURS NA PUBLIKACJE PRASOWE

Urząd Powiatowy w Pucku, Oddział Morski Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich i Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku ogłaszają konkurs na publikacje prasowe poświęcone ziemi kaszubsko-pomorskiej. Celem konkursu jest ukazanie w wyborze, tego wszystkiego, co trwa i zmienia się na ziemi kaszubsko-pomorskiej /woj. gdańskie, koszalińskie, bydgoskie/ a więc tradycji, działalności regionalnej, gospodarki, kultury, nauki, oświaty, turystyki itp.

Na konkurs można nadsyłać nieograniczoną ilość opublikowanych w prasie lub nadanych w radiu i telewizji w 1974 r. reportaży, artykułów, komentarzy i felietonów, z podstawową dokumentacją /tytuł gazety lub czasopisma, data, numer/ a w przypadku radia i telewizji w postaci maszynopisu audycji, zawierającego adnotacje o czasie i miejscu nadania.

Termin nadsyłania prac na rok 1974 upływa z dniem 30 STYCZNIA 1975 r. Prace należy nadsyłać pod adresem: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, ul. Długi Targ 8/10 z zaznaczeniem na kopercie: Konkurs publicystyczny. Jury, w skład którego wejdą przedstawiciele powiatu puckiego Oddziału Morskiego SDP i ZG ZKF powołane zostanie w terminie późniejszym. Rozwiązanie konkursu nastąpi do 1 marca 1975 r. nagrody zostaną wręczone na II Spotkaniu Publicystycznym w Pucku, w maju 1975 r. Przewiduje się następujące nagrody: I - 7.000 zł. II - 5.000 zł. III - 3.000 zł. i trzy wyróżnienia po 1.000 zł. Organizatorzy zastrzegają sobie ewentualnie inny podział nagród, utrzymując ich globalną sumę.

T U R Y S T O I

Przed udaniem się na wycieczkę pieszą, kolarską, kajakową, żeglarską, motorową czy krajoznawczą skorzystaj z materiałów najbliższej Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK co ułatwi Ci wędrówkę po naszym pięknym Pomorzu.

REGIONALNA PRACOWNIA KRAJOZNAWCZA PTTK W GDAŃSKU jest czynna od godz. 11,00 do 18,00, wtorki od godz. 8,00 do 16,00, środy i piątki od godz. 8,00 do 17,00, czwartki od godz. 8,00 do 15,00, soboty od godz. 8,00 do 13,00. W powyższych godzinach można korzystać z księgozbioru Pracowni oraz uzyskać informacje turystyczno-krajoznawcze, Kierownikiem pracowni jest Kol. Edwin Kozłowski. Adres: ul. Ogarna 72, 80-826 - GDAŃSK, tel. 31-30-06 do 07 wewn. 5. Pracownia mieści się w siedzibie Zarządu Okręgu PTTK pok. 10 /III piętro/.

REGIONALNA PRACOWNIA KRAJOZNAWCZA PTTK W TORUNIU prowadzi bibliotekę i udziela wszelkich porad i informacji turystyczno-krajoznawczych turystom i krajoznawcom tak zrzeszonym w PTTK jak i nie zrzeszonym. Pracownia czynna jest w dniu powszednie w godz. 17,00 - 21,00 w poniedziałki w godz. 15,00 - 17,00. Adres: Toruń. Dom Studencki Nr 5 pokój Nr 22 przy ul. Słowackiego 5/7, tel. 285-65 /w portierni/. Kierownikiem pracowni jest Kol. Andrzej Urbaniski.

REGIONALNA PRACOWNIA KRAJOZNAWCZA Oddziału Warmińsko-Mazurskiego PTTK w Olsztynie /pawilon przy Wysokiej Bramie tel. 31-06, w. 8/ zaprasza turystów do korzystania ze swoich zbiorów: książek, map, folderów, przezroczy, czasopism dotyczących Warmii Mazur i kraju. Materiały te mogą być pomocne przy opracowaniu tras wycieczek, obozów i rajdów.

Pracownia jest czynna w godz. 13,30 - 20,30 we wtorki i środy, oraz w pozostałe dni tygodnia w godz. 8,00 - 15,00 oprócz niedziel i świąt. Kierownikiem pracowni jest Kol. Barbara Tyman.

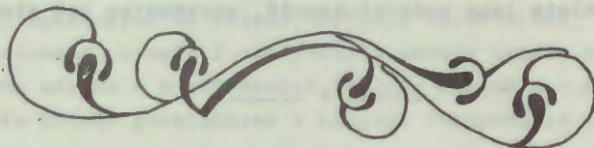
SPROSTOWANIE

Nr 11-12/125-126/ w spisie treści na okładce zamiast "0 przewodnikach i przewodniczący o swej" winno być "0 przewodnikach i przewodnicy o"; str. 42 wiersz 2 od dołu jest "Rewda" winno być "Rewela"; str. 45 na mapce nazwa "Hiddansee" winno brzmieć "Hiddensee"; str. 46 jest "... i T.Trojanowskiego ..." winno być "... T.Trojanowskiej ..."; str. 62 w 3 pozycji omawianych wydawnictw wiersz 7 od dołu jest "Wiktor Fenryk" winno być "Wiktor Fenrych".

Nr 1-2/127-128/. Na stronie 55 został przedstawiony tytuł winno być tak jak w spisie tytułów na okładce: "Spotkamy się na trasie kolarskiej, a może z lepszym sprzętem?". Za błędy wyżej wymienione jak też może i za inne drobniejsze przepraszamy autorów i czytelników.

REDAKCJA

Od redakcji: Numer bieżący został przygotowany do druku wraz z zebraniem i opracowaniem odpowiedniego materiału - artykułów oraz ilustracji przez kol. Lecha Sarosieka ze Szczecina.

Nr 5 /131/

G D A Ń S K

MAJ 1974 R.

Wydaje: Zarząd Oddziału PTTK w Gdańsku przy współpracy Zarządów Okręgu PTTK w Bydgoszczy, Gdańsku, Koszalinie, Olsztynie i Szczecinie.

Redaguje: Kolegium w składzie: Władysław Andruszkiewicz /Przew./ Roman Bar, Tomasz Berżewski, Władysław Długosz /Koszalin/, Witold Kasprzewski, Zenon Kuligowski, Jan Ławnicki, Edwin Rozenkranz, Lech Sarosiek /Szczecin/, Czesław Skonka, Jerzy Szukalski, Janusz Umiński /Bydgoszcz/, Edward Wojtuszkiewicz i Antoni Ziemiański.

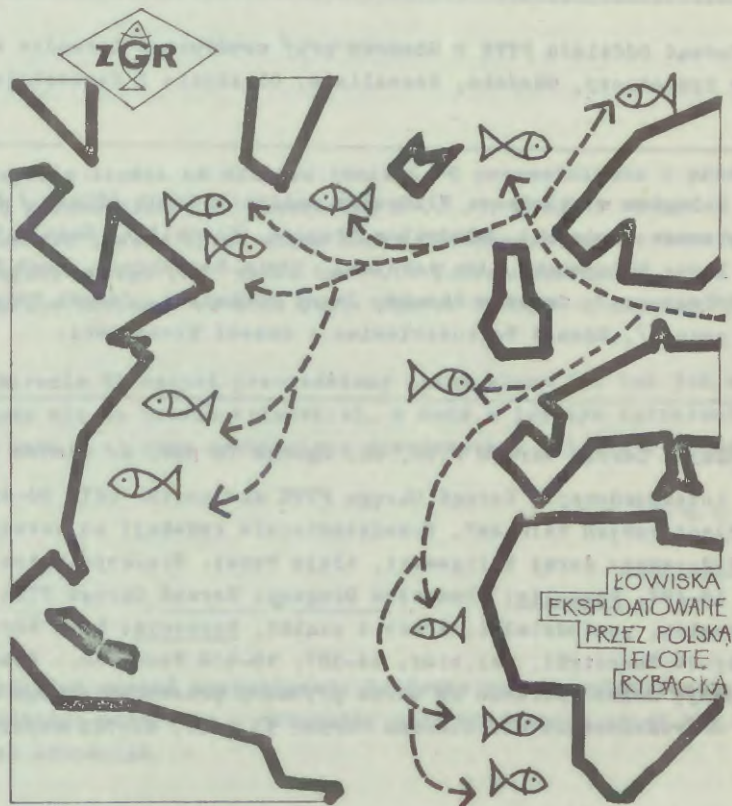
Adres redakcji: Zarząd Okręgu PTTK, ul. Ogarna 72 pok. 2. Gdańsk tel. 31-30-07.

Adres dla korespondencji: Zarząd Okręgu PTTK skr.poczt. 147. 80-958 - Gdańsk. Redakcja "Jantarowych Szlaków". Przedstawiciele redakcji na terenie innych okręgów: Bydgoszcz: Jerzy Kuligowski, Aleja Powst. Wielkopolskich 32 m 16, tel.pryw. 40-407. Koszalin: Władysław Długosz: Zarząd Okręgu PTTK ul.Bieruta 5. 75-802 Koszalin, poniedziałki, środy i piątki. Szczecin: Lech Sarosiek ul. Tkacka 55 Instytut Turystyki, tel.biur. 44-557. 70-556 Szczecin. Również wszelką korespondencję można kierować na adres prywatny przewodniczącego Kolegium: Władysław Andruszkiewicz ul. Stefana Okrzei 15 m 20, 81-733 Sopot, tel. prywat. 51-57-60.

Mapy i rysunki /nie podpisane/ oraz przerywniki, winety wykonał Andrzej Andrzejewski.

Prenumerata roczna biuletynu zł. 120,- numer pojedynczy zł. 10,- numer podwójny zł. 15,- wpłat należy dokonywać na konto Oddziału PTTK w Gdańsku NBP II O/M Nr konta 357-9-9902 z zaznaczeniem "Jantarewe Szlaki", prosimy podawać dokładny adres wraz z kodem pocztowym. Numery pojedyncze można nabywać w Gdańsku: w recepcji Domu Wycieczkowego PTTK ul. Długa 45 lub w Regionalnej Pracowni Krajoznawczej ul. Ogarna 72 III piętro /siedziba Zarządu Okręgu PTTK/

Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w rękopisach zmiany tytułów dokonania podtytułów, skrótów, przeróbek technicznych oraz poprawek stylistycznych-językowych. Artykuły należy nadsyłać w 2 egzemplarzach w formie maszynopisów z podwójnym odstępem z zachowaniem 3 cm marginesu. Rękopisów nie zamówionych Redakcja nie zwraca. Honoraria autorom są wypłacane po wyjściu z druku numerów w których są zawarte ich artykuły.

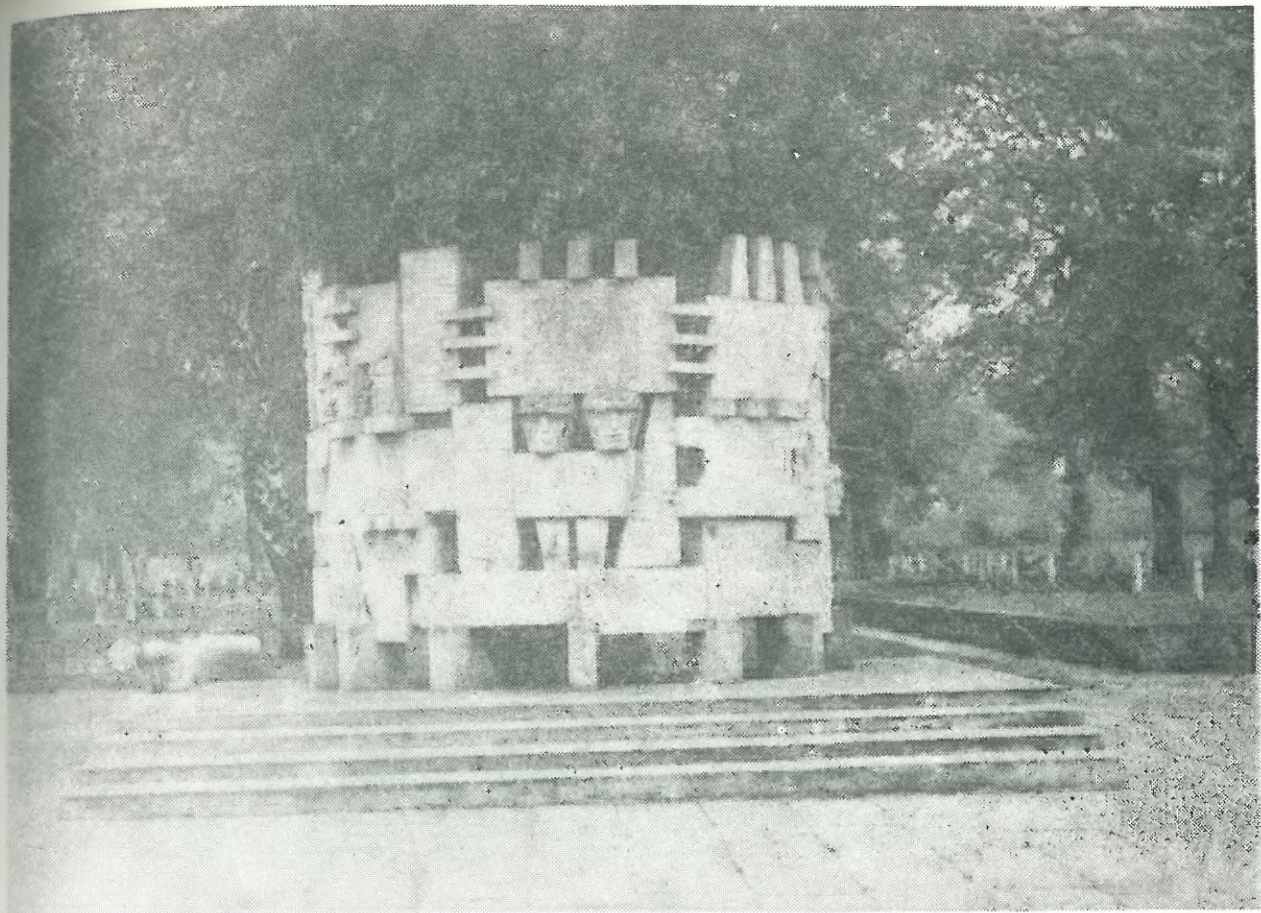
PRZYSTAWKI, ZUPY, DANIA GORĄCE
Z RYB MORSKICH I ŚLÓDKOWODNYCH
PRZYZRĄDZONE NA RÓŻNE SPOSÓBY
W NIEZNAJANYCH CI JESZCZE SMAKACH
S E R W U J Ą
SPECJALISTYCZNE BARY I RESTAURACJE RYBNE,
A OTO ICH ADRESY :

BAR "KREWETKA", GDAŃSK UL. ELŻBIETAŃSKA 11
BAR "ALOJA", GDYNIA UL. 10-EGO LUTEGO 21
REST. "RYBNA", CHOJNICE UL. ŚWIERCZEWSKIEGO 22
REST. "TAWERNA", KOSZALIN UL. IWYCIĘSTWA 120
BAR "TUŃCZYK", KOSZALIN UL. MŁYNISKA 41
BAR "TUNEK", SŁUPSK UL. ŻEROMSKIEGO 12
REST. "CHIEF", SZCZECIN UL. ŚWIERCZEWSKIEGO 17

ZYCZYMY SMACZNEGO !

ZJEDNOCZENIE GOSPODARKI RYBNEJ

Now, Gdy, z1, 521/1000
zezw, K-7 z 10, V, 74r

STARGARD. Międzynarodowy Cmentarz Wojenny przy
ul. W. Reymonta. Pomnik główny wykonany przez S. Lewińskiego
wg konstrukcji J. Szkworka

Fot.: R. Hrycan

STARGARD. Zabudowa ul. Władysława Łokietka
na Starym Mieście. W głębi baszta Morze Czerwone
(XVI w. wysokość 34 m) — punkt widokowy

Fot.: J. Płotkowiak

jantarowe szlaki

STARGARD. Tablica pamiątkowa na Bramie Pyrzyckiej

Fot.: A. Weczer